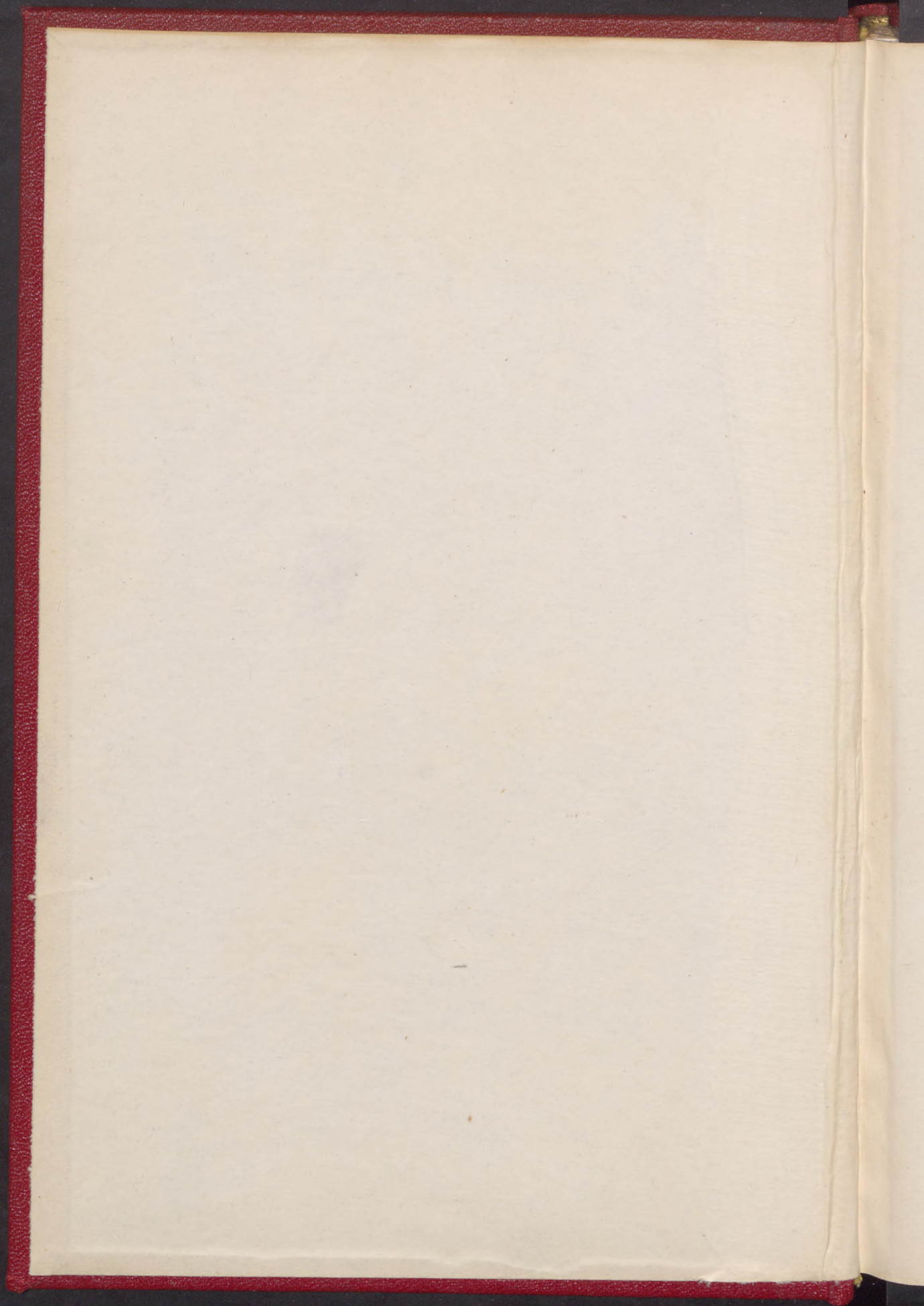
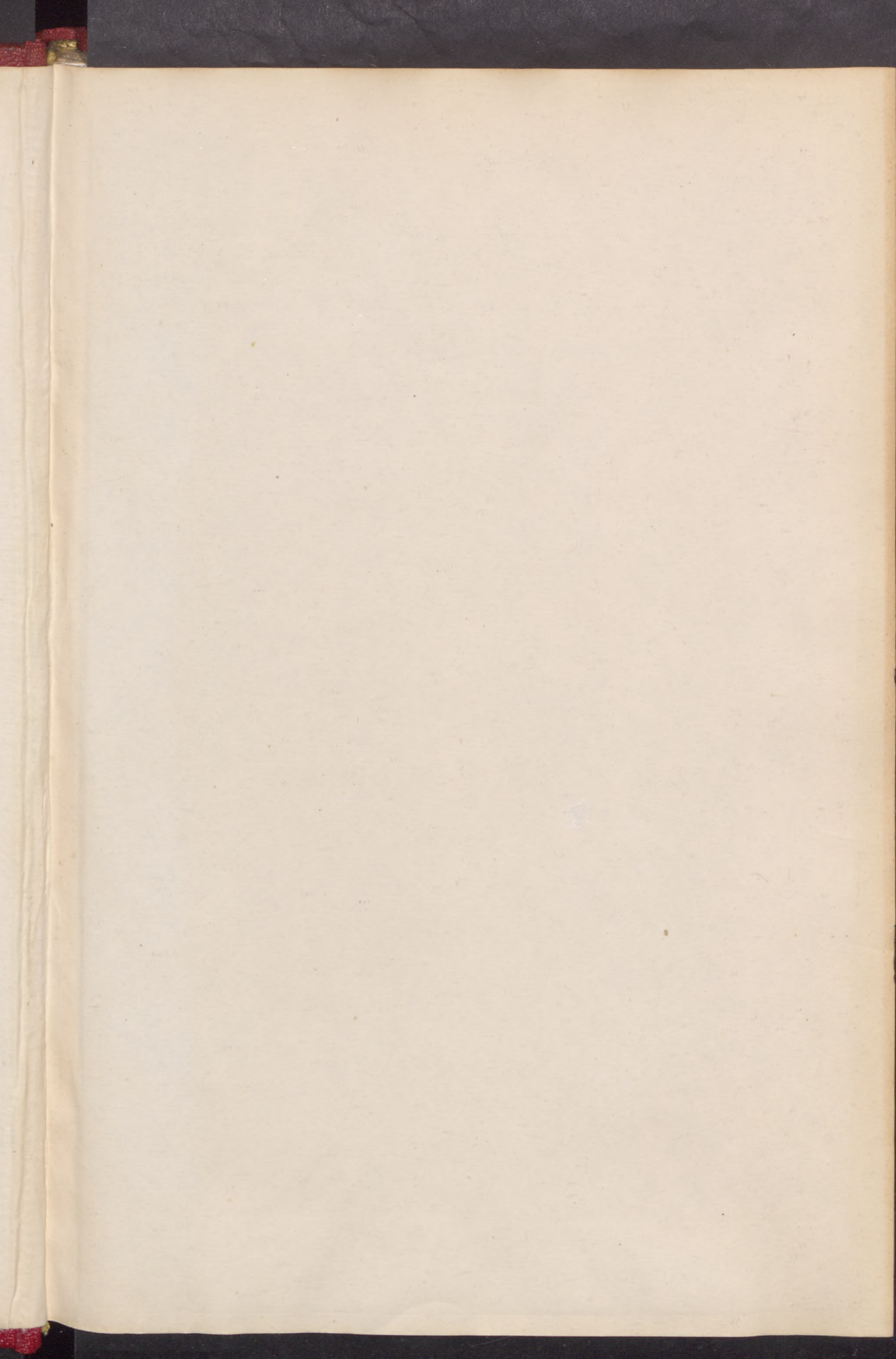

95.061

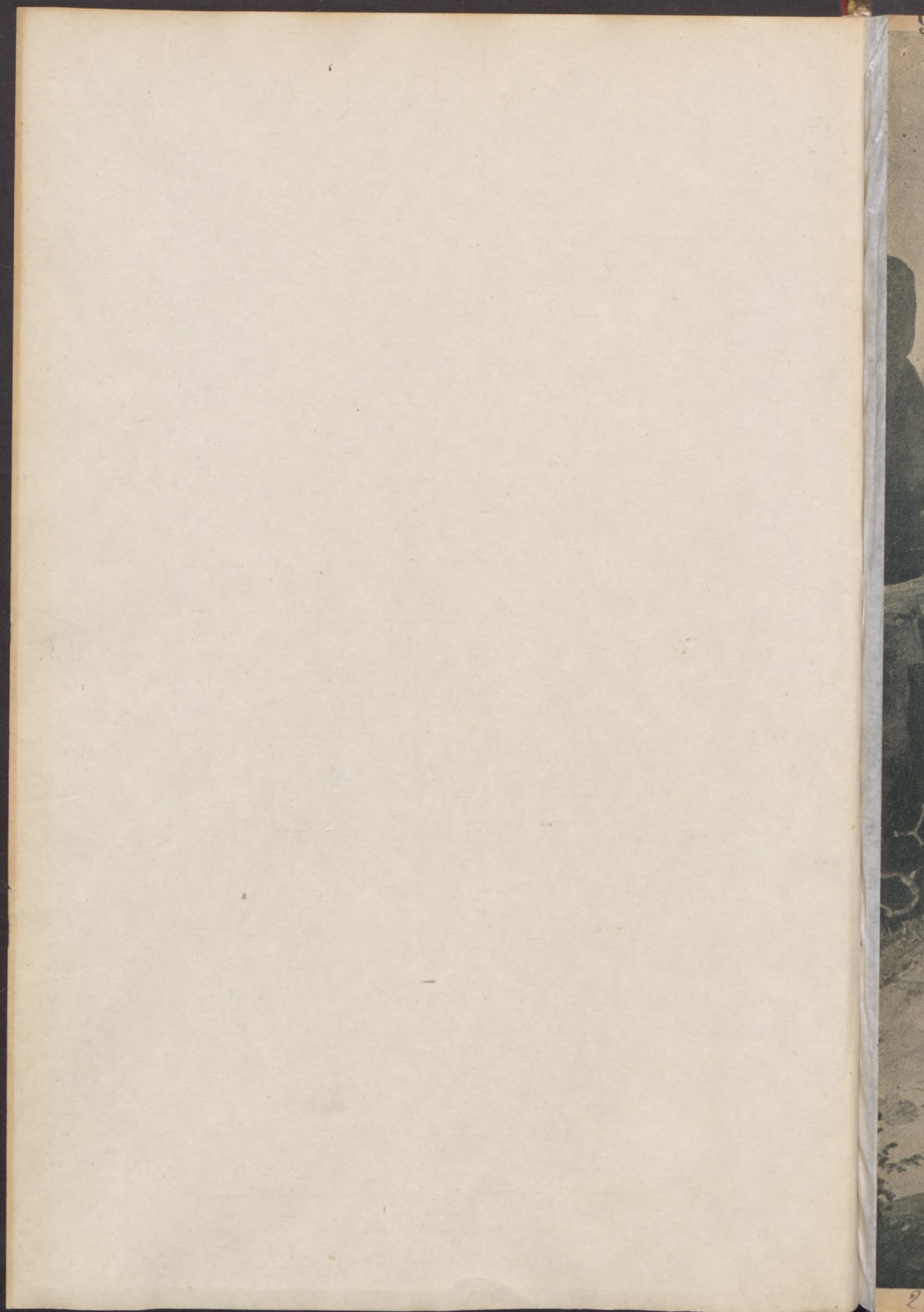

GYALUI FARKAS: LETŰNT VILÁG

UJFALVY SÁNDOR
ÉLETÉNEK
REGÉNYE

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. kiadása
Kolozsvár • 1940

THE NEW YORK
DAILY TRIBUNE

FRIDAY, JULY 1, 1876

NEW YORK

Published for the Proprietor by J. M. GILBERT, at No. 100 Nassau Street, New York.

One Dollar per Week.

LETÜNT VILÁG

UJFALVY SÁNDOR
ÉLETÉNEK REGÉNYE

IRTA:

GYALUI FARKAS

*A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárá-
nak, igazgatóval*

Gyalui Farkas

KOLOZSVÁR, 1940

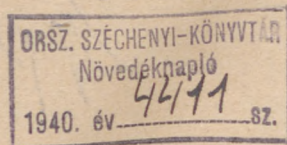
MINE R V A IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T. KIADÁSA

MINDEN JOG FENNTARTVA

COPYRIGHT BY GYALUI FARKAS

95061

Minerva R.-T. nyomása, Kolozsvár

Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor erdélyi birtokos, báró Wesselényi Miklós legbizalmasabb barátja, bensőséges kapcsolatokat ápolt Széchenyivel, Deák Ferencsel, egész sereg erdélyi vezérférfiuval, költőink közül pedig személyes barátságban állott Kisfaludy Sándorral, Vörösmarty Mihállyal és másokkal. A nagyszerű alapítványok között, melyeket magyar közművelődési intézményekre hagyott, egy kéziratot is ajándékozott végrendeletében az Erdélyi Muzeum Egyletnek. Ujfalvy 1792-től 1866-ig élt és a 'lepecsételt kéziratot csak halála után 15 évvel volt szabad felbontani.

1906-ban a Muzeum Egylet bölcsészeti, nyelv- és történettudományi szakosztályában ismerttettem ezt a kéziratot. S Ujfalvyt Emlékirata, valamint egy másik kéziratban maradt műve alapján, melyben ő, korának egyik legnagyobb vadásza, a régi erdélyi vadászatok írtá le, a tizenkilencedik század Apor Péterének nevezhettem. Az általános meghatottságban, melyet a nagyjértékű mű megismerése, jobban mondva fölfedezése keltett, Márki Sándor elnök, a nagy történetíró, azt a kívánságát fejezte ki, hogy ez a kéziratban maradt Emlékirat nyomtatásban is jelenjék meg az Erdélyi Muzeum Egylet kiadásában.

Az Egylet el is határozta az Emlékirat kiadását, megbizva engem a sajtó alá rendezéssel és kinyomtatással. Sajnos, több akadály mindmáig megakadályozta, hogy az az értékes mű napvilágot láthasson. A késelelem első oka az volt, hogy föl akartam kutatni Ujfalvy levéltárát. Az a sejtélem sarkalt erre, hogy bizonyosan megtalálom, ez esetben sok új adathoz jutok s egyben az Emlékiratba másolatban beleszótt leveleket a levélírók eredeti leveleiből, betűhíven, szóról-szóra közölhetem, úgy, hogy hitelességükhöz szó nem férhet. Sejtélelem szerencsésen valóra vált. Ujfalvy levelesládáját, benne egész levelezését megtaláltam, s azokat a nevezetes leveleket, melyek 1849 után érkeztek hozzá, bevehettem a kor eseményeit 1849-ig tartalmazó Emlékirat végére, mint függelék. Oly becses ez a levéltár, hogy minden késelelemért kárpótolt.

1910 nyarán hoztam be a levéltárt s teljes erővel hozzáfogtam a kiadásához. A tervezett kiadvány nagyrésze, 400 nyomtatott oldal, 1911-re már készen is állott. Ekkor a zemlékirat kiadásának útjába újabb súlyos akadály került. Egy előkelő és kiterjedt család magasrangu fia aggályosnak,

személyére nézve pedig kellemetlennek találta az Emlékiratnak az ő elődeiről szóló néhány részletét. Bár aggodalma alaptalan volt, de a kegyelet érzése nyilvánult meg benne, ezért kerülni óhajtottuk az Egyesület érdekében az ebből származó bonyodalmat. Vártunk. Közbejött a háború, minden izgalomával, veszedelmeivel és következményeivel. Így a könyv ki nyomtatása félbemaradt, most már más természetű akadályok parancsára. Hiszem azonban, hogy egyszer csak sikerül segítenünk a dolgon, s az Emlékirat teljes szövege megjelenhetik. Addig is, belőle, megírtam Ujfalvy életének regényét és a kor rajzát, kiegészítve az Emlékirat anyagát 1848-tól 1866-ig, amikor már Ujfalvy és neje elpihent a régi házsongárdi temetőben. Ujfalvy emlékiratából izelitőül is eredeti „zamos stílusából, valamint hiteles tanuságtételért is, ott ahol kellett, részleteket közöltem. Meg vagyok győződve arról, hogy a munkámban kiadott részletek, melyekben Ujfalvy mesteri leíró és elbeszélő művészete tükröződik, fel fogják kelteni az érdeklődést az Emlékirat eredeti, teljes szövege iránt, annak megjelenése pedig fényes gyarapodása lenne emlékirat irodalmunknak.

Ujfalvyt művének megírásában a következő szándék vezette, mely nekem is parancsolt: „Milyen volt családi életünk legközelebbi múltja, mi változásokon ment át és megy át... e hiányt pótolni gyakran vágya volt lelkemnek. Főképp most (1854), midőn a romlatlan keblű magyarnak százszorosán kell csüngenie múltja emlékein”. A sok késelem és akadály után, melyeknek legkevésbé sem voltam okozója, nem várhattam tovább.

AZ UJFALVY-CSALÁD

Régi székely eredetű nemesi familia. Ősi fészke Csejd és Székes, két szomszédos kisközség Maros-Tordában, az egykori Marossszéken. Apati Mihály 1672-ben Gyulafehérvárott kelt armálisában, mezőkövesdi Ujfalv Jánost hadi szolgálatainak és érdemeinek elismerésül nemesíti és neki cimert adományoz. Kék hadi pajzsban zöld ruhás vitéz áll, kinyujtott jobb-jában lándzsát tartva. A pajzsot koronás zárt sisak fedi, kék-arany és vörösezüst színű takarókkal, amint ezt a címeres levél leírja, szabályos részletességgel. A címeres nemesség adományozásával jószág nem járt, csak a nemességgel járó és szorosabban körülírt jogokat juttatta a család birtokába. Ez a család hetven esztendővel a nemesség adományozása előtt, már — hivatalosan kimutatható, — hadi szolgálatban állott, ugynevezett szabados, azaz szabad gyalog székely, latinul pixidarius volt. A lovas, nemes székelyt, aki saját lován vett részt a háborúban, *lófő székelynek* hívták, latinul *primipilusnak*. A családban, mely később szerezte meg a titulushoz a *vitulust*, a birtokot a joghoz, az első Sámuel nevű nemesnek második feleségétől Borbálától két gyermeke született: második Sámuel és Krisztina, aki Máté Jánosné lett és 1761-től 1808-ig élt. Ujfalvy Krisztina e néven tehetséges író, költő, kinek fennmaradt dalai életének csalódásait festik. „Ez az élet úgy se sok — használják az okosok” versének e kezdő sorait még ma is idézik, de nem igen követik.

Krisztinának a bátyja, a második Ujfalvy Sámuel, havadi Máté Katát vette nőül. Ebből a házasságából (Uramb! sikolt föl a modern olvasónők némelyike erre) kilenc gyermeke származott. Legidősebb gyermekük, fiuk: Sándor a XIX. század egyik leghíresebb vadásza Erdélyben és a nagy Wesselényi Miklósnak, az „árvizi hajósnak”, akit a pesti Ferencrendiek femploának tallán érc-dombormivű tábla s régebb Zilahon Hadrusz remekműve tisztelt meg, leghívebb barátja és bizalmasa. Róla, az ő élete regényéről fogunk szólni ebben az írásban. A családról még annyit, hogy főhősünk, az emlékiratíró Sándor öccse: Samu, e keresztnéven negyedik a familiában, 1814-ben huszárfőhadnagy, majd tizenhét év múlva huszárkapitány. Döbrentei Gáborhoz Sziciliából leveleket írt, melyeket a Felső Magyarországi Minerva 1818-ban közölt is, a mi nagy dolog volt. Ennek a vitéz írónak fia szintén nevezetes ember: Ujfalvy Károly híres utazó, néprajzitudós és nyelvudós, 1866-ban Párisban telepedett meg. A francia kormány megbízásából 1876-ban és 1880-ban Középázsiaiban nagyobb utakat tett nejével, Bourdon Máriaival. Ujfalvy Károly nemcsak utazásáról adott ki hat kötetre terjedő, francia nyelvű művet, de egy sereg más tanulmányt is írt. Nem hiában volt ő székely pixidárius-utód, franciára fordított Petőfi és más költőink műveiből.

Ujfalvy Sándor nagyapja tehetős, jómódu szülőktől származott és két szerencsés házassága után egyike lett Küküllőmegye vagyonosabb birtokosainak. Megyei főbíró, még pedig dirigens bíró volt hosszú időn át és megyéjében köztisztviselőben és közszertetőben állott, unokájának kegyeletes feljegyzése szerint. Unokája Dicsőszentmártonban, a megye levéltárában látta arcképét egy leváltartó szekrény külső tábláján; ülve hallgatja ki a panaszos feleket. Kortársai dicsérték szép esze, igazságszeretete és nagy tekintélye miatt, de hajh, említették arról is, hogy „hivatala tekintélyeért erején felül költve”, megcsökkent vagyoni állásban halt meg.

Ernek a nagyapának, Ujfalvy Samunak második neje özvegy Palatkai Ferencné, Zombori Borbára volt. Egybekelésüket megelőző levelezésük közül három darabot Ujfalvy Sándor az akkori levelezési és társalgási módor jellemzésére megőrzött és emlékiratába is beleszöött. Ime a három levél:

A külső borítékon:

Néhai Tekintetes nemzetes Palatkai Ferencz ur elmaradt drága özvegyének, Tekintetes nemzetes Zombori Borbára Asszonynak, különös jó asszonynak, az asszonynak ő kegyelmének...

Palatkára

A levél:

Drága Asszonykám...

Ifju asszonyom!

A mit én eddig titokban tartottam, imé, tovább már nem tehetem; török, szakad, ki kell mondanom. Hanem drága asszonyom! a mit kimondani vonakodom, ha a menyébi Ur Isten is úgy akarja, én az asszony kellemetes

személyét magam udvarába, ide Szökefárvára hoznám, hogy ha az asszony-
nak ez terhére nem volna; s a mindenható kegyelmes akaratjából, hitves
társammá tenném. Feleljen már erre asszonyom, mert én többet nem írha-
tok. Ezt is csak magam tudhatom, hogy mennyi praecautiókkal tettem:
mégis azt az egyet, hogy kegyes és örökös szívésségébe ajánlott maradtam

elkötelezett kész szolgálója:

Szeben, 31 Aug. 1759.

Ujfalvy Samu m. k. (maga kezével).

Erre a megkérő levélre a következő válasz érkezett, ezzel a külső
címzéssel:

Tekintetes, nemzetes Ujfalvy Sámuel uramnak, az urnak, nekem bizo-
dalmas kedves jó uramnak, egész becsülettel.

Nagy-Szebenbe.

Aug. 31-én dátált s hozzám bocsátani méltóztatott levelét az urnak
8-ik septemb. vettem; kedvesen és nagy örömmel; annyival is inkább, mint-
hogy tapasztalom belőle terhes dolgai között is szenvedhető egészségit az
urnak melyet Isten ő szent felsége erősítvén, tartson meg továbbra is tiszta
szívűből kívánom. E mellett levelében tett és nekem jelentett hozzám való
szíves indulatját egész alázatossággal köszönöm és kívánom, hogy az a
mindeneken szabadosan és hatalmasan uralkodó ur Isten, a kiben én gyer-
mekségem óta minden reménységemet helyhez tettem, és a ki én velem sok
keserves változásaim között is sokszor édes atyai kegyelmességét megismer-
tette, adjon nekem erőt arra, hogy én az urnak teljes életemben örömét ne-
velhessem, megtartván és nevelvén e mellett az urnak hozzám való szíves-
ségeit is: hogy szent rendelése szerint való egybekelés után végezhes-
sük páros életünket ő felsége szent nevének dicsőségére, élünk örömére, lel-
künk örök idvességére. Ha méltóztatik az ur szebeni ujságokkal bővíteni,
kedvesen veszem; a midőn pedig Isten ő szent felsége alkalmatosságot szol-
gáltat arra, hogy én az urnak kedves személyét szegény házamnál megtisz-
telthessem tartom nyereségemnek. Addig is pedig magamot az urnak tapaszt-
alt szívésségébe ajánlván vagyok... az urnak, jó uramnak

becsülettel való igaz szolgálója:

Palatka 9-ik Sept. 1759.

árva Zsombori Borbára m. k.

★

Ujfalvy Samunak, mint vőlegénynek egy levele:

Drága Asszonykám! Ifju Asszonyom!

Közelítvén az idő, melyben országunk gyűlése elbomlik, én is jó Iste-
nem kegyelméből rég elhagyott hazámhoz visszatérvén, óhajtott kötelessé-
gemet Palatkán akarom tenni, kedves személyét az asszonynak személyesen
tisztelhetni. De míg ez lenne, minthogy már Istené a dicsőség! tudvalevő
dolgunk annyira ment, hogy csak az egybekelés volna hátra, mely szerint
míg fenntebb irt személyes udvarlásomat tehetném, bátorkodom az asszony-
nak jelenteni, és egyszersmind ilyen kérésemet szívére kötni. Resolválja az

Asszony magát, hogy midőn most közelebb téendő udvarlásomat teljesíteni kívánnám, melyet october első hetire irányzottam, ekkor nemcsak az egyben való esküvéshez, hanem egyben való kelésünk tökéletességéhez is hadd legyen grátiám. Nem látom miért halasszuk a dolgot, sőt jobbnak tartom minden czeremonia nélkül, míg másoknak hire lenne, addig célunkat vigyük egész tökéletességre.

Kedves Ifjuasszony! az ország eddig, úgy most is nem egyébbel bibe-
lődik, hanem minthogy a király a rendes adó felett kér százhatvan ezer
forintot, oly titulus alatt: hogy ezzel azt a mivel a szegénység tartoznék
a quartéjosnak, mintegy megváltaná az ország úgy hogy ide hátra a paraszt
a katonának ingyen semmit se adjon. Szüntelen keresik a fundust, a honnan
kisülhetne az a rengeteg nagy summa; egyéb ujság nincsen, melylyel udva-
rollhatnék. Továbbá mindőn szives kérésemre teendő kegyes válaszát vár-
nám, kegyes és örökös szivességébe ajánlott maradtam . . . az asszonynak

Szeben, 19.-ik Sept. 1759.

elkötelezett kész szolgálja:

Ujfalvy Samu m. k.

Egybekelésükkor: Ujfalvy Samu főbíró 62 éves volt, felesége pedig
negyvenkettőt számlált. Ujfalvynénak első férjétől nem volt gyermeke, de
most késő éveiben „közbámulatra” született Krisztina, a későbbi költőnő
és négy évvel később Samu.

A FŐBÍRÓ ÉLETÉNEK REGÉNYE

Négy éves volt Sándorunk atyja, Ujfalvy Samu, mikor atyja halála
után árván maradt, özvegy anyjával. Az elkényeztetett gyermek mellől
hiányzott a szigorú és akkoriban végtelenül tisztelt apa. Így gyermekéve-
iben kevés tanulással, annál több csinnnyel töltötte idejét. Alig volt tizenöt
éves, amikor egy *toborzaton*, vagyis katonatoborzáson felcsapott közhu-
szárnak.

— Magyar zene és a huszár diszruha — ugymond Emlékiratában a fia
—, könnyen hozák apáinkat első fiatalságukban azon lelkesültségre, hogy
szülői akarat ellenére is egyikévé váljanak azon vitézeknek, kiknek édes
kötelességek volt veszélyektől védeni hazát és királyt. A könnyelműség,
mely az ily tetteken előmlött, sok nemes indulatot rejtett magában. A köze-
lebbi forradalom (1848—49) lenyomásával eltűnt az ilyszerű ifjui tűz, mert
ketté metszetett a lánc, mely honliut és katonát egy eszmévé zára, de a lel-
kesülés, mely nemzeti dalaink hallatára hősiségre törő vágyakban dobog
fel a magyar kebelben, él még.

A huszárujoncot édes anyjának kényeztető szeretete nem hagyta a
káplár pálcája és a kaszárnya szörnyű szigorúsága alatt. Kiváltotta, tetemes
pénzáldozattal. Diákot faragtak a fiuból, de nem kellett neki a kolégyom,
visszavágyott a katonasághoz. Egy év múlva ismét fölcsapott huszárnak
és a József-huszárezredben két évet szolgált. Edes anyja — ha apja él
bizonyára nem történt volna így —, újból kiváltotta. Hosszas unszolás után
egyezett bele a fiu, hogy a katonaságtól hazavigyék. Bánta is élete fogy-

táig. Erős hite maradt, hogy ha a katonai szolgálatban kitart, a hosszas francia háboru alatt, sokra viszi. Récsei Adámmal együtt állott katonának, aki nagy uraságban, mint táborszernagy halt meg „számos érdemelekkkel”. Kortársai állítása szerint Ujfalvynak sok előnye volt Récsei felett, úgy testben, mint lélekben. Különösen a lélekben való előnyt készséggel elhisszük, mert Récsei szomorú nevezetességre tett szert rövid ideig. Ő volt az, aki aláírta, mint már nyugalmazott generális az osztrák császárnak 1848 október 3-án kelt törvénytelen rendeletét, mint maga is törvénytelen miniszterelnök, a magyar országgyűlés feloszlatásáról. Ujfalvy Samu így, előttünk legalább többre vitte, mint egykori bajtársa, aki csak akkor emelkedett volna magasra, ha osztrák szolgálatban is nemzetének javán buzgolkodik.

Miután visszakerült a szülei házhoz, Samut, hogy elhanyagolt tanulását pótolhassa, Marosvásárhelyre küldték *patvariára*, joggyakorlatra. Marosvásárhelyen akkor Máthé Izsák királyi táblai ügyvéd volt az első fiskális és jogtudós. Tudásával a jogtudományban kitűnt társai felett. Mindezek mellett Máthé Izsák „jogtudor” uram gazdag ember is volt. A fiatal patvarista főnöke lelki és vagyoni jó állapotából koránt sem tartotta egyiket sem oly fontosnak, mint szép kis leányát. A serdülő szép leány és az ifju patvarista megszerették egymást. A patvarista maga is csinos volt. Az egykori huszár édes győzelmet aratott, mert a leány viszonzta forró szerelmét. Am a szülőknek éppenséggel nem tetszett a fiatalok dolga. Az ifju legényből sok hiányzott, amit akkor a házasulandó nemes ifjutól megkivántak. Jó születésű volt ugyan, csinos fiú. Igen de apjának zavaros pénzügyi állása, halála után az özvegy gyenge kezében, melyből, kivált huszár fiáért egész vagyon ment el és így a dús vagyon csaknem semmivé olvadt, — nem tette kívánatos házasulandóvá. Aztán nevelése is hiányos volt, tanulás helyett pedig a patvarista ur inkább mulatozott. Egy szó, mint száz: mikor Ujfalvy Samu dobogó szívvvel megkérte a szép kis Máthé lány kezét, nemcsak, hogy kosarat kapott a szülőktől, hanem miután röviden megtagadták tőle leányuk kezét, jól *kikorholták* és házukból elutasították. Nem maradt más hátra, mint, hogy az ifju nagy keservesen hazatért Székelyvárára, Küküllőmegyébe, az anyai házhoz.

Következtek a bánatnak és buslakodásnak heves napjai és mulatós éjszakái. Az elkeseredett szerelmes munkátlanul, unalmában és bánatában romlott ifjak társaságában, a küküllőmenti jó bort tulságosan is megkedvelte. Gyöngé anyja mitsem tehetett, hogy fiát a rendes életre térítse és így Samu urfi a züllés felé közeledett.

A jó sors néha kerülő uton szokta megindítani munkáját. Ezuttal még mélyebbre hagyta csuszni az ifjut, holott szerencsés esetben vitte. Ebben az időben Erdély több vidékén egy Pintye Gligor nevű híres rabló dühöngött. Kegyetlenségei, vakmerősége és vadsága maga után vont a hatóságok üldözését. Sehogy sem sikerült kézrekeríteni. Ekkor a kormány egy többször bevált eszközhöz fordult. A rabló fejére, akár élve, akár halva, nagy jutalmat tűzött ki. Igaz, hogy ennek a veszedelmes nagy vadnak kézrekerítése kétes, veszélyes és fáradságos vállalkozás volt, mégis akadt tiz könnyelmű ifju, aki szövetkezett erre a célra. A pénzjutalom, a veszedelem, a dicsőségvágy, mindez hozzájárult a vállalkozáshoz, melyben Ujfalvy Samu is részt vett. Ő is egyike volt a szövetségeseinek. Hosszas

fáradozás és munka után, sikerült nekik a rablóbandát elfogni. A pénzjutalomból jutott Ujfalvynak is, jelentékeny összeggel tért haza. A vérdíj nem vált javára. Még több pénze telt a mulatozásra és ezért még inkább elhanyagolta gazdaságát.

Most már eljöttek látta az időt jó sorsa, hogy magához térítse. Igen egyszerű és köznapi esettel kezdődött ez a dolog. Megüresedett Ujfalvy megyéjében egy szolgabírói állás. Ezt a tisztséget szerette volna megkapni az ifju. Elment tehát Küküllőmegye főispánjához, *Bethlen Sándor* grófhhoz. Nevezetes nagyúr volt a főispán. Előbb katona volt, résztvett a hétéves háboruban, majd a testőrségnél szolgált Bécsben. Visszatérve Bécsből, közpályára lépett. Először a királyi táblának volt bírása, majd Küküllőmegye főispánja. Azután az erdélyi gubernium tanácsosa lett, utóbb pedig tartományi főbiztos. Kamarásságot is kapott. Felesége *Bethlen Karolina* grófnő volt. Ez elé a kemény, katonaviselt nagyúr elé állott Ujfalvy Samu és „rendbeszedett szavakban” kérte tőle a szolgabíróiságot. A főispán kedvtelten nézett a daliás ifjura, de mikor nevét meghallotta, elkomorodott, majd haragosan kiáltott reá:

— Hallod! Gyönyörű, neved hire elhatott hozzám. Ebben a megyében nincs nő, kit el nem csábítottál s nincs férfi, akit meg nem *botoztál*. Szolgabíróiságot nem, de börtönt érdemelnél, szép madár.

Ezek a kemény szavak egyenesen Ujfalvy jó sorsának szavai voltak. A legény belátta könnyelműségét. Lelkének mélyéből jobb érzései egyszerre felszabadultak és kiűzték belőle a rosszat. Nyomban fogadást tett magában, hogy életét megváltoztatja és ember lesz belőle. Magánkívül tántorgott haza és busan szólt nénjéhez:

— Nekem itt nincs helyem többé. Nevem és becsületem veszve van. Holnap kivándorlok kaczkói jószágunkba. Birja ked, néném az idevalót békében. Nagyobb és jövedelmesebb a kaczkóinál, de nőnek többek is a szükségai.

Hiába marasztalta anyja, hiába vigasztalta testvére. Másnap már végkép Kaczkóra utazott. A főispán dorgálásai folyton újból hangzottak lelkében. Nem, ő többé nem maradhat ebben a megyében. Kaczkó Doboka megyében van, ott nem ismerik eddig való tévedéseit. Elöl kezdi életét és akkor jobb jövőre számíthat.

A kaczkói birtokba valóban új ember lépett be. Itál, korhelység, tivornya helyett munkásság és szorgalom lett életpályája — ugymond róla fia, hozzátévén a következőket, miket el nem mulasztanék közreadni: „A tévútra tért ifjaknak fontos tanulság ez a rögtöni változás, s bizonyossága annak, hogy erős akarat előtt gyengeség és szokás meghajolnak és csak a magát eleresztés szülőanyja annak, hogy a tévedt ifju becsület nélküli férfiuvá és családjának, honának és az emberiségnek ostorává váljék”.

UJ MEGYÉBEN UJ ÉLET

Miután Ujfalvy hozzáfogott elhanyagolt birtoka rendbehozatalához, pár hét múlva bement Désre, a megye székhelyére és Doboka főispánja, *Teleki Adám* gróf elé járult. A főispán is nevezetes férfiú volt, nem

közönséges jellemmel és pályafutással. Teleki Adám gróf tábornok fia, 1740-ben született. Harminchárom éves korában Kővár vidéke főkapitánya lett, majd II. József császár alatt a kolozsvári kerületben királyi biztos, utóbb Belső-Szolnok és Doboka megyék főispánja, Kolos, l'orda és Közép-Szolnok megyék adminisztrátora. Mikor e hivatalait letette, a rendek gyűlésén felszólalt s ezt a kijelentést tette:

— Szabadságot adok mindenkinek arra, hogy ha ellenem panasza van, adja be, hogy jóvá tegyem. ha ellene vétettem, hibámat helyrehozhassam vagy a netalán okozott kárt megtéríthessem.

Ilyen lemondást sem hallott azóta a világ. Teleki Adám irodalmi téren is munkálkodott, lefordította Corneille Cidjét franciából magyar versekbe. Művét a kolozsvári színtársulat 1804 előtt előadta. Ő az első egyike, aki beszéde előszavában a magyar színészet pártolására szólítja fel nemzetét. Es a magyar nyelv és színészet elmaradásának okául főlegemli (1773-ban!) a magyar nemzetnek azt az általános hibáját, hogy a maga nyelvét nem tudja és semmit, ami magyar, szépnek és jónak nem tart. Arra buzdít tehát, hogy élvezzük ugyan az idegen műveket, de ne resteljük olvasni a magunkét. Tanuljunk idegen nyelvet, de a magunkét el ne felejtjük. Ötvenkét éves korában halt meg. Ehhez a följegyzés szerint akkor még igen gögös urhoz állított be az új életre tért Ujfalvy Samu és magát bemutatván, bátor hangon kijelentette, hogy a megyében szolgálni akarna és ha szolgabírói állás akad, kineveztetését kéri. A főispán merésznek tartotta ugyan a kérést, de nem vette rossz néven:

— „Hallod öcsém. — szólt Ujfalvyhoz — szolgabírónak igen ifju vagy még. Lehet idő erre is, de addig kezdjed adóbiztosságon. Ha képes vagy, ott is részed lesz magadat kitüntetni. De tudd meg, hogy velem tréfálni nem lehet, hogy pontatlan, rest embert kezem alatt nem tűrök és figyelmemet mi sem kerül ki...”

Ujfalvyból adóbiztos lett. Három hónapig viselte ezt a hivatalt és akkor szolgabíróvá nevezte ki főispánja. Nem a megyei többség, — sóhajt föl évtizedek múltán fia, hanem a főispán nevezte ki, aki abban az időben a megyei hivatalokat önkényesen osztogatta, mert ez a kor József császár kora volt, aki átlátta, hogy birodalmi egységre törő tervének mi sem áll annyira útjában, mint a magyar nemzet. Es az eszes császár felfogta, hogy a magyar nemzet fennállásának egyik legbiztosabb erőssége a megyei rendszer. Ezt kellett neki megsemmisítenie. Az országgyűlések, a kormányzések, a megyegyűlések megszüntetésével a főispánok nem az ország törvényeinek végrehajtói, hanem a német kormány szolgálói voltak. Hetven évvel e kor után sóhajt fel, annál keservesebben, az új szolgabíró fia, mert ő maga ismét abszolutizmus, az osztrák törvénytelen zsarnokság korába jutott. Am, vigasztalódik: „Az élettelen fa nem száradott ki, csak a tél fagya a gyökérre szorítá az éltető nedveket. A tél szigorú lehet és hosszú, de míg áll az ég s vannak a napnak sugarai, a kikeletnek elmaradni nem lehet.”

Az új szolgabíró nagy pontossággal és buzgalommal dolgozott, amit főnöke, a főispán megelégedéssel és örömmel látott. Ime, néhány erélyes cselekedete, melyekkel megerősítette a bizalmat személye iránt. Maguk az

esetek a kor megyei életét is jellemzik. Egy izben sürgősen hivatja a főispán Ujfalvy Samu szolgabírót. Bár ennek az esetnek színhelye nem esett bele az új szolgabíró járásának falvai közé, mégis őt bizta meg elintézésével. A pecsétszegi határon magányos, rosszhirű csárda állott: a szeletruksi csárda. Egy idő óta néhány szökött katona lappangott ebben a csárdában. A szökevények szomszéd pásztortanyákat és utasokat raboltak ki, így szereztek élelmüket. A főispán megbizta Ujfalvyt, hogy kétszer huszonnégy óra alatt nyomozza ki, miféle körülmények közt folynak ott ezek a garázdálkodások? Ennyi idő alatt tegye meg jelentését erről az ügyről. A szolgabíró este nyolc órakor kapta meg a rendeletet. Fegyveres pandurjaival nyomban a csárdához indul és ott a három szökött katonát ital közt táncolva találja. Megrohanja őket, leteperi az ellenkezőket és szekéréhez kötözteti valamennyit. Ekkor aztán gyorsan visszahajtat és virradóra Désre szállítja. A főispán álomban szunnyadoz még. A szolgabíró azonnal beszélni kíván főnökével. Az inasok ellenzik, ő azonban föltartóztatlan bátorsággal behatol a nagyur hálósobájába. Lépteinek zajára fölébred a gróf és ingerülten ráíval:

— Mit keressz itt? Tán nem vevéd tegnapi rendeletemet?

— Kegyelmes ur, az udvaron áll mind a három zsivány, — ennyi volt a szolgabíró felelete.

Elmondunk egy másik esetet, melynek kiderítője tulajdonképpen a belpecsénye volt. Az erdélyi sőügyek rendezésére Bécsből két főhivatalnokot küldtek ki, akik Désre is eljöttek, mert a város közelében van a désaknai sóbánya. A bécsi tisztviselők szerették a jó pecsenyét, szakácsuk pedig sokat bosszankodott azért, mert gazdáinak nem tudott belpecsenyét sütni. Ahányszor belpecsenyét akart vásárolni a mészárosától, mindig azt a választ kapta: *már elfogyott*. A kíváncsi szakács megtudta, hogy a legdrágább inyes falatokat a husból désaknai sőtisztek már előre megvásárolják és elhordják. Bosszusan jelentést tett gazdáinak, akikben gyanút keltett ez a fényűzés. A tisztviselőknek akkor sem volt annyi fizetésük, hogy a husból mindig olyan bőségesen a legjobb részt vásárolhassák meg. Az ily költséges életmód, mondták a bécsi ellenőrző hivatalnokok, csakis tilos uton kerül ki. Ekkor titokban nyomozni kezdtek a sókezelés dolgában és azonnal szigorú eljárást indítottak a pecsenyebarátok ellen. Az új szolgabíró rendeletet kapott főispánjától, hogy pontban éjféle tizenkét órakor Désaknán egy kijelölt házhoz kopogtasson be és ott a kincstári hivatalnokok parancsát betű szerint teljesítse. A szolgabíró megjelent a helyszínen. A német urak egyike zugolódva jegyezte meg társának:

— Bámulnom kell, hogy a főispán ilyen nehéz feladattal ezt a fiatal embert bizta meg, hisz ez azt se fogja tudni, hogy hol kezdje a dolgot.

A szolgabíró két évi katonai szolgálata után tudott valamit németül és méltatlankodva válaszolt:

— Köszönjék főispánomnak, nagy uraim, hogy nem rendelte nekem az önök letartóztatását, mert már, Istenemre, messze járnánk innen...

A német ur megbánta tévedését s hogy jóvátegye, a kezében tartott finom italos üveget a főszolgabíró felé nyújtotta, de ő nem ivott belőle, hanem átadta a finom italt pandurjainak, akik az üveget fenéig ürítették.

A német ur megneheztelt:

— Én csak önt kínáltam és nem pandurjait.

— Nagy uram, mikor szolgálatban vagyok, még vizet sem iszom. Embereim gyalog jöttek és fáradtabbak, mint én. Hadd költsék el azt a kevés jót, miben ugyanis ritkán részesülnek.

A bécsi urak rendeletére a kamaraispányt, ellenőrt és mázsamestert még azon éjjel letartóztatta a szolgabíró és a szamosújvári állami fogházba vitette. A fogház főnökétől, a várnagytól a szolgabíró *nyugtát* kért, írásban kiállított nyugtát a foglyok átadásáról. A várnagy vonakodott:

— Nem szokás az efféle, — mondotta.

A szolgabíró rákiáltott:

— Ugy én várnagy urat magát viszem főispánon elébe.

A szolgabírónak oly veszedelmesen villogott a szeme, hogy a várnagy azonnal teljesítette kívánságát.

A sötiszteken ellenőri eljárásokat indítottak, de nem törvényes nyilvánossággal, hanem bécsi módon, titokban ítélték el őket. Tíz esztendő múltán *Praedectis* kamaraispány kiszabadult börtönéből és visszatért a megyébe. Fölkereste a szolgabírót és elmondotta neki, hogy ő teljesen ártatlanul került bele és szenvedett az ügyben. Ekkor Ujfalvy Samu, a magyar nemes birtokos, megszólalt: „Hiszem, amit mond. Házamnál menedékhelyet és ellátást fog kapni az url!” Így történt. A nyomor ellen biztos helyen élt haláláig a szerencsétlen kamaraispány Ujfalvynál. Utolsó szava is az volt, hogy ártatlanságát erősítette. Egyik fiát később Ujfalvy Sándor, az emlékiratíró, Bécsben többször látta, mint vagyonos és tekintélyes kincstári hivatalnokot.

Ujfalvy Samu szolgabíró sikereiért az elismerés nem maradt el. Abban az *önkényes* időben a megyei főnökök, mint igazi satrapák, feljogosítva érezték magukat arra, hogy az alájuk rendelt fiatal tisztviselőket lealázó személyi szolgálatra is felhasználják. Ha a főispán hatlovas hintóján utazott, ifju szolgabírájának hintaja előtt kellett lován nyargalnia. Még hozzá ezt a kényelmetlen lovaglást megtisztelő kiváltságnak kellett tekinteniök a tisztviselőknél. Egy ilyen utazás alkalmával, midőn ez a „nehéz szerep”, mint Ujfalvy Sándor írja, atyjának jutott, Gernyeszegen, gróf Teleki Sámuelnél megállapodtak. Ebéd alatt gr. Teleki Adám, a főispán széke mellett, kezében tányérral kellett a szolgabírónak *udvarolnia*. Az ebédelő vendégek közt volt a küüllőmegyei főispán, gróf Bethlen Sándor is, akinek szemébe ötlött a szolgabíró.

— Ezt a suhancot én már láttam, — mondotta Bethlen gróf, — de hol, nem jut eszembe . . . Mire gróf Teleki Adám mosolyogva és hangosan felelt:

— De ő tudja ám, mert jól lekorholva üzted el magadtól, s én ezért köszönettel is tartozom neked, mert feddő szavaid jó utra téríték s nekem egy talpig derék szolgabírót ajándékozál benne. Nem átalom ezt előtte bevallani. Dicsérő szavaim őt csak buzdítani, de elhittsége vezetni nem fogják.

A sors forgandóságának érdekes példája, hogy gróf Bethlen Sándornak, a dúsgazdag küüllői főispánnak a fia, szintén Sándor, évekkel később,

1818-ban Ujfalvy Samutól jelentékeny összegű pénzt kölcsönzött. A költekező gróf sohasem tudta visszafizetni ezt a kölcsönt. Végre az egykori szolgabíró egyik fia, egy Frimont-ezredbeli huszárzáados, hosszas pör után lefoglaltatta a gróf jószágát és udvarházát és Bethlen gróf kénytelen volt jószágán kívül, vejeinél lakni.

A HIRES CSÁKIGORBÓI „VÁROSTROM”

Nehéz esete volt Ujfalvynak Kapjonban gróf Haller Jánossal. De mielőtt ezt elmondanók, illik szólnunk magáról gróf Haller Jánosról és szépséges feleségéről, gróf Nemes Zsuzsáról, a kor több okból is érdekes szereplőiről, meg a híres csákigorbói „ostrom”-ról.

A híres csákigorbói „ostrom”, melyről Kemény Zsigmond azt írta, hogy id. Wesselényi Miklós ágyukat is vitt a támadáshoz, teljes hitelességgel ki van derítve. *Kelemen Lajos* az egykoru tanuvallomások alapján így adja elő:

— Midőn id. br. Wesselényi Miklós, mint kapitány 1779-ben ott hagyta a katonaságot és hazajött gazdálkodni Zsibóra, gróf Haller János csákigorbói méneséből csakhamar egy Ciceró nevű spanyol mént vett meg. A ló beteg volt, de Wesselényi kigyógyította s most Haller bánta a vásárt és irigyen nézte a ló hasznát. Nemsokára szolgálatába fogadta aztán Wesselényi Oet Fülöp nevű német lovászát. Birtokaik szomszédosak lévén, Turbuca nevű román falu egy részéért pörre kerültek. Haller fölétette a turbucaiaknak azt a takarmányát, melyet az övének vélt területről gyűjtöttek össze. Viszont Wesselényi elfogta és Zsibóra vitte az egész határlátó hivatalos bizottságot, mely ebben a pörben az ő meggyőződése szerint a másik megyéből illetéktelenül lépett az ő megyéje területére.

Ily előzmények után 1781 október 10-én elszökött Zsibóról Wesselényinek egy Stetz Gáspár nevű német lovásza és egy cigány lovászlegénye. Megfáztak s az uton, Tótszállás közelében, egy tihói román legénytől erővel elvették a meleg ruháját, aztán a német vadász Tótszálláson katonának adván ki magát, akinek lova az utban elhullott, a bírótól előfogatot követelt. Amíg a falu korcsmájában erre vártak, a megvert káros tihói legény atyjafiai odaérkeztek, megfogták a két szökevényt s a bíró fölvitette őket Csákigorbóra, gr. Haller János földesur elé. Itt a német azt állította, hogy ő csak havi szegődött lovásza Wesselényinek s nem akar többé nála maradni. Haller elzáratta a két embert, hogy ügyüket a törvény rendes útján intéztesse el. Másnap reggel már ott volt Gorbón Wesselényi két fegyveres hajduja a szökevényekért.

Haller a jobbágy cigány lovászlegényt ki is adta, de a német fölött a maga jobbágyán elkövetett erőszakosságért előbb uriszéket akart tartani. Azonban ez október 14-én este megszökött és nyomtalanul eltűnt. Most október 15-én reggel újra megjelent Csákigorbón Wesselényi egy kancellistája négy hajduval s újra kérte a német lovászt. A kancellistát be se engedték Haller elé, csak megmondták neki, hogy a lovász elment. De közben Wesselényi cselédszöbeszédéből otthon azt hallotta, hogy az Hallerhez készült beállani. Meg volt győződve, hogy csak rejtegetik. Éktelen

haragra lobbant. Zsibóról és környékéről összes jobbágysait az udvarába parancsolta s másnap, október 16-án tizenkét egyenruhás, fegyveres hajduja kíséretében ennek a bottal, vasvillával, fejszével, nyárssal, kiegyenesített kaszával és néhány puskával fölfegyverzett, hadi rendbe szedett négyszáz főnyi parasztseregnek az élén Csákgorbó ellen indult.

Utközben feltartóztatta az előtalált utasokat is, hogy Haller valahogy hirt ne kapjon a támadásról s egy szépen felszerelt vezetéklövet vitt magával, hogy azon Haller János grótot Zsibóra vigye.

Azonban Hallernek egy utközben feltartott jobbágysa megszökött a hadból s az erdőkön át előre sietett, hogy gazdáját a fenyegető veszélyre figyelmeztesse. Haller gróf akkor épen künn volt a tótszállási határban, a ménésénél s négyesen futva menekült, amikor a hír valóságáról meggyőződött. Wesselényi meglátván Haller fogatát, lovas hajduival üldözésére rohant. Hallernek azonban sikerült kastélyába bemenedülni s a kapukat bezáratni. Mire Wesselényi a kastély elé ért, Haller kijött a belső kapu elé, intette Wesselényit, hogy tartózkodjék az erőszakosságtól s aztán bement és többé nem is mutatkozott.

A kastélyban és a faluban pedig félreverték a harangokat s a vészjelre Haller jobbágysai uruk védelmére siettek s mire Wesselényi gyalognépe odaért, már a kastély kapuja körül is fejszés, vasvillás, sőt később itt-ott puskás emberek mozogtak. Wesselényi bebocsáttatást kért, de erről szó sem lehetett. Aztán Haller két ott lévő kancellistája s egy vendégül ott tartózkodó hadnagy jött ki tárgyalni vele. E tárgyalások is összeveszéssel végződtek. Közben be akarta vágatni a kerítést, aztán letartóztatta gr. Haller Gracza György nevű kancellistáját s mikor a megismétlődött indulatrohamok, káromkodások és többszöri tárgyalás után a hadnagy sem tudott odáig menni, hogy bebocsáttatást eszközöljön részére, azt is lehuncfutozta s ott nyomban párbajra akarta kényszeríteni. Kinos helyzetben volt. Hiszen tulajdonkép szökött lovászáért jött s a tárgyalások alatt valószínűleg eléggé meggyőződhetett arról, hogy azt Gorbón nem találhatja meg. Talán a kastélyba bebocsátva haragja, makacssága és hiúsága egyaránt hamarabb lecsillapult volna s odacsődített jobbágysai előtt kívánsága teljesülésének látszata mellett nem ingerelte volna a meghátrálás és eredménytelenség izgalma. De Haller féktelen természete miatt nem bizott benne; nem csoda, ha nem engedte be s igazában Wesselényi nem ért el egyebet Haller és környezete megijesztésénél. Végül is csak a tömérdek fenyegetésben és káromkodásban adta ki haragját s mivel a tárgyalások alatt gyalognépét elindította, délután öt óra felé lovashajduival ő is elindult. Magával vitte Gracza Györgyöt, de másnap megbékült vele s egy csikóval és két pisztollyal megajándékozva engedte el.

Egy darabig Gorbón a támadás ismétlésétől tartottak, de aztán minden lecsendesült.

Azonban Wesselényi ellen majdnem félév múlva hivatalból mégis megindult a kereset. Pere évekig húzódott s mivel közben neje a róm. kat. vallásról a reformátusra tért át, ez a tény is növelte ellenségei számát és súlyosította helyzetét. Végre elítélték, 1785 február 12-én durva erőszak alkalmazásával elfogták, pár hét múlva Kufsteinba vitték s a gorbói kalandért csaknem öt évet ült ott a börtönben.

A SZÉP NEMES ZSUZSA ÉS II. JÓZSEF CSÁSZÁR

Szólnunk kell Haller gróf feleségéről is, mert a szépasszony is szerepel majd Ujfalvy Samu nehéz esetében.

Nemes Zsuzsa grófnő több esztendővel a híres „ostrom” után ment férjhez Haller János grófhoz, aki tulajdonképpen nem pupos volt, hanem görbehátú, „nyakatlan”, mint mondani szokták, vagyis kurtanyaku. Ujfalvy egyet-mást elmond a szép grófnőről, de óvatosan kell fogadnunk a korabeli pletykát. Irónk szerint gróf Nemes János igen gazdag excellenciás ur, udvari tanácsos volt Bécsben. Nejétől, báró Miske Zsófitól elvált, illetve „megkülönbözött”, ami azt is teheti, hogy nem éltek együtt. Ez alatt ritkaság leányát, Zsuzsát a magasabb körök dicsérő hizelgéssel tömjéneztek. Mária Terézia jobbnak látta az anyai gondviselés nélkül álló leánykát a szebeni apácázárdába küldeni. A szép leány a zárdában még szebben fölvirult és szépségét, erélyességét, mint kiváló ritkaságot magasztalták a magasabb körökben. II. József császár erdélyi körútjában Szebenbe érkezve, pihenő óráiban ellenállhatatlan vágyat érzett a romantikus hírű szépséget látni. A fáma szerint, — melyben mi teljes mértékben kételkedtünk, de Ujfalvy följegyezte — a császár titokban Grácba vitette a szép leánykát, akit később Haller János gróf feleségül vett. Bár a gróf szikár, alacsony természetével, görbe hátával távol állott a férfiszépségtől és a császári környezet után az elkényeztetett és körülrajongott grófnő életében rendkívüli változások állottak be, a gyönyörű szőke asszony szerette férjét és mindvégig hű maradt hozzá. A férj azonban kapjoni és gorbói kastélyában valóságos háremet tartott. Korán elhalálozott. Temérdek vagyonának egyetlen örökösül nejét tette meg. A család egyes tagjai követelésekkel léptek föl és Bécsig zörgettek panaszaikkal, ám a grófnő „grata persona” volt az udvarnál és a követelések és panaszok hajótörést szenvedtek. A grófné mindvégig háborítatlanul a nagy vagyon birtokában maradt és Grácból egy Wurmbrandt nevű „stiftdámát”, alapítványi hölgyet tartott magánál társalkodónőül. Gyönyörű termete, szép rózsás arca korosabb napjaiban sem hagyták el. Gyermeke nem maradt. József császár képe azonban minden szobájában látható volt. Legtöbbet Kolozsvárt, ugynevezett népkerti kastélyában időzött. (A közönség számára is nyitva álló szép nagy kertben volt ez a kastély, a Külmonostor utcában). Az épület különböző lakosztályaiban a császár arcképe tizenháromféle alakban fordult elő, festményeken, márvány- és gipszműveken.

Egyik nagyon előkelő erdélyi arisztokrata urhölgy — mint nekem nemrég elbeszélte — látta a császárnak egy sajátkezüleg Nemes Zsuzsa grófnőhöz írt levelét, melyből erre a kifejezésre emlékezik: „Wenn nur diese Majestät nicht wäre....” „Csak az a felség ne volna...” Kétségtelen, hogy a császár meleg szeretettel és barátsággal viseltetett a szép és okos arisztokrata hölgy iránt.

Ime, Haller János gróf és szépséges felesége, akik hősei voltak Ujfalvy Samu nehéz esetének.

A NEHÉZ ESET

Kezdődött a dolog azzal, hogy a kosályi patak egy nagy fellegszakadás következtében megáradt s a hidat elseperte. Az éber figyelme főispán rögtön a helyszínére sietett és szolgabirájának, Ujfalvy Samunak, megparancsolta, hogy miután a közlekedést sürgősen helyre kell állítani, nem lehet megvárni, míg a távoli erdőkből fát szállítanak, ezért sürgősen rendeljen ki tejszés embereket és Kapjonba, a gr. Haller János kastélya előtt lévő köris- és jegenyefákból három nap alatt a hidat állítsa helyre. — Kegyetlen és jogtalan rendelet volt biz ez. Kivágnatni egy főúr százados fáit, távollétében. Am József császár uralma alatt még a kiváltságosokat is érte nem egy ilyen jogtalanság. A szolgabíró engedelmeskedett a rendeletnek. Hiába elenezte a kapjoni *udvarbíró* a hatalmaskodást, hiába fenyegetőzött grófi gazdája rettentő megtorlásával. Néhány perc alatt lerontották a szép fákat, melyek díszét századok adták meg. Ebben az időben Haller János gróf Bécsben időzött bájos, fiatal nejével, aki az udvarnál megkülönböztetett tiszteletben részesült. Néhány hónappal ez esemény után a gróf feleségével Kapjonba érkezett. Mikor hintójuk a várkapun berobogott, bámulva látták a százados fák sorfalának üres helyét. A különben is indulatos gróf szokatlan dühbe jött. Lelövessel fenyegette meg az *udvarbíró*t, aki reszketve adta elő mentségül a szolgabíró hatalmaskodását. Erre a gróf haragja „fordulatot vett” és dühösen kiáltotta: „A gazembert huszonötig vágatom!” Az *udvarbíró* két malomkő közé került: nem akarta, hogy a szolgabíró halálos ellenségévé legyen, gazdáját is féltette az ilyen merénylet következményétől. Értesítette tehát a szolgabíró gazdája fenyegetéséről és az Istenre kérte, hogy távozzék sietve, mentse magát gazdája bosszujától.

Másnap reggel az *udvarbíró* odavolt a bámulattól, mikor a szolgabíró, Ujfalvy Samut, a kastély udvarára látta belovagolni, gond nélkül, vidáman. Igaz, hogy kíséretében volt *huszonöt fegyveres pandurja*, ezeket azonban Ujfalvy a kapu közében hagyta, maga pedig egyedül, vidáman sétált föl a kastélyba a grófhöz.

— Hogy hívják kendet? — kérdi a büszke gróf.

— Ujfalvy Sámuel *urnak*, — felel a kérdezett.

— Tehát a szolgabíró... s az ur merészelté drága fasoromat kivágnatni?

— Én. Főispánom rendeletére.

— Ez gyalázatos rablás! Ilyet főispány nem rendelhet és szolgabíró nem teljesíthet.

— Csalatkozik, gróf ur. Ha a főispányom a fák levágatása helyett a kastély szétrombolását rendelte volna nekem, Istenemre, most kő nem állana itt kővön.

— S képes volna az ur ily rendeletnek is engedelmeskedni?

— Az alárendelt tiszt teljesíti kötelességét. A főnök számol tetteiről.

— Szolgabíró ur, ma nálam marad ebédre.

— Ma nem, mert hivatalom *másuva* szólit, de holnap igen, ha hivatalom engedi.

Másnap ebéd alatt — így beszéli el Ujfalvy Sándor atyja esetét — a leszelidült gróf trétásan megjegyezte:

— Ugy hallom, szolgabíró ur, tegnap többedmagával jött volt látogatásomra.

— Ugy van. A gróf ur első haragjában kegyes volt nekem huszonöt botot ígérni, de megvallom, soha, még gyermekkoromban sem kaptam verést és tudtam, hogy terhemre lesz. Ezért hoztam huszonöt panduromat, hogy helyettem egy-egy botot szívesen elszenvednek. Így mindnyájunkon segítve lett volna...

— Szolgabíró ur engem *letett*. Kérdéseimmel felhagyok. Hanem — folytatta a gróf poharat emelve, — legyen bizonyos becsülésemről s feledje tenyegetőzésemet.

Nemcsak a gróf váltotta be szavát, mert ez idő óta mindvégig becsülte és szíveségekkel árasztotta el Ujfalvy Samut, hanem a szépasszony is, aki bizonyára megelégedéssel hallgatta az asztalnál ezt a párbeszédet. Evenként a gróf két hizott ártányt és egy hordó jó bort, a grófné pedig finom tehénmüt küldött neki.

A FŐBÍRÓ MEGSZÖKTETI SZERELMÉT

Következik Ujfalvy Samu szolgabíró „ur” élettörténetének legbájosabb tejezete, románca. A szív nem enged jogaiból. A szolgabíró minden elfoglaltsága mellett sem feledte a marosvásárhelyi szép lánykát, kivel forró szerelem kötötte össze. A leány apja meghalt. Ám a leány anyjánál, aki jól ismerte leánya nagy szerelmét, sem lehetett a boldogulásra reménye egyenesen a szerelmes Ujfalvy Samunak. Az özvegy, mintha kegyeletes hagyományként teljesítené férje akaratát, mely az övével is egyezett, gondosan óvta leányát e plátói szerelem folytatásától. De egyszerre még nagyobb veszedelem tenyegette az egymásba fülig szerelmes fiatal emberpárt. Az anya egy német ezredeshez akarta adni leányát, erőszakkal. Elővigyázatból el is vitte a szerelmes kislányt Vásárhelyről egy nagynénjéhez, Kebele helységbe, hol szoros felügyelet alatt tartatta. Ujfalvy Samu ekkor már nem várhatott tovább. Főispánjához, Teleki Adám grófhhoz sietett és szokott őszinteségével elmondta, hogy szíve választottját el akarja rabolni. Terve kivitelére kétheti szabadságot kért és engedelmet arra, hogy *hat pandurt vihessen magával*. Mit tenne erre a kérdésre egy mai főispán? Teleki Adám gróf nem rosszalta a tervezett leányrablást, sőt ezekkel a szavakkal eresztette utra szolgabíráját:

— Résen légy, fiu, hogy rövidet ne huzz, mert különben örökre kitelt nálam időd. Amennyire gyűlölöm a gyáva, szeles embert, szintugy becsülöm a merész ügyességet. Ujfalvy már két nap mulva ott volt a kebeleai faluvéken lévő csárdában. Am, a fiatal pár nagy fájdalmára a tervet *tölfe-dezték* és a leányt azonnal Marosvásárhelyre vitték, anyjához. Most már kettős figyelemmel őrizte a lányt az anya. Nem olyan legény volt azonban Ujfalvy Samu, az egykori huszár, hogy visszariadjon az akadályoktól.

Ujfalvy Sándor ifjúkori képe
Egykoru festmény után, mely *Kispál László* úr tulajdona.

Egy reggelen favágót fogadtak a piacon, az özvegy házához. A favágó napszámos székely legény volt, székely daróc viseletben, haja üstökben fonva. Ocsmány, torz arcu ember, görbe testtel. Így aggodalom nélkül bocsátották be a Rózsa-utcai házba is, ahová különben senki idegent sem engedtek be. Ebben a házban epekedett a szép kis Máthé-leány szerelmese után, de hiába. A székely góbé késő estig szorgalmasan felvágta és felapritotta a fát. Közben pálinkát is adtak neki, amint az szokás volt, sőt beletartozott a munka bérébe. Mire a székely favágó elvégezte munkáját, jól leitta magát az erős pálinkával. Kilizették a bérét, de ő oly teljesen lerészegedett, hogy mozdulni sem tudott. Leteküdt a konyhában egy lócára és nyomban horkolni kezdett.

Az Ujfalvy-család címere

Hiába akarták szép kéréssel, goromba biztatásokkal és rángatásokkal eltávolítani, a holtrészeg góbé nem mozdult, mélyen aludt tovább. Végre is otthagyták a mámoros embert, hadd aludja ki részegségét, semhogy lármát csapjon késő este, mikor a ház népe is immár nyugovóra térni kívánczolt. Miután a ház asszonya és a cselédség álomba merült, a nagyon is józan favágó napszámos szerelmes ifjává alakult át, aki hatalmas vállán emelte keresztül a magas deszkakerítésen szép szerelmét. Az utca sarkán már ott várakozott szekere és néhány ifju barátja és pandurjai kíséretében vilámsébesen száguldott tova a Mezőségeen keresztül kackói házába.

Jól sikerült a leányrablás, boldogok voltak a szerelmesek. Ámde most ismét váratlan akadály támadt, mely végveszedelemmel fenyegette őket. Ezen a botrányon csakis a gyors házasság segíthetett. Nem is képzelték, hogy erről a részről találnak akadályt. A kackói lelkész semmi áron sem akarta a szökevénypárt *meghűtölni*. Kétségbeesés előtt állottak. Előttük a botrány után a gyalázat. Mi lesz? Ki segíthet rajtuk? Az segített, az háritotta el az akadályt, akitől Ujfalvy most már nagyon tartott: a főispán, gróf Teleki Adám. Írásban rendelkezett, hogy a lelkész állásvesztés térhe alatt azonnal *meghűtölje*, megeskesse a remegő fiatalokat. Ami meg is történt. A rendeletet a család, mint ereklyét őrizte meg.

Az erőszakos főispán talpig gavallér, nemes lélek volt. Ha a törvény betűjéhez vakon és lelketlenül ragaszkodik, amit minden bürokrata megtett volna, akkor becstelenségbe, sőt bizonynal halálba kerget egy urilányt, akinek egyetlen bűne, hogy nagyon szerette jegyesét. Amiért eleget bűnhődött, hisz édesanyját és családját szerette és az ő becsülésükön csüggött a művelt leányka. Ezer halál kinjárt szenvedte át — írja róla kegyelettel fia. A magyar ur, a magyar tisztviselő nem volt reászorulva arra, hogy lelkiismeretével pörbe szálljon. Werbőczy törvényeiben megvolt a mód

arra, hogy ily esetben, mikor a tisztviselőt a kétség, a lelkiismeret gyötörte, hogy a törvény *betűjét* alkalmazhatja-e, ne legyen kénytelen lelkiismeretét megtagadni. Nem feledte el Werbőczy a megváltó irgalmas szavát: „A betű megöl”. A fiatal pár boldogan élt a sirig. Amde az asszonyka életét megrövidítette a sok kiállott izgalom. Abban a letűnt, már együgyűnek is mondott puritán korban haláláig bántotta a lelkiismeret, hogy ily vakmerő és meg nem engedett lépést követett el.

WESSELÉNYI MIKLÓS KEGYETLEN ELFOGATÁSA

Ujfalvy Samu romantikus házassága után történt, hogy II. József császár elfogatta báró Wesselényi Miklóst, az „árvízi hajós” édesatyját. Azért is, mert a szép Nemes Zsuzsa grófnő későbbi férjének, gróf Haller Jánosnak gorbói kastélyát Wesselényi megostromolta, de nyilvánvaló volt akkoriban mindenki előtt, hogy József császár önkényes parancsa nemcsak Haller gróf megijesztése, hanem bátor, hazafias nyilatkozatai miatt történt. Hihetetlen durvasággal és kegyetlenséggel fogatták el katonákkal Wesselényit Dátoson. Ujfalvy Sándor mit sem irt erről az elfogatásról, azonban annyira megrendítő és jellemző a korra, hogy elbeszéljük a legújabb kutatások nyomán. Három tanu: báró Bálint József, báró Bornemissza József és báró Orbán Antal hites tanubizonyosságlevelét irtak arról, hogy mily durván történt Wesselényi elfogatása az ő szemük láttára. (Ujabb adattár a Vargyasi Daniel-család történetéhez. Kiadja id. br. Daniel Gábor. Szerkesztette Kelemen Lajos).

Dátoson, nemes Tordavármegyében, 1785 február 15-ik napján Vargyasi Daniel István udvarházában diszes társaság volt látogatóban. Daniel István báró kamarás és kormányzósági tanácsos, akinél a három tanuságtévőn kívül gróf Bethlen Sándor főispán, báró Szentkereszthy Zsigmond főstrázsamester, báró Szentkereszthy György és gróf Bethlen László időztek. Ugyanakkor Wesselényi Miklós báró is ott volt, *éppen utban lévén a szebeni guberniumhoz*. Az nap reggelén nyolc és kilenc óra közt éppen az udvaron volt a társaság, midőn látják, hogy a szomszédos Marosbogát község felől a mezőn jön egy dragonyos csapat, kik — amint azután megismerték —, a Savoy-regimenthez tartoztak, Mosch kapitány vezetésével. A faluba érve a Daniel-udvarház felé közeledtek, melyből a két Bethlen gróf és a két Szentkereszthy báró éppen távozni készült, ketten-ketten egy-egy hintón. A kapitány nagy sebességgel, csapatával együtt, a hintók után nyargalt és útjukban megállította, maga pedig beszélt az urakkal. Báró Wesselényi a társasággal együtt messziről látta már a dragonyos csapatot, úgy, hogy ha akart volna, bizvást elmenekülhetett volna előle. Wesselényi azonban a társasággal együtt maradt és a kapunál állott. A kapitány és csapata ott hagyta a hintókat és visszafordulva, nagy sebességgel benyargalt a báró Daniel konziliárus kapuján, minden kérés vagy előre való jelentés vagy parancs előmutatása nélkül. A kapitány leugrott levéről, köszönt és az ottálló urak nevét rendre megkérdezte, amit neki meg is mondtak. Kérdezte továbbá, hogy a báró konziliárius itthon van-e? Az

urak mondták, hogy itt van és mutatták is, hogy melyik szobában. Az alatt csendes lépésekkel Wesselényi báró is beindult, nem a maga szállása, hanem a Daniel báró lakosztálya felé. A kapitány és emberei is arra indultak és mikor a ház ajtajához értek, a kapitány parancsot ad, mire valamennyi katona puskáját előrántja, sokan közülök a lóról leszöködöttek s elébb a kapitány, aztán a többi is megrohanta Wesselényit: „Nyakon, torokon, mellberagadják, süvegét fejéből kiverik, haját tépik, öklekkel a száját, orrát verni kezdik kegyetlenül, döfölik, taszigálják, hurcolják”. Miközben Wesselényit így hurcolnák, a kapitány benyitott a konziliárius házába, melyben a házigazdán kívül ott voltak az elfogott Wesselényi Miklós báró felesége és báró Bánffy Györgyné. A kapitány benyitott a házba, „békösönt” s az ajtót be sem tette, hanem visszatért oda, ahol báró Wesselényit kínozták. A lovagias osztrák kapitány a köszönésnél egyebet nem szólt be a házba. Sem Wesselényi bárónak és barátainak, sem cselédjeinek az udvarban még egy vessző sem volt a kezükben. Wesselényi kérte németül a kapitányt és a dragonyosokat, hogy ne verjék őt. Odaszólt barátainak is, hogy ne hagyják, hogy úgy rongálják. „Kiáltottuk a kapitánynak, — ugymond a tanuságtévő nyilatkozat — ne bánják oly kegyetlenül véle, de *hijába*, mert midőn ezért közelíteni akartunk, nagy része a *commendonak* (a csapatnak) részeg lévén, felhuzott puskával vettek célba és lovaikkal nekünk szöktetvén, le akartak tapodtatni. Minden megkülönböztetés nélkül mindeneket, az uri asszonyosságokat s minket is részeg dragonyosok szidtak, káromoltak”.

A társaság egyik tagja, midőn közelíteni akart és szólni, hogy ne bánjanak Wesselényi báróval oly kegyetlenül, azt kezdték kiáltani a dragonyosok németül: „*Tüzet rája*”, mire br. Orbán Antal, akiről szó van, mondta: „*Nincs miért, mert nem vagyok tolvaj, paraszt*”. Erre egy dragonyos odakiált magyarul egy leirhatatlan káromkodás után: „*Kutya teremtetten nemes ember*” . . . Magát a királyi kormánysház konziliáriusát, a házigazdát, mikor a kapitány felé indult, egy dragonyos célbavette és Bálint József báró *veté fel*, háritotta el puskáját karjával, úgy, hogy a konziliárius kénytelen volt visszatérni. Bánffy Györgyné báróné, mikor látta, hogy testvérének orrát, száját ököllel mily kegyetlenül verik, kérni akarván, hogy ne bánjanak úgy vele, arra felé indult, de egyszerre két dragonyos lovával a bárónénak szöktetett és a házigazda komornyikja: Kovács Ferenc ragadta el előlük, hogy le nem tapodtatták. Br. Wesselényi Miklósné térdenállva esedezett, hogy térjével ne bánjanak oly kegyetlenül. A dragonyosok puskát fogtak rája, de mindezekért is a kapitány a dragonyosokat nem intette. Majd háromnegyed óráig verték, „döfölték” Wesselényit. Szüntelen mocskos szavakkal káromkodva, mint: „*Verfluchter Kerl*”. Mikor vitték és hurcolták Wesselényit, kiáltotta, hogy ne bántsák, mert a gubernium Szebenbe citáltatta és most oda indult. Kiáltotta azt is, hogy mutassák meg a *citatorium mandatumot*, az idéző parancsot. Elő is kerítették ezt az írást és a házigazda megbízottja: Gyujtó Sándor uram el is indult a kapitány felé, de ő kegyelmére puskát fogtak a dragonyosok. Wesselényi báró süvegét leütötték, mindjárt elfogatása kez-

detén, a komornyik át akarta adni a bárónak sapkáját, de egy dragonyos meglökte. Mégis a komornyik a kapitánynak adta oda a süveget, melyet a kapitány a fejébe tett ugyan Wesselényinek, de ezt a süveget valamilyen dragonyos ellopta. Még is motozták Wesselényit az udvaron és mellette zsebében néhány töltést, puskatöltést találtak, mire szidni kezdték, azt mondván:

— Né, ez mire való!

Id. Wesselényi azt felelte:

— Barátaim, én utazó ember vagyok. Ebben a *tolvaj*os időben minden utazó ember hordoz magával töltést.

A dragonyosok elszedték tőle töltéseit és bár látták, hogy semmi sincs nála, mégis két helyen a keze fejét, karját igen keményen hátrakötötték. Wesselényit aztán, hajadon fővel, hajánál fogva vitték ki az udvarból. Mikor egy darabig az udvaron kívül vitték, három dragonyos visszanyargalt süvegéért, melyet elloptak már. Ekkor br. Orbán Antal saját süvegét vette le fejéről és átnyújtotta, hogy adják oda Wesselényinek. A lovak előtt gyalog hajtották messze a falu felső végén kívül, s csak a mezőn ültették fel a *kalauz* lovára. A finom vitéz kapitány — ezt már mi állapítjuk meg róla — nagy durván odaszólt a konziliáriusnak Wesselényi sikeres megostromoltatása után, hogy fogasson be br. Wesselényi szekérébe és küldesse utána. Mikor aztán Wesselényit megindították, ki az udvarból, a kapitány ur vitézi lovára ült és vitézi *spád*jét hüvelyéből kivonva, ilyen kivont fegyverrel ment ki az udvarból. A br. Wesselényi elfogatására vonatkozó tanuságtételt az említett három ur sajátkezüleg aláírta és szokott pecsétjével „igaz hitű, becsületünk szerint megerősítvén” — Ime maga a „régí jó világ” mond el egy részletet saját regényéből. A hatalmas, civilizált, liberális, jólelkű és humánus II. József császár uralkodása alatt így hurcolták el felesége, testvére szemeláttára Erdély egyik legelőkelőbb férfiuját, egy „barbár magyart”, a finom, elegáns, német műveltségű bécsi udvar kedve szerint.

Most térjünk vissza a mézesheteit töltő Ujfalvy Samu szolgabíróhoz. A német katonák Marosvásárhelyre hurcolták Wesselényi bárót. A főispánnak, aki a fogolynak közeli rokona volt, néhány fontos irományt kellett Wesselényihez juttatnia. Ezt a kényes feladatot mindenre elszánt szolgabírájának kellett kivinnie. A fiatal hivatalnok kockára tett mindent: szabadságát, vagyonát, életét és a leveleket kézbeszolgáltatta Wesselényinek, aki hálásan megszorította a merész ifju kezét, s így szólt hozzá szilárd hangon:

— Ifju barátom, én még leszek szabad, még lennem kell. Nemes tettet soha nem felejttem. Majd eljön az idő, hogy meghálálhatom. Vidd üdvözlétemet azoknak a honfiai-mnak, akik megérdemlik. És míg ütne a viszontlátás órája, légy igaz hive szerencsétlen honodnak s nemzedetnek, hogy mint ilyenek szoríthassunk kezét egykoron.

Öt és fél évig szenvedett a szerencsétlen fogoly Kufstein várában. Ekkor megnyílt börtönének vasajtaja és ő visszatért a zsidói kastélyba. Otthon megemlékezett Ujfalvyról.

— Keressétek fel — kiáltotta — azt, aki szabadságát és ezzel mindenét akkor tette kockára érettem, midőn honfitársaimtól elhagyatva, magamra állottam Istenemmel. Hadd ossza most örömeimet is.

Néhány nap mulva, kora reggel, mikor Wesselényi alig ébredezett, ott állott ágya előtt a szolgabíró s szemében örömkönnyek tündököltek. Jó nemtőm, — így nevezte őt Wesselényi mindig és változatlanul szíves maradt hozzá. Itt kezdődött a Wesselényieknek az egész Ujfalvy-család, de főképp Ujfalvy Sándor személye iránti rokonszenvők, „mit kölcsönösen csak a sir olthat el”. Így történt. A szolgabíró fia és az elfogott Wesselényi fia, akit a *nagy Wesselényinek* nevez a közvélemény ma is, politikai és lelki nagyságáért, mindketten Erdély legjobb vadászai is, egész életükön át zavartalan barátságban éltek. Es Ujfalvy Wesselényiek életéről és személyéről is oly közvetlen, meglelevenítő emlékezéseket jegyzett fel, amilyeneket kivüle senki sem tehetett. E történetek rendjén majd sor kerül reájuk.

SZÁVA LÁSZLÓ URFI MEGKÉRI PALATKAI ESZTERT

Máthé Jánosné, Ujfalvy Sándor nagynénje, nagyon szerette Sándorunk szüleit és sokat mulatott, azaz időzött körükben. Kivált Sándor okos, értelmes anyját nagyon szerette. Az uri asszonyok öltözete abban az időben „szabatos, mindig tiszta magyaros” volt. Ime, így írja le Ujfalvy öltözetüket: „Magossarku, fekete kordovány bőrsaru. Köntös helyett *rokolya* drága kelméből; fehér, tinom gyolcs ing; szorosan testére illő posztó vagy selyem mellény. Ünnepeken panyókára vetett sötétzöld mente, fehér hattyuprémmel. Kun állású föveg, homlokzatán drága tükkel. Diszes szép öltözet, kivált a mostani (1854) ferde női viselet ellenébe, midőn az őt—hat szoknya alatt a legdelibb testalkat is eltorzul. A régi női *gunya* költsége-sebb volt a mostaninál, de jóval tartósabb. Egy *rokolya* vagy mente pár száz tallérba került, de husz évre szolgált s akkor paplany vagy egyéb hasznosra fordíták. Egy akkori drága és több évekig használt *rokolyából* készített paplany vagy birtokomban. Valahányszor reánézek, nem győzöm eléggé bámulni a csinos, tartós szövetet”. A két nőt, kiről Ujfalvy szól, nemcsak a páratlan szép magyar viselet, hanem szép alakjuk is dísztette. Egész élete folyamán nem látott Ujfalvy két ily szép női alakot: beszédükben, mozgásukban, léptükben párja nélkül való kellem s méltóság volt.

Abban az időben Kackón lakott Palatkay László. Müvelt, vagyonos férfi. Egy ősszel meghívta birtokos társait ebédre, *Márton ludjára* (november 11. és 12.-én van Márton napja). Jelen voltak a *Vér-, Zsombori-, és Pécsi-családok*, aztán Ujfalvy Samu és felesége, Désről Alsó László főbíró és a kackói lelkész: Ferenczy József. Ujfalvy Sándornak és Alsó Klárinak, hét éves gyermekeknek *oldalfélt*, egy kis asztal mellé terítettek. Így megállapíthatjuk, hogy az 1799-ik esztendőben milyen volt az ebéd Márton napján. Folyt már a vidám ebéd, kedves beszélgetés közt. A dési barna *hangászok*, köznyelven cigányok: *Bufa, Csicsó és Kornis* nemzeti

dalokat játszottak az ajtó előtt. A pohárköszöntés már javába indult, midőn csinos udvari huszár lép be és takaros szókból adja elő:

— Gazdám, tekintetes Száva László urti oda künt vár. Háztüzlátni jött. A tekintetes háziur engedelmeiből bekéredzik.

— Szálljon be szegény házunkhoz, — feleli a háziur. A huszár távozik és belép gazdája, az akkori divat szerint talpig magyarba öltözve. Kalpag, ezüst forgóval, zöld hosszukós mente, szürke báránybőrrel prémezve s nyakig begombolva Piros nadrág, arany sujtással. Sárga csizma, széles ezüst sarkanytuval. Oldalán széles, rezes rövid kard, tarsollyal. A kardon vastag nádbot, tetején öklömnyi rézgombbal. A házi ur a vendéget szívesen megüdvözlí s az asztal végén helyet mutat. Kardját, tarsolyát oldalán hagyva, helyet foglal, keveset eszik, annál nagyobb áhitattal szemlélteti a szép Palatkai Esztert. Ritkán beszél, mások sem szólnak hozzá, de titkon figyelik mozdulatait. Utolsó fogásnak Márton kövér libáját tálalják fel, s *boncoltatás* végett, mint legfiatalabb elé, Száva elébe teszik. Száva eléveszi tarsolya hüvelyéből az erre a célra rendszerint ottlívó, tokban tartott, hosszukó kést, villát és az acélt (nyilván fenőacélt) és fölegyenesedvén, alázattal szót kér. A háziur fogadja.

— Légyen szabad a szegény vándornak egy ajánlatot tenni. Messzi helyről, sanyaru időben és rossz uton jött, étlen-szomjan érkezett. Itt ugyan terített asztalt talált, azonban étel-ital most nem kell, mert szemei kárpótlást leltek: de Márton ludját mégis egyedül elkölti, ha a házi ifjabb kisasszony szíves lesz őt egy csókkal boldogítani.

A háziur elfogadja és a jókora sült libát a fuldokló urfi, verejtékezése közt utolsó falatig elfogyasztja. Fölkelnek, az asztalt leszedik. Csakhamar táncra kerekedtek a háziur és mindnyájan. A háziur Ujfalvy Samunéval, Máthé Jánosné Alsó Lászlóval lejtették a szép magyar nemzeti táncot. „Nem hideg kötelességből, hanem amugy szívvél-lélekkél s mégis illedelemmel — írja Ujfalvy. Sohase láthattam őket többé táncolni, de feledhetetlenül maradt lelkemben, mennyi kellem, mily méltósággal párosult negédesség disziti minden léptöket”... Száva urti is rájárta a szép házi-kisasszonnyal, de csakhamar lassudni kezdett s utóbb szótlanul egy karosszékebe dőlt. Ifju emberben ez a rosszullét feltűnő volt. Egy ideig meredt szemmel maga elé nézett. Utóbb telkelt. Halványsárgán tántorgott a háziur elé és bágyadt hangon dadogá, hogy csömör és láz bántja és mielőbb távoznia kell. Lóra is ült és nagy csendesen elléptetett.

A leánykérés gyászosan végződött, ami bizonyítja, hogy a sors gyakran a legkedvesebb témának is rossz véget kanyarít. Száva urfi súlyosan megbetegedett. Désről már kocsin vitette magát birtokára, Szengyelbe. Nehány nap múlva meg is halt.

Előttünk most még szomorubbnak látszik a sorsa, mert elmenetele után a háziur és a vendégek „némi megvetéssel” szóltak Száváról. „Csömörrel s lázzal járjon vecsernyére, — mondták — a nőülést pedig hagyja ép és egészséges tiura”.

A SZERENCSE FIA

Ujfalvy Sándor atyjáról, anyjáról, szülei házáról lesz most szó. Meg-elevenedik a régi udvarház lakóival együtt. Ujfalvy Samu a szerencse fia volt. Csodálatos dolgok történtek vele. Nem elég, hogy szive választottját oly romantikus körülmények közt szerencsésen magáévá tehette, holtig hűséges, jóságos asszonyt kapott házához. Emellett anyósa, végrendeletében, egyetlen leányának harminckétezer forintot hagyott, mind aranyban és Marosszéken egy szép birtokot. Ehhez járult Ujfalvy Samu szorgalma, — ami maga is szerencse, — életrevalósága, fősvénysége és szerencséje, úgy, hogy pár év alatt egyike lett a környék, a későbbi Szolnok-Doboka megye leggazdagabb birtokosainak. Szerencséje párjanélküli volt. Soha sem vett valamit, hogy drágábban el ne adta volna. Hosszas gazdálkodása évei alatt sem jég, vagy sáska nem pusztította termését. Lova, sertése, szarvasmarhája, juha közt nem pusztított ragály. Tűz, árvíz, rablás, vagy tolvajság miatt soha sem szenvedett. Fekvő beteg soha sem volt. Egy téli, sáros utcán, Válaszut mellett négy tyukodi csikos szekeret talált a fenekeetlen sárban megakadva. Az elkeseredett tyukodiak megkínálták, hogy vásárolja meg a sok csikot. Ujfalvynak atyja csupa könnyөрületből megveszi a nyolc hordó csikot. Désen és Szamosujváron elárultatja és hatszáz forintot nyert rajta, ami sok pénz volt akkoriban. Akkora pénz, hogy Kackón egy szép, örökségbe hagyott telket, földet vásárolt rajta és a szerződésbe be is iktatta, hogy ezt a csik jövedelméből fizette ki.

Mikor már fia gazdálkodott, első éveiben aratása nagyon üszkös volt. Mindent megpróbált, amit olvasott vagy hallott ellene. Mindhiába. Ekkor eszébe jutott, hogy atyja földjén soha se látott üszköt. Hozzátordult tanácsért. Kérdezősködésére atyja mosolyogva mondotta, hogy legjobb utasítást künn a buzavetések közt adhat. Szép nyári, juliusi nap volt. Kísétáltak a földekre. Egy buzatáblája mellett két szomszédja tábláit mutatta meg az öreg Ujfalvy a fiának. A szomszédok híres gazdák voltak s egy napon végezték a vetést az öreg Ujfalvyval. Mégis tele volt földjük üszöggel. Az öreg pedig azt mondotta fiának, hogy járja meg figyelemmel az ő buzaföldjét: a hány üszköt talál fia, annyi aranyat ad neki érte. Es fia valóban nem talált egyebet, mint a legszebb kalászokat. Az öreg Ujfalvy ekkor így tolytatta:

— Lásd, szomszédaim mindent megpróbáltak az üszög ellen, én soha semmit se, s mégis, harminc év alatt soha sem arattam üszkös gabonát. Más magyarázatát nem adhatom: „szerencse, rokonszenv”. Amivel sem szomszédaim, sem te nem birtatok.

Egy tavaszon az öreg, hivatalos munkáiban el lévén foglalva, megbizta fiát, hogy egy szomszéd helységben lévő táblájába vettessen tengerit aból, amit a malom vámjából kap. A gazdakezelő vonakodott elvetni a rossz magot, a tábla vetetlen maradt. Két hét múlva az öreg Ujfalvy hazaérkezett, jól lefordta a kezelőjét és megrendelte a vám-málé tüstént elvetését. Mások már első kapálást végeztek, mikor a nagyon gázos tengerit vetették. A szemek mégis kikeltek, utólérték a többi és őszi dúsz málé-szüretet adtak. Ujfalvy Sándor előhozta atyjának, hogy mindez csak a

véletlen játéka, miután mind a mag, mind az elvetés ideje minden számitáson kívül történt. Am atyja a véletlent tagadta, szerencsájére hivatkozott, mely őt minden lépésében kíséri.

Mily fényes szerepet játszhatott volna az öreg nemes hadi szolgálatban vagy nagyobb vállalkozásban! Így is szerencsájével szorgalma és szük kiadásai párosultak és halála után közel félmillió forintot érő vagyont hagyott. Ami a kereskedéstől akkor teljesen elzárt Erdélyben páratlan eset volt.

ILYEN VOLT A RÉGI MAGYAR TISZTVISELŐ

Ujfalvy Samu tudományos műveltséggel nem birt. Már a negyedik osztályban katonának állott, de aztán szorgalmas gazdálkodása és hivatala annyira igénybe vette minden idejét, hogy soha sem tanulhatott. A *Hankens Bálint*-féle naptáron és Cserei Mihály kéziratos Erdély történetén kívül más könyv a házban nem volt. Mindamellet a hazai törvényt annyira magáévé tette quakorlat utján, hogy hivatalos tévkedéseiben, szóbeli és írásos ítéleteiben a legnagyobb törvénytudás nyilvánult meg. Hivatalos jelentései és alárendelt hivatalnokaihoz intézett rendeletei megfontoltak, helvesek voltak. Magánlevelezése tele elmés gondolatokkal, néha „módos élccel”. Tanulása és olvasottsága hiányát később nagy szorgalommal pótolta. Hivatalos buzgósága oly nagy volt, hogy Bánffy György főkormányzó 1817-ben Ferenc császárhoz intézett fölterjesztésében Ujfalvyt nagy elismeréssel említette és jobb kezének nevezte. Az öreg Ujfalvy egyetlen szórakozása a vadászat volt. Erre még a költséget sem kimélte, ismerősei nagy bámulatára.

A szóbeli pörök annyira elfoglalták idejét, hogy minden ünnepnapon kihallgatást tartott hajnaltól délig. — jó időben a kapuja melletti eres alatt.

Az egész utca tele volt panaszos felekkel, akik rendre előszólitatva előadták panaszukat... Az öreg tisztviselő néhány rövid szóval mondott ítéletet, nagy tárgyismerettel, a személyek és körülmények ismeretével. Jegyzőkönyvnek vagy írásnak hire sem volt. Az ilyet csak idővesztéségnek tartotta és megvetette. Őt-hat *konc* papírral esztendeig beérte.

Érdekes volt látni az indulatos öreg Ujfalvyt ülve vagy állva hallgatni a sok tekervényes beszédü, román peres felet, több órán át, példa nélkül való béketűrőssel. A százakra menő pór nép minden baj nélkül és illedelmesen figyelt — akkor volt főbíró, később alispán tekintélye. Kihallgatás, nyomozás, a tanuk megesketése, ítéletkimondása és végrehajtása mind egy személyben központosult. Egy ilyen tárgyalási napon, azaz kihallgatás napján hatvan-hetven szóbeli pör járt le, többnyire fontos birtok-keresetben. Jelentéktelen ügy még több.

Megtörtént, hogy a gyámoltalan panaszosnak maga az öreg Ujfalvy igazította ki a szavait. Egyszer fia is jelen volt, mikor egy ifju panaszlónak így szólt:

— Hallod, fickó! Te nem ismered bajodat, nem vagy tisztába a mul-
takkal. Nagypádnak több fivére volt, kiknek gyermekei foglalták el azon-
kívül, amit most követelsz, ez s amaz földedet. A te károd nagyobb, mint
amennyit a te gyenge eszed felfog. En tisztában vagyok azokkal: azért
most azokat a földeket is mind visszaitélem neked. Hatalmadban állana
azoknak elvett hasznait is követelni. De ne tedd ezt, mert ellenfeleidet
megrontaná, s pedig néktek együtt kell élnetek.

Lehetett törvény szerint fellebbeznie is a panaszos félnek a megyéhez,
a tiszti székhez, vagy a kormányshéz. Az öreg Ujfalvy ítélete ellen,
hosszas hivataloskodása alatt csak egy pörös fél fellebbezett a kormány-
shéz, ahol az ítélettel szemben ellenkező határozatot hoztak. Ez a pél-
dátlan eset annyira sértette az idősb Ujfalvy igazságérzetét, hogy azonnal
Kolozsvárra ment és a pör „reassumálását”, azaz ujralfelvételét követelte.
Kérését olyan erős indoklással támogatta, hogy az ujralfelvétel után hozott
ítelet talált az ő ítéletével.

Az öreg Ujfalvy amellett rendkívüli emlékező tehetséggel volt meg-
áldva. Az írást, följegyzést csupa mankónak nevezte, ami nélkül utóbb járni
sem lehet, gyermekeit is óvta tőle. Ő maga mindig emlékezetére támasz-
kodva, bámulatos lokra fejlesztette emlékező tehetségét. Egy ízben Désen
nagy zavart okozott egy tiszti ülésen, hogy a főbíró a legközelebbi ujon-
cozás jegyzőkönyvét sehol sem találta. Ezért nagy felelősség terhe nehe-
zedett a tiszti karra. Az idősb Ujfalvy nyugodtan vigasztalta a megütődött
főispánt, hogy ő könnyen helyrehozza a dolgot. Csakugyan a 260 ujonc
nevét, születése helyét, idejét, állapotát és akiket nem soroztak be, kit miért
mi okból bocsátottak el, egytől egyig tolba mondta a főjegyzőnek. Később
a főjegyző megtalálta az elkallódott jegyzőkönyvet és merőben talált a
feldiktált lajstrommal. Közhit volt akkoriban a megyében, hogy a régi
hivatalos tárgyalások élő levéltára Ujfalvy Samu.

Ujfalvy hivatali tevékenysége így oszlott meg: adóbiztos volt két hó-
napig, szolgabíró 10 évig, alispán 12 évig, főbíró 5 évig. Szolgabírói tize-
tése évre 25 forint, alispáni fizetése évi 250 forint, főbírói fizetése — akkor
a bírósági tisztet és igazságszolgáltatást a megye látta el — évi 300 forint
volt, ugy, hogy Ujfalvy Samunak harminchat évi összes fizetése 4975 vál-
tóforint, vagyis 1990 ezüst forint volt. Bizvást elhihetjük fiának azt a meg-
jegyzését, hogy gyakran egy napon egész évi fizetését megérdemelte volna
és voltak hetek, midőn 36 évi fizetésére jól megszolgált.

IGY ÉLTEK A FŐBÍRÓÉK

Az öreg Ujfalvy Samu nagyon takarékos ember volt, kiadásai-
ból, hogy nem arra költött, ami szükséges, hanem ami nélkül teljesség-
gel el nem lehet. Így kevés szüksége, de annál több pénze maradt.

Az alispán, majd a megye főbírájának háztartását nehezen lehetett már
akkor is, annál kevésbbé később, kivált pedig most megérteni. Időtöltésre
nem költött, közcélokra, kivéve egy nagy adományát a királynak, nem adomá-
nyozott. Ajándékokat nem osztogatott. Öltözete nagyon egyszerű volt: két

rendbeli. Egyik ünneplő, a másik hétköznapi. Halálakor ünneplő mentéje 23 éves, sarkantyus csizmája nyolc éves volt. Kalapja szintén nyolc éves. Lovai közül a rossz teletetés miatt több elhullott. Ezek bőrét a falusi timár ingyen *kicsáválta*. A szegény csizmadia pedig rossz szabással ugyan, de feldolgozta. Az egész ház ilyet viselt, nem pedig vásárit. A vidéki kalmároknak csak úgy kölcsönzött pár száz forintot, ha a rendes kamat mellett néhány sing durva posztót, gyolcsot, nyakkendőt és zsebkendőt, kalapot vagy néhány kaszát és kapát, kevés cukrot és kávé, pár üveg rozsolist, édes pálinkát vagy néhány darab cinedényt hoztak Debrecenből. Mind olyan dolgokat, amelyeket maga jelölt ki. Asztalos, szabó, lakatos és mészáros csak úgy boldogulhattak, ha a rendes százalékon felül bizonyos meghatározott munkát dolgoztak. A mészáros szombaton néhány font marhahúst küldött. Konyháját, pincéit és éléstárát gulyája, juh- és sertésnyája, majorkháza, szőlője és gyümölcsöse bőven ellátták. Csemege nem került asztalára, csak az volt ott, ami a háztól kitelt. Jó zsíros ételeket tálaltak fel. Reggelire pörkölt rozskávé, szinmézszel vegyítve. A kereskedőktől kamatpótlékba kapott kevés kávé és cukrot eltette az öreg, csak kiválasztott látogatóit kínálta velük. Cserépedény, vagy porcellán helyett őseitől öröklött cintányérok jártak. Butorai mind fából voltak. Mikor tekintélyes vendégei, kivált pedig hölgyek érkeztek, a puha ülés végett a háziasszony ágyára ültek, mely jó magasra volt vetve. Órája nem volt a háznál, mert gyakori igazítását túl költségesnek mondta. Nappal a Nap járása, éjjel kakasszó, hajnalban a csillagok: a Fiastryuk és az Esthajnali csillagok voltak utmutatói.

Gyertyát és szappant a háznál gyártott, évenként kétszer. Bár nem került pénzbe, ezekkel is nagyon takarékosan bánt. A téli estéken a család apraja-nagyja az öreg kályha köré gyűlt, melyben a nyers bükkfa, mint gyehenna tüze lángolt és melynek Szent Mihálytól (szept. 29.) Szent Györgyig (április 24.), akárcsak a Vesta-tűznek, nem volt szabad kialudnia. A nagy kemence terjedelmével a szoba nagy részét betöltötte. A szobának a folyton lobogó láng fényes világítást adott. Fonás, varrás, olvasás mind emellett történt. Mindenkinek megszokott helye volt, amin változtatni nem lehetett.

Minthogy a családtő többnyire hallgatva mélyedt el gondolatokban s tervekben, másnak is hallgatni kellett: a csendet megszakítani nem volt tanácsos. Legteljebb az udvari bohóc megjelenése s közbevetett élcei szakíták meg néha a siri csendet. Östvéli nyolc órakor az asztal megterítetvén föltálatatott, ekkor már gyertyát is gyújtottak, de vacsora végével rögtön el is oltották. Az azutáni munkálódás, úgy lefekvés is . . . mind tűzvilágnál történt. Egy szál gyertya napokig eltartott.

Sajátságos rendszere volt az öreg Ujjfalvynak — mai szemmel nézve cselédjeivel is. Inast nem tartott „igen uri dolognak” nevezte. Cselédjeit jobbágyai és elhalálozott adósainak fölvelt és beszoktatott fiaiból állította össze: „szerkeszté” fia szerint. Evi bérük egy bornyu, juh, vagy kecske, de pénz soha. Juhai gyapját a jobbágyasszonyok meglonták és megszöttek. Ványolójában megdörűköltette (azaz a posztót vízbe mártották többször és kalapácsokból készült szerkezet által puhára kalapálták.) A kész

posztót jobbágy falusi szabójával öszönként feldolgoztatta. Juhbőr meleg ruhákkal: „köntösökkel” szócse látta el. A vászon nemü szintén a háztól telt ki.

Kádár, ács, kerekes, s más fejszés munkát molnárai: vasmunkát falusi cigány kovácsa készítettek. A házhoz megkivánt rostát, tekenőt, csebet, kártyust, légelyt, kanalat, orsót kanalas cigányai faragtak.

Háztartásában a divat merőben ismeretlen volt: öltözete, butorai, cselédei, minden az volt a század elején, mi annak utolján, a legkisebb változtatás vagy ujtás nélkül. Kávét, cukor, rizskása, faolaj, citrom, narancs s más csemegéről úgy vélekedett, hogy jóízűek biz azok, de csak oda valók, ahol teremnek; mert ha nálunk is elkerülhetetlenül szükségesek lennének, a bölcs természet úgy alkotta volna, hogy nálunk is teremjenek. Elettében egyszer követett el fényűzést háztartásában. Egy Pituk Kristóf nevű dési kereskedő, akinek Ujfalvy kölcsönt adott, Debrecenből 200 forintért csinos kocsit hozott Ujfalvynak. s ő 100 forintot kamatban levonva, megtartotta a szép kis sárga kocsit, melynek csodájára jártak. Később Dészről Alsó László főbíró kirándult. Ő akkor tudományáért és tehetős voltaért, első tekintély volt a vármegyében. Körüljárta a kocsit, apróra megvizsgálta és jól lekorholta érte a fiatal Ujfalvy Samut.

— Cifra jószág biz ez — mondta a főbíró — s később majd főbíró korodban s tömöttebb erszény mellett csak megjárna. De most, huszonöt forint fizetés mellett csupa neveltség. Feleded szép öcsém a közmondást: „Bocskorban kezdeni és csizmában végezni”. Te ellenben cifra kocsin kezded és majd gyalog végzed.

A főbíró szava hatott. A kocsit a szinben korhadni el, Ujfalvy Samu soha sem használta. Még vénségében is sokszor emlegette, hogy ennek a bölcs intésnek sokkal tartozik, mert azután jobban megfontolta költségeit. Fia, Ujfalvy Sándor, évtizedek múltán, a XIX. század közepén, mikor még a maihoz képest puritán módon éltek az emberek, így sóhajt fel:

— Es minő véleménynel lenne a jámbor az én mostani háztartásom felől, ha látná, hogy egyebek közt csak a fűszerárustól 62 olyan cikket használok rendszeresen, mik közül ő akkora gazdaság mellett egyikre sem költött. Bosszuságában bizony megtordulna koporsójában.

Az imént említők, hogy az öreg Ujfalvy S. főbíró közcélokra nem adományozott, kivéve egyszer, 1813-ban adott, királyának. Ekkor ugyanis a király meleg felszólítást intézett az országhoz, hogy „akinek Isten adott, juttasson abból jószántából, akár kölcsön, a szükségben lévő állam számára”. A csekélyen díjazott megyei tisztviselő, Ujfalvy Samu a körözött felszólítást elolvasta és másnap reggel tíz ezer forintot vitt gr. Bánffy György kormányzóhoz, könnyes szemekkel kérve, hogy juttassa a fölség kezébe és szíveskedjék pár sorban tudatni, hogy nem kölcsön fejében, hanem őszinte jó szívvvel ajándékuul küldi a fölségnek. . .

★

1815-ben meghalt Ujfalvy Sándor anyja, a főbíróné. Több évig betegeskedett, mialatt többet volt ágyban, mint lábon. Gondossága, figyelme azonban mindenre kiterjedt. Házánál semmi megrövidülés nem volt lát-

ható, — írja kegyeletes fia róla. — De halálával azonnal felfordult a házi szép rend. Családja s a vendégek mindenben szükségét szenvedtek. Fájdalmasan tapasztalók: hogy egy ember csak magára nagyon hiányos. Annyi életrevalóság s tevékenységgel felruházott s magát sebesen feltalálni tudó férfit soha sem ismertem, mint atyám volt. Ha valaki széles e világon, úgy ő el volt látva minden lelki s testi ügyességekkel és hivatva a házirend illő tenntartására. De ő sem vala képes kivételt tenni: s jóllehet megfeszített szorgalommal igyekvék házában az eddigi szép rendet fenntartani, de ahogy derék anyám sirba szállt, minden felfordult és soha többé helyre sem jött.

SÁNDOR DIAK LESZ A NAGYENYEDI KOLLÉGIUMBAN

Hét esztendő volt Ujfalvy Sándor, mikor az Urnak 1799-ik évében atyja, Ujfalvy Samu az enyedi kollégiumba vitte, szekeren. Ami azért említődik meg külön, mert a tizenkét iskolai éve alatt évenként négyszer járván Enyedre és vissza, az urfival szekeren csak három izben tétették meg a négy napi utat. Rendszerint „gyenge paraszt lovon, tört nyergen, néha zordon időben és rossz uton” kellett lovagolnia Kackótól Nagyenyedig. Atyja ezt nem fősvénységből tette, hanem azért, hogy edzze a fiut. Ugyanis Sándor, a nevelője, a szolgájuk és a lovakat hazavezető cseléd alá négy lovat adott. Ezeket szekérbe fogva, kényelmesebb utat tehetek, annál inkább, mert a gyenge lovakat tulon tul kinyargalván, az uton rendesen kiálltak, elmaradoztak és a kis karavánból alig kettő ért Enyedre lóháton. Az öreg Ujfalvy elvből tette, hogy az ut és idő viszontagságaihoz jó előre megszoktassa. Akkor rosszul esett a legénykének, mert a négy napi sanyaru lovaglást néha napokig sinylette. Később hálásan emlékezett reá, mert korosabb napjaiban is bátran szembe nézett a fáradalmakkal.

Hét professzora volt akkor az enyedi kollégiumnak: Nemegyei János, Bodola János, Benkő Ferenc, Herepei Adám, Benke Mihály, Mohai Károly és Kovács József. Mind nagytudományu, külföldi egyetemen kiképzett, köztisztviselőben álló egyéniségek. A szülék boldogan adták oda gyermeköket, azt hívén, hogy ezek a nagy tudósok őket, csak ujjaik érintésével is kiképzett hasznos emberekké nevelik. „Csalatkoztak a jámborok — jegyzi meg ötvenéves korában Ujfalvy Sándor — nem ugyan a tanárok képességében, hanem az avult tanítási rendszer és a terde nevelési elvek miatt. A tanárok jól tanították a felsőbbség által előírt latin nyelven a kiszabott tudományokat. Aki latinul beszélni és írni tudott, az volt a legderekbabb. Elméleti vagy „mélyebb” tudományokat, melyek az életben kevésbé használhatók, nagy szorgalommal tanították, — pánaszolja az egykori diák. Így az erkölcsant, mértant, ész- és gondolkodástant, hittudományt, a történelemből csupán a régi nemzetekét, államismeretét és földrajzát. Ám a közönséges életben naponta fölmerülő szükséges tudományokat, mint: természettan, ásványtan és növénytan, a mai nemzetek országai, statisztikája, kormányzási módja, kereskedés, számvetés szükséges felül való tudományoknak vétettek és nem tanítottak, csak mellékesen. A nyelvek közül a diák volt az első, utána a görög és zsidó, míg a németei mellőzték, a magyarról szó sem volt.

Minél több diák szót vegyített a tanuló a magyar beszéde közé, annál inkább bámulták. Öreg nemesünk szerint a „német igen jól elintézte, hogy a magyar csuszni igen, de járni ne tudjon soha”.

Az enyedi kollégium „a két hazában” Magyarországon és Erdélyben leggazdagabb volt, aki Enyedre tanárnak beférhetett, az családjával együtt uri módon el volt látva.

Ime az enyedi tanár járandósága akkoriban: készpénz évente 850 magyar forint, tiszta buza 116 véka, szemes tengeri 120, zab 120 véka, bor 160 veder, tűzifa 24 hosszú, száraz öl, 3 darab kövér sertés, széna 10 szekér, szalma 100 kalangya és málé kóré (tengeri kóré) 3 szekér, só 3 mázsa, túró 3 mázsa, köles 8 véka, paszuly 4 véka, borsó 4 véka, kendermag, vetni való, 4 véka, vaj 8 kupa, méz 6 kupa, mustárliszt 4 kupa, bárány 10 darab, majorság 30, forralatlan édes must 3 veder, héhelt (kifésült) kender 8 kalangya, aszalt szilva 4 véka, őszi nyers szilva 10 véka, állani való téli alma 8, körte 8 véka, állani való szőlő 4 nagy puttonnal, almaecet 4 veder, szőlőkaró 400 darab, bors- és paszulykaró két szekérrel. Hetenként egy napon egy béres szekér szabad használatra. Lakásuk emeletes, nagy épület, tágas udvarral, gazdasági épületekkel, tágas veteményes és gyümölcsös kerttel, a városon kívül veteményes, burgonyás és tengeris tábla, ingyen öröltetés. Az iskola két nagy gyümölcsös kertje szabad használatra. A tehetősebb tanulók szüleitől rendszeren beszivárgó ajándékok, szegényebb sorsú tanulóktól kerti és mezei ingyen segítségük. Most már elhihetjük a „véndiáknak”, hogy az enyedi tanár ezen és a tulvilágon is Isten kiválasztottjának tarthatta magát. A főispán és a huszárezredes után Enyeden a tanárok voltak a legtekintélyesebb emberek. S itt egészen átdom a szót Ujfalvynak az enyedi Eldorádó kritikájára:

„Korábbi szegény sorsukból ily nagy uraságra fölvergődés természetesen elhittsége vezeték őket; a többi tanodákat s tanárait kevésbé vagyossárukért egyáltalában lenézték. Közmondás szerint a fön indul ki a possadás. Itt is a tanári elhittség leszivárgott a tanulók legcsekélyebbikére. Önhitt büszke magatartást fejtett ki mindnyája. Egy enyedi tanulót a gögös fölemelt fejhordásról s hetykeségről ki lehetett ismerni. A székely mindamellett, hogy Udvarhelyt s Marosvásárhelyt is voltak iskolák, többire mégis Enyedre vitte fiát. Mert itt majd minden költség nélkül neveltette. A fiu Bethlen Gábor alapítványából kenyeret, szállást és tanítót, a tehetősebb tanulók mellett csekély szolgálatért kosztot és gunyát is kapott. A tanodának nagy csürei voltak rakva asztag s málékasokkal, mint a legdusabb uradalmoknál. Mikor a székely Enyedre kísérte a fiát, előbb is az iskola csürét mutatá meg neki: „Hogy az mind az övé s ha jól tanul, még többje is lesz . . .” Igaza volt a jámbornak, mert a csür kiszolgáltatója a legszükségesebbet, a napontai két cipót és az iskola két nagy kertje a gyümölcsöt. L'öbbszékely tanuló ismertem, kik az őszi hónapok alatt két cipóval és szilvával éltek minden más eledel nélkül . . . és soha sem voltak egészségesebbek. Utóbb sikerült a székely szegénysorsu s már atyja házánaál nélkülözéshez szoktatott fiunak minden költség nélkül végig járni az iskolát: végre lelkész vagy iskolamester lett, de nagyobb része többre törekedvén, a megyei földesurak jószágain gazdatisztségre vállalkozott”.

A RÉGI ENYEDI DIÁKOKRÓL

Akkor az iskola kilenc alsó és hat felső osztályra volt tagolva. Csak a felsőbb osztálybelieket nevezték deákoknak, az alsóbbaknak csak a tanuló cím járt. Tizenöt tanuló év! A szegényebb sorsu később kezdett a tanúshoz, férfi korában végzett. Tág tért nyitott a lustaságra és a tanulók, ha jók, ha gyengék voltak, egytormán haladtak előre. Lett légyen korhely fráter, aki rossz íráson és olvasáson kívül egyebet nem tudott, mégis jól találta magát, mert mihelyt a deákságra felvergődött, ur lett belőle.

Az ifju a kilenc alsó osztályt végezve, diák lett és ekkor egyenruhát kapott. Fekete talárt, báránnyal prémézve, széles övvel keresztül kötve, sötétszín mellényt, fekete nyakkendőt, szűk, csizma alatti nadrágot, maga tetejü kalapot, de világos színűt nem volt szabad hordani. Tilos volt a haját lenyírni, hanem mentől hosszabban hátra kellett fésülni, némelyiknél hátközépig ért. Így faggyugyertyával jól lekenve, köteles volt a diák görbe fésűvel fejközépen leszoritani. Mindezekre az öltözeti szabályokra szoros figyelem volt, aki át merte hágni, szigoruan büntették.

Színházban, vagy táncvigalmakon a diákoknak megjelenni tilos volt. Mégis az ifju évek megkivánták a rendes adójukat. Sőt, mert az iskolai „nyegle szigor” kizárta őket a művelt mulatságból, aljas társaságokat kerestek föl, jó hírük és nevük rovására. Pompás és jellemző példa erre Ujfalvy Sándor esete, aki szelid, engedelmes diák volt, mégis az „elzárás” pajkosságra vezette. Alább Ujfalvy Sándor, mint már ötvenhat éves idős ur, maga beszéli el diákcsinját régies, jellegzetesen erdélyi, zamatos nyelven.

A SZÉP JEDDI ZSUZSIVAL TÖRTÉNT MULATOZÁS

„Egy nyári sötét éj firmája alatt nyalkán kiöltözve, átmászom az iskola magas deszka kertjét, a Varcagás-utcán halkan megkoccantom a szép Jeddi Zsuzsi ablakát: atyja, a jámbor szőcs, nejével s gyermekeivel már rég alszik, egyedül 15 éves fiatal lányuk virraszt az oldalkamrában, csinos öltözetben, ünneplő rokoijában s ujdón új piros csizmában. Sietve nyitja fel ablakát s vállamon ereszkedik le az ablakból, itt ölbe kapom, hogy piros csizmáját a pocsolyától óvhassam. A 18-ik esztendő ilyesmivel nem ismer sem terüt, sem bajt. „Hej de félek szívem attá, hogy rajta vesztiük” sugám fülébe. „Majd bizony”, szóla bátran, „ha mind úgy lenne, hogy anyám megnyuz, téged meg kicsapnak az iskolából: de egyik sem lesz”. Biztató szavaira szabadabban lélekzettem és elérénk a felső sörházba, egy félre levő büntanyába, táncmulatságra, hol közhuszárok, kocsisok s egy pár csaló kártyás tölték meg a diszes termet. A bémenti díjat, 10 erős krt kettőnkért betizetém és táncolánk lelkiismeretesen, hogy a padlázat ropogott lábunk alatt. A szünóra alatt alig győzém törölgetni arcomról a porlepte verejtéket . . . midőn két vén Deák: Tómpa Adám és Baló István egyszerre betoppan a táncterembe. A Rector Tanár velök tartatott kémszemlét a gyanusabb tanyákon. Izzadtam eddig a tánc hevitől, de most a kémek megpillantására hideg verejték borítá arcomat. Föladnak, kicsapnak, jó anyámat soha sem

láthatom többel viharzák át agyamat s szédülten ereszkedém egy lapadra. Zsuzsi éppen egy itce sörrel közelite hozzám, de kökény szép szemei most az egyszer nem birtak föl villanyozni s akadozva értesítém vesztetről . . . „Csak ennyi s nem egyéb? sugá fülembe . . . gyerek játék . . . mindjárt fordítok én rajta . . . féltékeny ne légy!!” Megfordul s parancsolva rivall a mohón fuldokló két hegedüs és brugós zenészre . . . azonnal szögletre huzódik mind hárma . . . csakis ott bátorságosítván magukat a fölhevült táncosok agyongázolásától. Zeng s peng a hegedü . . . Zsuzsi egymaga a közepén, csipőre tett kézzel, előbb negédes billegetés közt, szép szemeit a figyelő deákokon járátva, utóbb aprózza a csárdást oly kacér lejtésben, mint másszor soha. Körülseregli a betyár sereg s kitörő helyeslést rivalg a szép táncosnéra. Ez félre löki maga elől, csak a két deák kémnek akar tetszeni . . . álljon ellen aki tud! . . . de l'ompa felszökik ülőhelyéről, mintha dróton rángatnák fel, ugrik mindenfelé Zsuzsi körül, ez sem rest, sebesen forgatja, hogy végre szédülten hull padra . . . „Három a tánc” kiált s kezét Balónak nyújtja . . . ez odaugrik s hévvel csókolja meg . . . „Erre máskor is ráérünk” szól Zsuzsi, „most rá kell járni!” „Isten nevében!” rebegi Baló s rakni kezdi deákos ügyetlen léptekben, mint aki soha bokáját sem ütötte még egybe. A zene most elhallgat, a deákok a sebes tánc után fáradtan lihegnek . . . én alig hiszek szemeimnek: Zsuzsi mellém simul. „De hogy tetszik urficskám! ha téged kicsapnak, azokat ott felakasztják” s most jött már a tánc miránk is a javába . . . „Na ördögös pár még ez is . . .” mond egy vén huszár ránk mutatva . . . „takarosan rakja, mint akármily toborzó! Mi pedig járók életre halálra. Szegény Zsuzsinak kijut, mert a deákokat is ugratja maga körül s néha egyszerre mindkettejét. Azonban a hajnal szürkület távozásra int; amint hoztam, most is ölbe vittem haza az éjhösnét s most már jó nemtömet: s újra vállaimon mászott fel ablakára; én pedig az iskola kertjén keresztül; emlékemben fenhagyván a mult éj változatosságait. Én örökre szerencsétlen lehetek vala s a kémlő deákok a villogó szép szemeknek ellent nem állhatva, kötelessé-
gökről még nálamnál is teledékenyebbek levének.

A jelentéktelen eset után mintegy harminckét év múlva Enyeden a buzapiacra mendegéltem. Egy gyékény földél alatti szalonnával rakott asztal mellett üldögélt egy testes, őszbevegyült, zsiros öltözetű nő: a mint előtte lépdelek, merőn szembe néz, visszapillanték s úgy látám, hogy valamire vissza akar emlékezni. Nehány uri látogatásaimat végezve szállásomra visszaballagék . . . Az asszony előtt áldogált egy törpe, vörös potáju, zömök térű, zsírfödte kabáttal. Lavateri látnokság nélkül is kitalálhatám, hogy mészáros és neje. A nő piszkos ujjával rám mutat:

— No apjok! ez sem visz többé ölben a táncra . . .

A férfi hangosan neveté . . .

— Hogy érti jó asszonyom? — kérdém . . .

— Nagy uramról szoltam, de ok nélkül szemlél, mert a piros pozsgás Jeddi Zsuzsit föl nem leli már többé . . .

— Csak tréfál jó asszonyom! . . .

— Itt van biz az amugy jó zsirosan, de nagy uramot is viselgeti már

az idő, ha még mind olyan csinos nem volna; de én bizony mindjárt ráismertem.

— Igen, de jó asszonyom mitsem hasonlít a gyöngyömadta Zsuzsihoz.

— Meghiszem biz azt: hej, nagy uram könnyedén, én meg sok terüvel jártam le az életet. Hanem már javán, rosszán tul vagyunk. Engemet nagy uram vezetett bé az életbe takaroson táncolgatva: itt meg ehelyt apjok majd kivezet, ha a sor elüt: osztég így rendin van minden.

Vágyva vágytam menekülni a nyelvés nőtől, férje hivatlanul elkísért darabig, s a magyar mészáros sajátságos hangján beszélgeté házi viszonyait. Hat vaskos gyereket neveltek fel, két nagyobb leányukat férjhez is adták, ők magok elég jól élnek, mert felesége életrevaló.

— Szedte vettét — mondta — nincs párja az asszonynak, nélküle éhen veszne a ház. Igaz! gonosz a nyelve s néha azt is mondja, mit nem kéne, de osztég két krajcárt csinál az egyből s ez ám a java.

Ez a véletlen találkozás sok mindent lebbentett fel emlékezetemben — fejezi be Ujfalvy Sándor.

ZENDÜLÉS A KOLLÉGIUMBAN

Az 1802-ik esztendőben történt, hogy a diákok nagyon megunták a hosszú hajviseletet. Egy éjjel egyszerre tizenkét diák lenyiratta a haját. Nagy dolog lesz ebből. Másnap reggel az iskola harangjai vészt hirdetve kondultak meg. Az ifjuság rémülten összetutott, a tanárok vésztjósító tekintettel gyűltek a tanácsstermbe. A megnyirt diákokat lefogták, az iskola kapuit bezárták. Hire menvén a dolognak, meg volt róla mindenki győződve, hogy az ifjakat örök időkre kizárják a kollégiumból. Maguk a professzorok nagyon sajnálták a dolgot, mert a legkitünőbb diákok jutottak bajba. Szigorú nyomozást indítottak, arra nézve, hogy ki kezdette ezt a törvényteleniséget. Ki birta reá a többit? Az iskolában siri csend. Se tanulni, se tanítani nem képes senki. Mi lesz ebben a rettenetes dologban? Egyszerre nagy zaj támadt a régi épületben. Egyszerre harminc diák sétált fel s alá, megnyirt fővel és hetykén a folyosón. A tanárok meghallják ezt az újabb kitörést. Ez már többé nem pajkosság. Itt lábbal tiporják a törvényt, ez már pártütés, zendülés. A professzorok sietve lakásaikra vonulnak, egész éjjel virrasztanak. Félnék attól, hogy a pártütők megrohanják őket. A zendülés erre, mint a tűz tovább terjed. Azon az éjszakán száznyolcvan diák marad a hátközepi köteles haj nélkül. Csak néhány félénkebb tesz kivételt. Az egész ifjuság zajong, hazafias dalokat énekel, sőt ami még nagyobb baj, „szabadsági dalokat”. Fenyegetőznek és talán támadni, rombolni akarnak. Amde ekkor az első tizenkét kezdeményező utját állja a féktelen tömegnek és reájuk kiált:

— Vissza! Mi köszönetet és nem büntetést érdemlünk tőletek. Mi feláldoztuk magunkat értetek és ti most *vérpadra* akartok minket vezetni? Ezek az okos szavak győztek és a kiáradt diákfolyam visszatért medrébe. A megrémült tanárok gyorsfutárokkal Enyedre hívták az iskola főgondnokait. Tanácskozások folytak, hosszan. Végre is az okos belátás győzött.

Vagy föl kellett volna oszlatni az egész Bethlen-főtanodát, vagy pedig hallgatással meg nem történtnek venni a dolgot. Így történt, hallgattak és a diákok nem viseltek többé sörényt.

A DIÁK-KÖZTÁRSASÁG

Legnagyobb érdeme volt. — kivált akkoriban — a kollégiumnak, az egyenlőség a diákok közt. Születési kasztok, vagyoni előnyök odabenn nem léteztek. Az arisztokrácia nem a születés és vagyonosság volt, hanem az ész és ügyesség. Az atyai háznál elkényeztetett ifjak, az *urfi* hajszállal sem voltak többek, mint a szegény tanulók, midőn egymás közt voltak. Midőn az urfi, dühbe gurulva a szegény szolgafünnak egy pofont adott, kettőt kapott vissza s még ki is gunyolták. Otthon ezt ő nem így látta, a cseléd és jobbágy dolgaiban, itt megkapván a leckét, humánusabbá vált, aminek csak hasznát vette.

Az iskola tanulói egymásközt — írja Ujfalvy Sándor — a hanyagságot, rossz tanulást, még a lumpolást is, (akkor kicsapongásnak nevezték), eltűrték. Am kényesség, puhaság, életteretlenség, rondaság, különcség, ételen-italon kapkodás, gyávaság, fértiatlanság, nélkülözni nem akarás, főleg becsületet érintő vétségek utálttá és megvetés tárgyává tették az ifjak előtt vétkesnek találtakat. Így az elkényeztetett ifjuktól az iskola szelleme bátor, erős tickót nevelt.

A novicius vagyis elsőéves diák egyformán köteles volt, ha szegény, ha előkelő gazdag szülőktől származott, az ily diákokra rótt kötelességeket teljesíteni. Mint *apparitor* a tanári kar nevében köteles volt minden este minden szobát bejárni és meggyőződni, hogy otthon vannak-e a fiuk. Mint éjjeli őrálló, akit *vigilnek* neveztek, köteles volt felváltva egész éjjel őrködni az iskola csendje fölött és beereszteni a zárt kapun azt, aki engedéllyel valahonnan későn jött. Éppigy a temetési énekben és a sátoros ünnepeken való legátusságban mindenik diáknak részt kellett vennie. Az itt felsorolt diák-kötelességeket e sorok írójának a kolozsvári református kollégiumban szintén kellett teljesítenie. Hozzátehetem, hogy az, amit a régi enyedi kollégium ifjusága hibának és bűnnek tartott s amiért megvetette a benne hibásnak talált diákot, azt mi is éppugy megítéltük. Ugyanez a szellem maradt fenn és él e régi intézetben. Az *apparitor* és a *vigil* is.

A LEGÁTUSOK

Sok jó és rossz adoma hősei a legátusok. Felsőbb osztályos diákok, akiket az iskola, mint *követeket* küld szét az egyházközségekbe prédikálni. Szegény diákok fölsegélyezésére szolgáló intézmény. Az enyedi diákoknál olyanokra is, akiknek vagyonos szülei voltak, kötelesség maradt a legátusság. Mint minden más közkötelességben, ebben is egyformán részt kellett venniök. Ujfalvy Sándort 1808 karácsonyán a láposi eklézsiához rendelték. A vakáció elején Sándor urfi hazament szüleihez Kackóra. Ünnepe szom-

batján apja a régi szokás szerint gyalog akarta a legáció színhelyére küldeni. Csak anyja hosszas kérésére egyezett bele a szigorú apa annyiba, hogy az út egy részét, Hollómezőig, lóháton tehesse meg. Innen lovát viszaküldve, mendikált, vagyis a kollégiumban melléje osztott alsóbb osztályu szegény fiúval uszta a mély havat Láposig. A rohii tetőn nagy tisztesség várta a szegény legátust: az eklézsia tekintélyesebb tagjai eléje jöttek és üdvözlő szónoklatokkal fogadták. Csakhogy nem a legátusnak szólt tulajdonképpen ez a megtiszteltetés, hanem apjának, aki már akkor alispánja volt a megyének. Az ünnepek alatt Sándor legátus hármat papolt. A textusokat előzetesen atyja választotta ki. A prédikációt mindenikre a fiúnak kellett megírnia és aztán apjának is elmondania. Az öreg Ujfalvy nagy tetszéssel hallgatta végig. Szeme néha könnybelábadt, azután a fiú jó anyjának a szomszéd szobában halkan mondotta:

— A fiúból mégis válik valami. Bátorsága s esze is van.

E dicséret tárgya pedig, fia, visszaemlékezésében valami ötödfél évtized múltán, szerényen megjegyzi: „S pedig aligha hangzott el silányabb szövegű papolás hazám *mind a mennyi* (valamennyi) szentegyházaiban”. Ünnepegyednapján az egyházi az alispánti-legátus kezébe számlálta legátusi bérét, a három erős *márjást*, lévén pedig egy márjás tizenhét krajcár. Erre a legátus-diáknak újból gyalog kellett kutyagolnia Hollómezőig. Otthon azonban nem várt megtiszteltetés és a bőség szarujának megnyílása várt rá. Az öreg, beteges Palatkay László, birtokos felizent a legátus apjához, hogy tegye meg neki azt az örömet, minthogy templomba nem járhat, papoltasson fiával házánál. A jó öreg, beteges Palatkay örömkönyeket hullatott a szónoklat alatt és két arannyal jutalmazta a legátus igyekezetét. Atyja ekkor komolyan figyelmeztette, hogy tegye el jól az aranyakat a három márjással együtt, ne fecsérelje el, mert egykor nagy bajból segítik ki. Az apa jövődölése betelt, mert tíz év múlva csakugyan nagy bajtól mentették meg fiát. Akkor pedig a legátus diákot határtalanul boldogította megérdemelt bére, mert első volt, amit saját munkája és igyekezete révén szerzett.

Azt, hogy mennyire szigorúan vették a legátusi illemszabályokat, a következő eset is mutatja. Abban az időben báró Danielnéhez Egeresre legátusnak ment egy Margitai nevű enyedi diák. Mikor azonban az öreg, egyébként is indulatos báróné meghallotta, hogy a legátus nem gyalog, hanem egy sárga lovon érkezett, azonnal elkergette, sőt a nagy hidegben szállást sem adott neki kastélyában.

A BAJTÁRSÁK

Az enyedi kollégiumban az iskolai életnek legkitűnőbb vonása volt öreg diákunk szerint a *pajtáskodás*, a nagy *egybetartás*, ami az iskola nyomasztó életét megkönnyítette. A diák, kicsi, vagy nagy, tanulótársa „bajait, szükségeit hiven megosztá és vagyonát bántani szentségtörésnek tartá”. A csínyek, kihágások kinyomozását e miatt ritkán végezhetette sikerrel az iskolai hatóság. Ime egy eset. A tíz idősebb diákot jurátusnak,

esküdtnék nevezték. Közülök választotta az ifjuság szavazattöbbséggel a contrát (iskolai ellenőr) és seniort (iskolai főnököt.) Egyszer az iskola udvarán egy kövön ült egyik jurátus: Nagy György, aki később Kolozsvárt református pap és tanár volt. Ezuttal fejét busan lehajtotta és szomorú dalokat játszott fuvoláján. Pajtásait megdöbbenetette a mindig jókedvű diáknak lehangoltsága. Körülsegreglették és megkérdezték tőle, hogy mi lelte? A kujon erre várt és bus hangon szólt pajtásaihoz:

— Oda szabadságunk, bajtársak, a contra-választást kiveszik kezünk-ből. Ezentul a tanárok nevezik ki. Valószínűleg egy szolgálalkút.

— Nem engedjük, — kiáltották mindenfelől.

— Nem ugy, barátaim! Többet ésszel, mint erővel. Itt van egy írásba tett nyílt óvás az erőszak ellen. Akiben a szabadság érzete még ki nem aludt, írja alá. Mentől több, annál jobb. De az, aki nem érez elég lelki erőt arra, hogy titokba tartsa ezt a dolgot, az szurjon le itt tüstént engemet!

Ott helyben, nyomban kétszázan írták alá az óvást. Nagy Györgyöt, mint a szabadság bajnokát vállakon meghordozták, éljenezték. Mindez a legnagyobb nyilvánossággal, a fél iskola előtt történt. Mégis később, mikor a tanári kar napokig kutatta a főcinkost, soha se juthatott nyomára.

A „pajtáskodás”, azaz a bajtársi érzés a diákok közt oly nagy dolog volt, hogy előkelő urak jelentéktelen alakokat, egykori tanuló társukat meleg örömmel szorították keblükre, — akárcsak ma. Es bár az iskolai életben sok kellemetlen, sok lealázó volt, a koplaláson kívül lealacsonyító büntetések, mégis a nemesifju is, akinek az élet sok szabadságot és kényelmet adott az iskolán kívül, kedvetlenül hagyta el a kollégiumot. Ujfalvy Sándort magán kívül vitték szállására, soha annyira nem volt elkeseredve, mint *kibucsuzásakor*. Azután is valahányszor Enyeden járt, mindig hálás tisztelettel közeledett a kollégiumhoz, — akárcsak mi öreg diákok a mienkhez.

KÖRÖSI CSOMA SANDOR DIÁKÉVEI

Ujfalvy közléről ismerte Körösi Csoma Sándort, a világhírű tibeti kutatót, aki Darzsilingben van eltemetve s akiről a legujabb utazók — így Sven Hedin is — a legnagyobb tisztelettel emlékeznek meg. 1799-től 1811-ig tanult együtt Ujfalvy Sándor és Körösi Csoma *egy osztályban*. Ime, Ujfalvy emlékezése róla, mesteri hűséggel írta:

„En közléről ismerém . . . Atyja tiz éves korában gyalog kíséré Enyedre, egy magyar forintot költött rá, de sohasem többet azután. Pár évig szolgálta Viski Sándor és Elek tanulók mellett. Kilencven tanuló közt már az első évben legelső volt. Kis Marci egyedül versenyzett véle, de csak kezdetben, ez is elmaradt s többé utol sem érte. Emlékező tehetsége szintoly nagy volt, mint szorgalma: amit olvasott, soha sem feledte. Ritkán beszélt, többire röviden s mint gyermek is mindig megfontolva: figyelmét legcsekélyebb tárgy sem kerülte ki. Termete közepes, zömök, vállas, izmai, csontjai kemények, mindnyájunk közt a legerősebb, arca szabatos szép idomu és tértias; nézése mélyedt, jelentékeny, hallgatag. Rendszerinti ele-

dele colegyom cipó, gyümölcs, turó vagy öntött saláta. Hussal ritkán, nyalánság vagy hevitő itallal soha sem élt. A vizitáltól napokig eltartóztatta magát. „Nekem sokan parancsolnak — mondá — hadd parancsolhassak én is gyomromnak. 'I is tehetnétek, de nincs akaratotok' . . . Rendesen a kopac földön vagy deszka-padlózatán hált. Beteg soha, még kornyadozó sem volt. Egykedvű, se vigabb, se komorabb. Nagy kedv, buharag, bosszu, félelem vagy csak megrebbenés is, szolgáltság vagy elhittség . . . szóval az indulatoknak bármi neme arcán vagy taglejtéseiben soha sem volt látható. Lápta, cigle vagy más gyermeki játékban nem vett részt, de az ügyesebb játékost nagyon helyeslő. Uszás s birkozásban nagy részt vett és mindnyájunkat felülmutatott. A szerencsejátékot bolondságnak nevezte, gyűlölte . . . Énekelni, táncolni, vagy csak ugrálni is sohasem láttam, de a jó táncost gyönyörűséggel nézte. Tanulás vagy foglalatosság nélkül bár pillanatig sem volt. Mint szolgagyerek a szobát kiséprette s a szemetet a kijelölt dombra vivén, ezalatt is szorgalommal tanult: tanítónk pedig ilyenkor az ablakhoz szólítván feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgafiu, ami kevés időt kötelessége megenged, tanulásra s nem ledérségre fordítja; mi pedig drága időnket ellesbeljük.

Ő független volt a szó szoros értelmében, mert akaratján s indulatján uralkodni tudott. Iskolai éveit is megróvás és büntetés nélkül járta le; mivel sok van mondva, mert a szoros szabályokat akkor mind megtartani, főleg a durva diák szeszélyeit eltalálni . . . nem kis feladat vala.

Szorgalmas tanulás után annyit tudott, hogy a próbatéteken ritkán szólították. Néha megkérdetve, a tanítót megakasztotta s tudományos értekezéseivel zavarodásba hozta. Ennyi kitüntetés mellett sem volt elhitt vagy tulbizakodó.

Hazuról néha székelypogácsát kapván, nem költötte el, hanem feldarabolva, pénzen eladta. Pénze mindég volt, mi gyakran kölcsönöztünk tőle, ő soha senkitől. De szigorúan megbírálta elébb akinek pénzt hitelezett; ha meg volt győződve, hogy pontosan fizet és korhelségre nem fordítja, mert akkor kérlelhetetlen vala. Jó gazdaságát szép eredmény koszoruzá, mert az iskolából ötezer forintot vitt ki magával: és azt mint követésre méltó példát mutatta fel, mondván: hogy erős akarat előtt minden, még a szegénység is meghajol és független állást szerez.

Gondolkodó, mély eszű, de sebes feltaláló eszű nem volt: akibe ilyet ismert, respektálta. Elcet, furtangos szókat mosolyogva hallgatott: de ő soha sem mondott. Öltözetére kevés gondot fordított, de rongyos vagy piszkos sem volt; inge, nyakkendője mindég tiszta. Télbe, nyárba egyformán posztó gunyát viselt. A legnagyobb hőségben sohasem izzadt, csikorgó hidegben sohasem fázott. Ily lángész, erős jellem és testi erő tulnyomósága mellett is elhitt, vagy felsőbbségét mással éreztető nem volt. A tanároknak kiválasztottjuk, tanuló társainak bámulás tárgya volt. Mindezt jól tudta, de egykedvűleg vette ezt is, mint minden egyebet. A jó tanuló s erkölcsös fiut becsülte, de barátsági viszonyban bár egygyel sem volt. A barátság boldogító érzése szintoly ismeretlen volt előtte, mint gyűlölet vagy irigység. Jövőiről nagyszerű jóslatok szárnyaltak: vitéz hadvezér, nagy államférfiu, hazájának, nemzetének disze leendő stb.

1816-ik évben a göttingeni egyetemre utazván, Bécsben meglátogatott: szállásra magamhoz hívám, nem kis bámulatomra el is fogadá: mert más-szor legcsekélyebb elkötelezettséget sem fogada el. Östve pedig a számára készített ágy mellett a padlózatra teríté uti köpenyét s nadrágját feje alá téve hosszan nyult rajta. Ellenvetéseimre azt felelé; hogy hosszú ut áll előtte, szoktatni kell a rossz testet nélkülözéshez, mert a test hálátlan s minden kényeztetést megbosszul. Öt napot mulatott Bécsben, a bucsuvételkor mosolyogva szólítám meg, hogy Göttingába mi okból megy, mert hitem szerint már minden tudományt kimerített. „Nem meggyőződéseem visz: az emberek előítéletét akarom kielégíteni . . . de nem mulatok soká; mert nálam drágább az idő, mint másoknál”.

Mintegy pár év múlva jött vissza Göttingából, de szokása ellen kedvetlen hangulatban. Másnap elbeszélé nekem, hogy Göttingában Kanyaró nevű földije 100 darab aranyat vett fel tőle, szentül megigérvén, hogy Bécsből pontosan megküldi, de félve már, hogy semmit sem tud róla s ha Eichorn göttingeni tanár 30 aranyat nem kölcsönöz neki, le sem utazhatik... „a pénz még hadján, de mindég őszinteséget szinlett, s utóbb úgy rászedi: iskolás pajtástól s főleg földitől ily gyalázatosan lefőzetni, annyira kedélyemre hatott, hogy vastag hypocondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrázására lehettem képes kiucsudni. . . ”

Kérdém azután, hogy a göttingai tudományos aknában mi nemes érceket zsákmányolt ki? . . . „Reménységem fölött” — mondá, — „a zsidó exege-sist, főleg az arab s török nyelvet, mik tervemnek főtenyezői” . . .

És ekkor pendité meg előttem legelőször keleti uti tervét; de amit én akkor a megcsalás szülte vastag vérnek tulajdoníték.

Kanyaró Dani ekkor Dicső-Szentmártonban egyhitű lelkész volt; de a nagy szegénységben és Körösi a száz aranyát már elveszettnek tartá: de a nagy tekintélyű Eichorn az angol követségnél zörgetett érte, a bécsi kormány pedig mellőzve a falusi szegény lelkészt, az Erdélyi Egyhivók Egyház főtanácsán rendelte el a 100 aranyat rögtön felvételni. Az pedig szűk pénztárából kielégíté Körösit; és ez Eichornt.

1820-ik év utólján romladéki lakomban bucsut venni meglátogatott. Szokott csendes kedélyén újra változást tapasztalék. Békétlen és szavaiban némi dacoló modort váltott. Köziém vele észrevételemet: fejét rázva busan mondá:

„Sietnem kell e földről, hol még az érettebb emberek is tele vannak előítéletekkel. Megtámadtak mindentelől, hogy uti tervemmel hagyjak fel, mert kivihetetlen s hogy eszelősség szüleménye. Es én keblemben fiatal éveim óta táplált vágyaimat értek feláldozzam: amire tizenhárom élő és holt nyelvet szereztem meg: mire annyi nélkülözés és sanyargatással készítém el testemet: soká viaskodám balitéletjeik ellen s utóbb békétüresem rövásán végződött”. „Igy nem jó! . . . mondám . . . Göttingából elcsüggedve, most meg hazádból békétlen hangulatban indulsz ki: e két szó régen nem létezett szótáradban s én azt javaslom, hogy rögtön töröld ki; mert ezentul nagyobb szükséged lesz békétüresre, mint nekem vagy másnak”.

Nem felelt, de arca földerült s jobbomat hévvel rázta meg: a bucsuvételkor lelkesedve volt, ahogy sohasem láttam azelőtt. „Barátom! a nagy

kérdés megoldása . . . elődeink ősi lakhelyét fölfezedni . . . az én feladatommá vált. A nagy célnak megfelelő lesz egykor jutalmam. Elj boldogul, barátom, és leszel is, mert könnyü véredet kevés boldogítja" . . . és szokása ellen francia hévvel borult nyakamba, mit azelőtt sohasem tett.

Ez volt véle utolsó találkozásom: a hirlapi zavaros s egymással gyakran ellenkező hírekből sohasem jöhettem felőle tisztába; hogy valami tibeti zárdában a sankrit nyelvet tanolta, azon szótárt szerkesztette, ott elhalálozott, végrendeletileg néhány szótár a magyar tudós társaságnak és az enyedi tanodának küldetett, a Körös-helységbeli szegény katona-embereknek száz, az enyedi tanodának más száz és a magyar tudós társaságnak kétszáz darab aranyat hagyományozott. Csak ennyit.

✱

Ime így ír Ujfalvy 1854—55 táján Körösi Csoma Sándorról. Azóta az egész tudományos világ tudja, hogy az egykori enyedi diák a nyelvtudománynak egyik bajnoka és korának legnagyobb tudósa volt, aki életét áldozta, emberfölötti kutató munkájában és nemzetének örök dicsőséget is hagyott. Csak ennyit. Eppen eleget.

DIÁKÉLET A KOLOZSVÁRI JOGAKADÉMIÁN (1812—13)

Ujfalvy Sándor, mint annyi magyar nemes ifju, elvégezve gimnáziumi tanulmányait, jogra iratkozott a kolozsvári jogakadémián. Egyetlen kellemnek tekintették a magyar ifju kiképzésére a jogtudományt — panaszkolja deres fejjel. A megelőző években a tantárgyak közül egyedül a latin nyelvet tanították alaposan, ezt is csak a következő jogi tanulmányok miatt. Ujfalvynak az 1850-es évek közepén is nagyon fájt, hogy az alkotmányos élet alatt a nemes ifju tejében alig volt valami a reális tudományok elemeiből. Csak a boldogító jogtan. Félképzettséggel és félműveltséggel beültek Kolozsvárt az „egyetemen” a padokra, hol a külön *Fortini* és a szelid Vinkler leckéiket tartották. Jósika Miklós *Egy anya* c. elbeszélésében érdekesen rajzolja Fortini olasz származásu jogtudóst. Vaskos, vállas embernek vázolja, igen értelmes, szabályos arccal, gunyos kifejezéssel és „kifakadási viszketegek közt is”. Az 1809. évben egy gubernátori estélyen így jelent meg: sötétbarna ódivatu trakkban, melynek roppant nagy acél gombjai voltak és térdig érő nadrágot viselt. Fehér harisnyája, háromszögű kalapja, ingfodrai egészítették ki ruháját. Oldalán, fehér bőrtokban *gyiklesőt*, — azaz egyenes vékony kardot viselt. Az ifjak pedig hallgatták tanáraikat azzal a boldogító, de szerencsétlen előítélettel, hogy onnan kiszállva, elég okosak lesznek eligazítani hazájuk ügyeit. Tanultak római jogot és reáépítették — ugymond — erre az avult alapra az ország magánjogát. Ezenkívül tanultak közjogot is, de csak történetét. Ellenben a jelen alkotmányos életének ismeretére nem tanították meg őket. Ennek az egyoldalú, rossz nevelésnek tulajdonítja Ujfalvy, hogy az erdélyi nemesség, mely az erdélyi magyarságot képviselte, nem volt képes 1848 válságos évének bonyodalmaiból magát kiküzdeni, sőt elvesztette előbbi jelentőségét.

„Mutattunk-e bármi kevés életrevalóságot arra, — kérdi keserűen, — hogy jogainkat válságos idők viharai közt megvédeni készek leszünk? Tanuló intézeteink reformálására, még a protestánsoknak se, akik önmaguk rendezték iskoláik ügyét, nem voltak igazi, nagy embereink. Nem volt egy tekintélyes hang sem, mely nevelésünk ügyében így szólalt volna fel: „A történelem nagy tanítómester; jaj annak, aki intéseit nem fogja fel. A kiváltságok kora előbb-utóbb lejár s lehetetlen nem borzadva nézni az unokákra, kiket megtanítottunk a kiváltságok mankójával járni. Majd ha az események vihara e mankót kiüti alóluk, tanítsuk meg az utódokat önlábakon járni s megismerni önnön erejüket. Hazánk gazdag, edzzük meg karjainkat, aknázzuk ki kincseit. Allítsunk gazdászati, bányász- és ipariskolákat. Ontsunk bátorságot s életrevalóságot az utódokba. . . Ha a magyar nemest nemcsak szépen szónokló hazafivá, hanem iparos gazdává s európai műveltségű egyénné nevelték volna, megelőzhette volna tevékenységével az 1848. év viharait”. Ezt 1854-ben állapította meg Ujfalvy Sándor.

A jogász urti, Ujfalvy azonban keserű leckét kapott könnyelműsége miatt. Atyja ruháiról és szállásáról gondoskodva, elindulása percében kezébe számlált 120 magyar forintot, tudatva vele, hogy ezt az összeget úgy kell beosztania, hogy egy évig, Kolozsvárt léte alatt, tőle többre semmi szín alatt sem számíthat. Az ifju tudhatta volna, hogy atyja szavának áll. Elég is lett volna a pénz, egy kis számítással, nélkülözéssel élve. Abban az időben Kolozsvárt az élet olcsó volt, hogy az összeg fedezhette volna egy tanév kiadásait, ámde a legény addig soha sem kapott kezéhez pénzt. Tanítóinál állott pénze, ő pedig a szünidő után kapott egy peták zsebpénzt. Itt a teljesen gyakorlatlan fiu pénzügyileg — megbukott. A jó pajtások rosszra vitték. Mulatság, ivás: a pénz elment. Most jött a nagy családás. Azt hitte a fiatal jogász, hogy mint Enyeden, önzetlen barátai vannak, akik megsegítik. Bizalommal fordult hozzájuk, de elutasították, nyomasztó szükségbe taszítva az imént még becsült pajtást. Mit tehetett Ujfalvy? Apjához fordulni nem mert. Elsírta tehát könnyeit, éhezett, nélkülözött, de békén tűrte szenvedéseit, mert érezte, hogy önmagának köszönheti. Bánatában vasszorgalommal tanult. A kínos év lejárt és „átkozottul megviselve” hazaszabadulhatott a szülei házhoz.

PATVARISTA ÉLET MAROSVÁSÁRHELYEN

Néhány hetet töltött: otthon az ifju Ujfalvy. Alig ette ki magát, atyja joggyakorlatra küldte őröknek gr. Teleki Mihály házához Marosvásárhelyre. *Patvarista* lett a királyi tábla székhelyén. Atyja újból kezébe számlált 120 forintot, hathatós szónoklattal tudatván fiával, hogy ez az összeg jondosság mellett sok, de könnyelmű ember kezében könnyen leolvad.

Hiába volt a jó tanács! Az eltelt sanyaru év emlékei is hiába beszéltek. Marosvásárhely akkor az erdélyi ifjuság gyülekező helye volt. Csak ott lehetett a szövevényes perek utvesztőit kellően kiismerni. A sok fiatal ember közt Ujfalvynak is akadtak új pajtásai, akiknek segítségével és közremű-

ködésével magyar forintjai pár hónap alatt elenyésztek, Annál keservesebb volt pénztelensége, mert ekkor kezdett, mint „világba kilépett ifju” először járni társaságokba. Éheznie azonban nem kellett, mert atyja akaratából gróf Teleki Mihály marosszéki „főtiszt”-nél, mint patvaristának a gróf asztalánál élelme és házában szállása volt. Patvarista társai voltak: Szereday Benedek, Iszlai Miklós és Török Feri, mindhárman tehetős, nemes szülöktől. Azonban nem sokáig maradhatott a gróf házában Ujfalvy.

Gróf Teleki Mihály ugyanis — Ujfalvy Sándor szerint — qőqős és indulatos ember volt. Lenézéssel és megvetéssel bánt mindnyájukkal, akik körében és keze alatt szolgáltak. Asztalához méltatta ugyan a szegény patvarista ifjakat, de ülésük csak az asztal végén volt, ahol cselédkenyér és rossz bor jutott. Mikor kevés vendége volt a grófnak, akkor is hosszú asztalt terítettek és nagy távolságnak kellett maradnia a patvarista ifiak és az asztalfőn ülő grófi család közt. A becsesebb étkeket nem hozták a patvaristák elé és a távolból kellett végignézniök, miként csemegeznek a választottak. Néha szeszélye támadt a nagyurnak s már az első ételnél rákiáltott valamelyik patvaristára, többnyire a csinos Ujfalvyra:

— Meni ehhez vagy ahhoz az uri barátomhoz és mondd meg, hogy iszom az egészségiért.

Parancsának rögtön engedelmeskedniök kellett. Néha feneketlen sárban kellett magyar diszruhába öltözve rendeltetési helyükre gázolniok s ott *rendbeszedett* szavakban, többnyire arcpirulással előadni küldetésüket a fényes vendégsereg előtt. Mire a válasszal visszaérkezett, már szedték az asztalt és a követnek két vendégség közt éhen kellett maradnia.

A törvénykezési gyakorlat alatt és helyett igen nevezetes gyakorlatot szerzett Ujfalvy a nélkülözésben és szolgaságban. Gyakran küldte ki Teleki falusi jószágaira vettetni, borokat lefejtetni vagy töltögetni, nagyon sovány konyha mellett. Csikorqó téli hidegben két hétig tartotta egy nagy erdejében a favágók mellett. Az ifju betegen érkezett haza a nagy hideg miatt, torokgyulladásal, ami 36 évig évenként megújult és sok szenvedést okozott neki. A nélkülözések ezerféle neme, melyeket Ujfalvynak ki kellett állania főnöke miatt, nem voltak előtte annyira kinosak, mint az, hogy a gróf minden idejét elvette és néhány hónapi marosvásárhelyi tartózkodása nyomtalanul eltűnt a törvénytudomány gyakorlatára nézve.

Ujfalvy nem késett apjának írni. Vázolta céltévesztett helyzetét. Természetes, hogy az öreg Ujfalvy szigoruan ragaszkodott elveihez és fiát ezzel a latin közmondással utasította el: *Per aspera ad astra*. Töviseken át jut az ember a csillagokig.

Két hosszú éven át kellett volna a szegény patvaristának mindezt túrnie, de egy véletlen fölzaklatta Ujfalvy Sándort.

Egy vacsorán főnöke mámoros fővel ráívalt:

— Holnap reggel Sárpatakra utazom s te velem jössz. Jól rendezz el mindent s főképpen arra légy ügyelettel, hogy Simon, a kocsis, nehogy lerészegedjék. Másképp összeveszünk.

Ujfalvy ismerve a gróf természetét, le se feküdt és egész éjjel az uti kellékeket rendezte. főgondja lévén, hogy a kocsis le ne igya magát. Korán reggel készen állott a befogott uti kocsi, míg Teleki gróf villásreggelije és

hires celnai bora mellől nagy későre és mámorosan lefelé indult a lépcsőkön. Fölültek a kocsira s a gróf „hajts” vezényszavára a kocsis indit, de egyik kereket a kapu sarkába beakasztja. Most már amíg a kocsit Ujfalvyék ki akarják emelni, Simon kocsis üléséről lovai közé „omlik” földrészezen. A nagyur cifra káromkodások közt Ujfalvyra rivall:

— Nem megparancsoltam-e, hogy Simon részeg ne legyen? 'Lüstént ülj fel helyette és hajts magad.

A patvarista ifju eddig békén türt mindent, de ez már több volt a soknál. Indulatosan kiáltotta:

— Hajtja biz az ördög, de én ugyan sohasem . . . — szobájába rohant. Teleki utána küldött, izenvén, hogy ne várja meg, míg ő jön utána. Ujfalvy, karddal övezve, ezt a választ adta a küldöttnek:

— Hadd jöjjön, akinek kedve van, de innen élve ki nem megy!

A nagyurnak erre már nem volt kedve, hanem morogva ment fölfele a lépcsőkön. Ujfalvy pedig lovát nyergelte és kevés holmiját magához véve, elment a házból, amely annyi megaláztatásnak volt tanuja. A kapu közt rakiáltott az érte aggódó patvarista bajtársakra, hogy kövessék példáját és aki ezt a kutya életet tovább is folytatná, azt Ujfalvy *becsületét vesztettnek* nevezte. Iszlai és Török csakhamar követték, egyedül Szerdahelyi tartott ki hosszasabban.

Most már kénytelen volt Ujfalvy szállást fogadni: egy évre tisztességes szállást fogadott magának tizenöt váltóforinton és havonként kosztot 4 forinton.

A nagyur kialudván szeszes reggelijét, még aznap irt Ujfalvy apjának, feketére festve liát. Eldicsekedett vele, hogy ő mily jó és mily kegyes volt és az ifju mily hálátlansággal fizetett. Hajlandónak nyilatkozott azonban kifogyhatatlan kegyessége okán arra, hogy ha a patvarista ifju bocsánatot kér tőle, ő visszafogadja és feledi hibáját.

Több se kellett az öreg Ujfalvy Samunak. Haragra lobbant fiának e „rakoncátlansága” miatt. A szégyenen kívül, amit Sándor az ő ősz fejére hozott, azt hitte, hogy fia világi szerencsáját is tönkre tette. Szigoruan tudatta fiával, hogy azonnal takarodjék vissza otthagyt fönökéhez. Engedetlensége esetében többé soha ne kerüljön apja szeme elé. Az ifju borzadva gondolt arra, hogy „mint pária” bolyongjon a világban, de becsületes önérzete erős volt. Igaz ügye érzetében fölemelt fejjel és bátran válaszolt, leirta a sok megaláztatást, melyek keserítették s amelyeket a kegyes Teleki gróf azzal akart megkoronázni, hogy mint postakocsisát mutassa be Vásárhely utcáin patvaristáját. Sándor kijelentette atyjának, hogy kegyének elvesztését mélyen fájlalná, de ebben az egy pontban nem lehet engedelmeskednie és ha atyja szigorúsága mellett kitart, nem marad számára más mód, mint a József-huszárok toborzójánál, *Terge* hadnagynál felcsapni.

Szerencséje volt Sándor urfinak, hogy levele nem atyja, hanem anyja kezébe került. Ha levelét apja bontja föl, heves természete — ugye lehet — veszedelembé dönti fiát. Így azonban a szelid jó anya előkészítette ügyét és villámhárítója volt:

— Lásd, apjok, — mondotta — Werbőczynek törvényei szerint ki kell hallgatni mind a két felet. Itt a fiunk levele, ő nem hibás. Én ugyan Telekit

már nevéért sem szívelhetem. Fiadat tanulni és nem inasnak küldted. Nem adnám oda fiunkat valamennyi Telekiért, kivált a toborzókhoz most még kevésbbé, mert, lásd, becsületérzet van benne.

Igy megbukott Teleki bosszuja az apánál. Erre Kemény Samu grófot, a királyi tábla elnökét ültette fel Teleki a fiatal Ujfalvy ellen. Gróf Kemény, aki arisztokrata gögben nem különbözött Telekitől, magához hívatta az ifjút és szemére hányta vétségét, azt rendelte, hogy kérjen Teleki gróftól azonnal bocsánatot és esdje további kegyeit. Ámde Ujfalvy kemény legény volt és a nagyméltóságu elnök ur tekintélye hajótörést szenvedett. Föl-emelt fővel felelte, hogy magánügyeiben, a hivatal körén túl, csak meggyőződésének felsőbbségét ismeri el.

Pompás felelet volt. Szavait az elnök egy lenéző tekintettel viszonzta és soha se nézett többé jó szemmel Ujfalvyra.

Ezzel a Telekivel való vita véget ért és az ifju patvarista kettőzött szorgalommal kezdett tanulni. Négy havi ernyedetlen tanulásának sikerült a Telekinél elvesztegetett időt kipótolni. . .

UJFALVY SÁNDOR MEGVÁLTOZIK

A királyi tábla ünnepnapjait Sándor urfi otthon töltötte a szülői háznál. Szent-Márton napkor, novemberben, mikor a tábla ülései újból kezdődtek, Ujfalvy újból Marosvásárhelyre ment. Atyja újra kezébe számolta neki a 120 magyar forintot. A marosvásárhelyi királyi táblai gyakornokság éppúgy megfelelt a célnak — úgy mond Ujfalvy — mint amennyire nem vált be az enyedi és kolozsvári iskolázás. Kivált a táblai ülések nyilvánosságát tartotta fontosnak mindenki. A megyei törvényszékeknél minden megyei ülnök — ezt a címet minden iskolát végzett nemes megszerezhetette — egyszersmint bíró is volt. Az ülnökök később meg se jelentek a megyei tárgyalásoknál, csak a választott bírák vettek részt a törvényszék ülésein. A táblai üléseken a hallgatóság a királyi táblai irnokokból állott, akik megtanulták az ügyvitel részleteit és nagyon célszerűen ellenőrizték a bírákat. Háromszázan voltak akkor táblai irnokok, nagyobb részben nemesi születésűek, de a kevészámu alsóbb osztályuakkal megvolt a pajtáság, ha megérdemelték.

Lejárt a második év. Ujfalvy Sándor teljesen megváltozott — javára. A kapott 120 forintot nemhogy elverte volna, de fáradhatatlan irnoki munkája keresetével minden szükségét fedezni tudta és az atyjától kapott 120 magyar forintot érintetlenül vitte haza. Nemsokára egy szép paripáját 150 forintért eladta. Ekkor nagy meglepetésére atyja így szólította meg:

— Sok pénzed van már, fiu! Azzal, amit Vásárhelyről hoztál, 270 forint üti zsebedet, ezzel már lehet valamihez fogni.

A fiu bámulva hallgatta atyját, mert a Vásárhelyről hozott összegről mitsem említett neki.

— Bámulsz ugye? hogy dolgaidról oly jól vagyok értesülve. Látod, az én éles szememet mi sem kerüli ki. Apróra tudom az utolsó három év alatt minden lépésedet. Tudom a percet, melyben a két első év alatt erszé-

nyed kiürült. Nélkülözések közt hagytalak, mégis, számítva arra, hogy magad kárán leginkább fogsz okulni. Lám, számításom nem csalt, mert kigyógyultál szerencsésen a bő költés veszélyes kórságából. Ezen a nevezetes ponton, most már, nem is féltelek.

Nagy öröm érte a megjavult és megváltozott ifjút az apai elismerésen kívül is. Édesanyja két ruhakelmét vásárolt nőtestvére számára, de titokban, mert az öreg Ujfalvynál az ily költségek miatt nem volt vége-hossza a zugolódásnak. A fizetés ideje eljött és Sándor, megtudva a kereskedő sürgetéséből az adósságot, örömkönnyek közt fizette vissza jó anyja tartozását. Kettős volt öröme, mert megkönnyítette anyját a gondtól és pedig azokból a fillérekből, melyeket saját munkáján keresett. Édesanyja is boldog volt. És mit tesz egy anya, mikor boldog? — kérjük. Örömkönnyeket hullat — így történt az Ujfalvy-kurián is.

ÚTI VISZONTAGSÁGOK BÉCSIG

Huszonkét éves korában, az 1814. év őszén Ujfalvy Sándor, atyjának kívánságára, Bécsbe ment „fel”, az udvari kancelláriához, hivatalos szolgálathoz. Ma már talán mosolyogva olvassuk róla, hogy rendkívüli fájdalommal készült és indult erre az utra. Pedig megható, hogy Ujfalvy urfi azért ragaszkodott falusi magányához és kisvárosi összeköttetéseihez, mikor egy nagy, birodalmi város minden pompája és tömémentelen szórakozása állott előtte, mert így gondolkodott: „Az ég alj (klíma) enyhébb fuvalmain nyílnak a rózsa illatosabb, ízletesebb gyümölcsöket teremhetnek más völgyeknek fái, s dúsabb kalászatokat hordhat más rónák térsége, de egyedül szent, egyedül kívánatos csak az a hely lehet, mely vendégszeretőleg fogadja ölébe bölcsőnket, sirunkat egyaránt”.

Ezt az előzetes honvágyat még otthonn növelte nála a gazdasági pálya megízlelése, mozgási szabadsága, lovaglása, vadászatok, melyeknek később Erdélyben első mestere lesz. Visszatartotta számos barátja és — amit sejtettünk — szívének választottja, akit ifjúságának egész hevével szeretett. Nem tudunk egyebet erről a választottról. Minden jel arra mutat, hogy az a lány, akit később nőül is vett és, akivel a szó legigazibb értelmében: *holtomiglan, holtodiglan* szerették egymást.

Minden, de leginkább ifju szerelmes szíve és bizonyára a szép lány könnyei tartották vissza, ám rendkívüli volt az ifju atyjának tekintélye és a fiu engedelmissége. Az öreg Ujfalvy úgy kívánta és a fia utra indult, megtagadva — égető vágyait is.

Esztegar Lukács szamosujvári örmény kalmár vitte szekéren Pestig. Atyja hosszasan alkudott vele, míg végre a vitelbért husz forintban állapították meg Pestig. Október vége felé indultak utra, egy kis fődétlen, fakó szekeren, melynek oldala és alja kas helyett apró deszkadarabokból volt kirakva. Ülésük az örmény ládáján volt, ami a rázás miatt csaknem kiállhatatlan lehetett. Két sovány, székely lovát egész uton egy szem abrakban sem részesítette, de a feneketlen sárban mégis soha fenn nem akadtak, sőt néha el is ragadták a szekeret. Ily vas kitartás a székely lóérénye.

Szamosujvártól Nagyváradig négy napig utaztak. Akkor természetesen kövezett országutak nem voltak és a Kőrösön 32 gázlón kellett átvergődniök. Nagyváradig szép idejük volt, de itt a Báránka fogadóban meghálván, éjfélkor nagy szélviharra ébredt föl utasunk és rémülve látta, hogy minden fehér a hótól. Holdvilág lévén, nemsokára éjfél után már utrakeltek. Hallatlan könnyelműség és tapasztalatlanság! Ilyen nagy utra Sándoron szokott dolmányán és vékony fehér köpenyén kívül nem volt egyebe, mivel védekezzék a növekvő hideg ellen, míg az előrelátó és utazáshoz szokott örmény hatalmas juhászbundával, kalapja alatt báránybőrsapkával, lábán pedig jókora *száskapczákkal*, vagyis posztó külső lábbelivel volt ellátva.

Havas eső szakadt egész nap, sanyaru északnyugati szél csapott szembe. Az ifju ember sem a szekeren ülve, sem mellette futkározva enyhülést nem kapott. Utóbb kérve kérte szekeresét, hogy mentse meg a pusztulástól, adja kölcsön néhány percre bundáját. Az örmény haragosan visszautasította kérését.

— Nem adam, nem adhatam. Nekem felesigem, gyermekeim vannak. Csak nem vagyok *baland*, hogy halálra fagyasszam magamat!

A kénytelenség rávitte Ujfalvyt, hogy megismételje, Isten nevére kérve instanciáját. Az örmény újból elutasította. Ekkor az ifju szenvedéseitől kétségbeesve, jókora bicskáját kirántotta zsebéből és azt kiáltotta, hogy ha rögtön át nem adja bundáját, keresztül szurja. Erre néhányszor átadta az örmény bundáját. Ujfalvynak eszeágában sem volt öt valóban átszurni, de a bunda csatját levágta volna és a bundát lekanyarította volna a fuvaros válláról, ha néhányszor oda nem adja neki. Mindemellett Sándor urfi velőkéig át volt fázva, midőn *Bárádon* a helység fogadójába éjjel 10 óra tájban behajtottak. Minden szentek napjának éjjele volt. Ezen a napon szoktak a helység birái változni s az új birák két szál cigány hegedűje mellett iddögálva, zajosan táncolgattak. Ujfalvy, kis ládáján ülve, dideregve vonult meg egy szögletben. A biró, magas, erős, de idős férfi azt hitte, hogy bánata van és így szőlitotta meg:

— Ifju uram, üsse össze a bokáját, jobb kedve lesz utána!

— Jó emberem — felelte Ujfalvy alig hallhatóan — én nagyon beteg vagyok.

— Hát miért nem mondotta elébb? Majd teszünk róla.

Tett is róla. Buzgón ápolta a beteget, aki aztán három napig eszméletlen volt. Mire felnyitotta szemét, megmentője aggódva ült mellette, de örömmel látta, hogy jobban van. Az örmény szekeres meg akart szökni, de a gazda, Borsos Péter, nem hagyta. Még nem végezte jószágát, mert az indulóra reáerőszakolta hatalmas „kacagányát”, — mondván.

— Hozza vissza ifju ur, majd ha erre jár. Addig elbajolok az ócskával.

Három év múlva Ujfalvy Bécsből szabadságra haza utazott. Bárádon egyenesen a jó emberhez hajtatott. Visszahozta a bundát, hálás köszönettel és átadta a gazdának és családjának hozott ajándékokat. Egy szép napot töltött a vendégszerető embernél és családjánál. Később, mikor Bécsből végleg hazaérkezett, ismét fölkereste, de már akkor csak a temetőben fejfájára, sirjára hullatta hálás könnyeit.

SZOLGÁLATBAN A BÉCSI KANCELLÁRIAN

Lizennégy napi utazás után végre elérte Ujfalvy Bécset. Beiktatták az udvari kancelláriai szolgálatba. Sem a rendszer, sem a személyzet nem tetszett az erdélyi ifjunak. „Az őszinte, férfias kört — így panaszoja — szolgálalkü nyegleség váltá fel. Ők lenéztek engem szabad modoromért s én őket szolgálalkükért”. A kölcsönös feszültség és viszálykodás nőttön-nőtt közte, előjárói és pályatársai közt. A sok izgalom nemcsak lelke ruganyosságát tette tönkre, de egészségét is annyira megtámadta, hogy környezete életét féltette. A korlátnok hozzáküldte Német nevű orvosát. A tapasztalt doktor azonnal felismerte baját:

— Honvág — mondta a főnöknek, — ami külföldön sok magyart tett már tönkre.

Ujfalvy fiatalsága és erős szervezete megbirkózott ezzel a bajjal, utána erősen elfoglalta magát munkával, főleg tanulással, hogy vissza ne essék töprengéseibe és betegségébe. Hamar észrevette kancelláriai szolgálata alatt, hogy járatlan a diák és német nyelvben, a kancelláriai szolgálat két hivatalos nyelvében. Hiába tanították annyit otthon, kettőzött szorgalommal fogott hozzá Bécsben mindkét nyelv tanulásához. Szomoruan sóhajtott föl az okos erdélyi nemes ifju Bécsben: „Üres óráimban a bécsi egyetemen megfordulva, szomoruan kellett tapasztalnom, mily kevésre tanítottak minket Erdélyben és e kevéshez is mily nagy fáradsággal jutunk”.

Gróf Teleki Sámuel kancellárról, főnökéről, Ujfalvy vázlatos képet rajzolt, melyet e tagadhatatlanul nagyérdemű férfiúnak rövid életrajzával kell bevezetnünk, hogy így teljes legyen a kép és a XVIII. század végén és XIX. század elején élt nevezetes fértiu életének története.

Széki gróf Teleki Sámuel, Teleki Sándor gróf tordai főispánnak, majd guberniumi tanácsosnak fia, mint említettük, unokája Teleki Mihály kancellárnak, 1739-ben született és ifjkorában unokaöccsével, Teleki Józseffel és Teleki Ádámmal, a későbbi dobokai főispánnal, az idősebb Ujfalvy főnökével és jóakarójával, külföldi utazást tett, leginkább könyvek gyűjtését tűzve ki célul. Mária Terézia idejében kir. kamarás lett, majd küküllői főispán és kormányzéki tanácsos az erdélyi guberniumnál. II. József császár alatt belső titkos tanácsos és 1784-től 1890-ig királyi biztos az akkor alakított nagyváradi kerületben, Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád főispáni helytartója, a Hajdu-kerületben főkapitány-helyettes, közben két évig 1785—87-ig Biharmegye főispánja, majd 1792-ben magyar alkancellár, Máramaros-megye főispánja. II. Lipót alatt erdélyi főkancellár. Óriási áldozatokkal — Kazinczy szerint nyolcszáz ezer forintjánál többbe került — megalapította 1798-ban a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárt. Családi hitbizományul hagyta, kikötve, hogy a könyvtár, mely ma több, mint 40.000 kötetből áll, nyilvános könyvtár legyen. Külön jövedelmet kötött le birtokából, vagyonából a könyvtár részére. Maga irta meg és nyomatta ki a könyvtár katalógusát. Összeszedte Janus Pannonius műveit is és kiadta két vastag kötetben Utrechtben, 1784-ben. Felesége Iktári Bethlen Zsuzsánna, aki maga is könyvgyűjtő volt és könyvtárát a férjéé

mellé helyezte. Bármily, kissé groteszk alakot mutat Ujfalvynak róla szóló rajza, Teleki Sámuel főkancellárnak, aki 1822-ben halt meg Bécsben, *halhatatlan érdemei vannak kora szellemi és műveltségi életében*; nemzete iránt tanusított áldozatkészsége megbecsülhetetlen. Éppen azon a téren, a közművelődés terén, melyen Erdély a szomorú és teljesen despota, alkotmányellenes osztrák uralom alatt nem emelkedhetett oly magasra, mint számos jó fia akarta volna, alkotott Teleki Samu ma is gyümölcsöző intézményt.

Ime, nemes jóindulatának egy példája, melyről Ujfalvy szól és melyet a főkancellár azért tett, hogy módot nyújtson egy fiatal honfitársának a mélyebb művelődésre: a főkorlátnok Ujfalvy hatórás köteles kancelláriai szolgálatát napi két órára apasztotta, hogy az egyetemen tudományokat hallgathasson. Másfél évet hallgatott Ujfalvy a bécsi egyetemen világtörténetet, földrajzot, statisztikát, számtant, filozófiát és — bonctant. Nagy hálával szól az egyetemről, hol másfél esztendő alatt többet tanult, mint otthon 15 évig. Emellett megszerette a jókönyvet, az olvasást. Fájdalmasan sóhajt föl, hogy a *nem olvasás* családjánál betegség volt.

Amilyen sokkal vallja magát adósnak a bécsi egyetem iránt, semmivel se tartozik a kancelláriai szolgálatnak. A hivatalnoki kar kevés kivétellel csekély eszű emberekből állott, akik közt csupa unalom volt az élet. Félév alatt bárki megtanulhatta hivatali teendőit, azután kínos egyformaságban teltek a napok. Hazaszeretet, telebaráti kimélet, mind ismeretlen virágok voltak, melyek az aktáik közé temetkezett hivatalnokok keblében gyökeret nem verhettek.

A főkorlátnok, gróf Teleki Samu — Ujfalvy szerint — 80 évet meghaladott, ősz férfiú volt, aki nagy tudománya, jelentékeny gazdagság s magas hivatalánál fogva köztiszteletben állott. Életrendszerében rendkívül szigorú, mértékletes és fősვნისეგig takarékos volt, szenvedélyei, vágyai régebb, ha voltak is, most a hanyatló évek terhe alatt kialudni látszottak.

Több évi szolgálatom alatt — ugymond — számos árnyoldalt látam e főurnak: látam benne a határtalan születési gögőt, nagy fősვნისეგ, bizodalmatlanságot s engesztelhetetlen bosszus indulatot. Nyolc tángyérnyi szűk ebédjét rendszerint *Szentgyörgyi* nevű titkárával és *Ocsowszky* könyvtárnokával költé el, kik ki nem elégített étvágyukat rendszeren egy szomszéd vendéglő ebédjén csillapíták le. A korlátnok kedvelvén az olvasást, tőlük is ezt kívánta: s így titkára rendszeren éjfél után három órakor oltá el gyertyáját, holott 10 órakor már mélyen aludott. Főnöke asztalánál vizet, de köztünk szívesen itta a bort". Különben fizetését a titkár is könyvekre és kéziratokra költötte legnagyobbbrészt.

A főkorlátnok gyűlölte Bánffy Györgyöt, Erdély főkormányzóját, nemcsak azért, mert egyik őse, Teleki Mihály, I. Apafi Mihály mindenható kancellárja, kivégeztette Bánffy Dénest, vagyis nemcsak az ellenséges indulatáért, mely ebből a két család közt megszületett, hanem mert — Ujfalvy szerint — Telekit iljabb éveiben kikosarazta Bánffy nővére, ki

később gr. Eszterházy Jánoshoz ment férjhez. Erdély kormányzójának terveit a korlátnok gáncsolta, ellene dolgozott. Az udvar előtt a korlátnok nagy tekintélyben állott, de Erdélyben nem szerették: féltek tőle.

ÉHINSÉG ERDÉLYBEN 1814—15-BEN

1. Napoleon szerencse csillaga a három napig tartó lipcsei csatában lehanyatlott. Az ellene harcoló szövetségeseknek 1814 március 31-én Páris megnyitotta kapuit. Napoleon hiába mondott le fia javára, a szövetségesek a Bourbonokat ültették vissza a francia trónra, melyet a forradalom alatt kivégzett XVI. Lajos testvére, XVIII. Lajos néven foglalt el. Napoleonnak Elba szigetét adták, császári címmel. Az új francia király pedig az első párisi békét kötötte 1814-ben a szövetségesekkel. E béke értelmében Franciaország az 1792. évi határok közé került vissza, de kárpótlást nem fizetett. A hatalmak a béke után Európa területének rendezéséhez fogtak és Bécsbe gyűltek össze kongresszusra. A mi Ujfalvynk ekkor az erdélyi kancellárián szolgált. A kongresszus, fejedelmeivel, császáraival, államférfiaival, megelégedve az uralkodónak előbb tett alkotmányos ígéreteiről — ezt állapítja meg a történelem — szétosztásra váró nyájnál egyébként nem tekintették a népeket. A területfelosztásnál aszerint jutalmazták vagy büntették a népeket, kisebb uralkodókat, hogy Napoleonnal szemben milyen magatartást tanúsítottak.

Ujfalvy Sándor csak a külsőségeket látta, s jól tudjuk, hogy a kongresszus fel volt díszítve ragyogó ünnepségekkel, táncmulatságokkal, színházi diszeloádásokkal, „szekerezésekkel”, szánkózásokkal. Az erdélyi magyar ifju szeme és lelke mástelé járt, nem a Napoleonnak Elba szigetről való váratlan visszatérésekor szétrebbent kongresszus látványát érdekelte puritán lelkét, hanem az 1815-től 1817-ig tartó erdélyi éhínség borzalmait.

Még otthon volt 1814-ben, midőn a rendkívül terméketlen év a szükség bekövetkezését engedte sejteni. Május 14-én hirtelen, a rendkívüli hőség után rettentő hideg szél, hóvihar és pusztító fagy következett. Három napi havazás és fagy után a hó hirtelen elolvadt. A fák virágai és levelei elhullottak, a térdig érő törökbuza „elolvadt”, mintha soha se virított volna. Minden elpusztult a tavaszi szalmás gabonákat kivéve. A következő két évben a szüntelen esőzés miatt újból nem termett élelmiszert adó növény és 1817-ben éhínség ütött ki. Az országutak tele voltak, éhen elhullott vagy vonagló emberekkel s a városok utcáin alig győzték a hullák eltakarítását. Borzasztó látvány volt, miként szaggatta fogaival az éhhalállal küzdő a véletlenül kapott kenyeret, mint vadállat az elragadott állatot. Ám alig fogyasztotta el, már összerogyott és szörnyű halált halt. Borzasztó rablás és gyilkolás lett volna Ujfalvy szerint, ha gróf Bánffy György erélyes kormányzata és a megyei tisztviselők ernyedetlen szorgalma nem tudta volna féken tartani a szenvedélyeket, annyira, hogy a négy szűk éven át csak egyetlen kivégeztetés történt rablásért. A francia háború 1815-ben megszűnve, sok katonát bocsátottak el, akik kenyér

nélkül maradtak. Hogy nagyobb „kihágások” nem történtek, ezt Ujfalvy, az akkori közigazgatás helyes szervezésében és Bánffy kormányzó erejében találja.

Bánffy György, Ujfalvy szerint egyike volt a kitűnő kormányzói egyéniségeknek. Ifjú korában iktatta be őt II. József császár kormányzói hivatalába, a tétlenségéért ietett Bruckenthal helyébe. Ernyedetlen szorgalom, tevékenység, igazságszeretete, emberismeret és becsületesség jellemezték. Ujfalvy szerint gr. Teleki Samu főkancellárnál, mint ember és mint hivatalnok is Bánffy különb volt. Azonban Bánffy kormányzását nehezítette az, hogy József császár alkotmányellenes rendszere miatt a jó hazafiak nagyrésze visszalépett, akiket Bánffynak csak nagy nehezen sikerült a kormány gyámolítása alá vonni. Bánffy fáradhatatlan közbenjáró volt az uralkodó és Erdély közt e válságos időben. Fényes palotája ajtaján bizalommal kopogtattak be a sérelmes felek, a kormányzó atyailag kihallgatta és orvosolta bajaikat. Nem mindenki volt ugyan Bánffy György gróf kormányzatával így megelégedve, mint Ujfalvy, bár ő is fölemlíti egy árnyoldalát. „Némi árnyékot vet Bánffy jellemére az — ugymond — hogy a főhivatalokat csakis a magyar arisztokráciából szereté betölteni s hogy hivatalnokaitól önmaga tetemes gazdagságához (mi gr. Palm Jozefával való nőülése után Erdélyben páratlanná vált) mért fényes háztartást követelt. Az erdélyi arisztokratia leszegényedése e ponton veszi kezdetét”.

A jó Isten azonban többet segített, mint az uralkodó, I. Ferenc, aki nejével együtt beutazta a sinylődő Erdélyt. A bekövetkezett termékeny év fölemelte az elalélt országot. Valóságos csoda történt, alig lehet valakinek fogalma a nagy termékenységről, mely bekövetkezett. A földmives, akinek marhái pusztultak, szántás helyett törökbuza-földjén hegyes fával szurt lyukat s abba egy szem törökbuzát téve földdel betakarta. Minden hiányos kezelés ellenére törökbuza és szalmás gabona oly nagy bőségben termett ez évben, hogy a buza vékája 25 forintról 1 forint 30 krajcárra, a buza vékája 30 forintról 2 forintra szállott le.

Ferenc császárnak körutja alatt az erdélyiek 11.600 kérvényt nyújtottak be. A fejedelem magával vitte Bécsbe a kéréseket és az udvari kancelláriára tétette át tárgyalás végett. Maga Ujfalvy is egyik kezelője volt e kéréseknek és megállapítja, hogy kivétel nélkül mind a mennyi eredménytelen maradt.

HAZATÉRÉS ERDÉLYBE

Ujfalvy Sándor bécsi szolgálata öt és félévig tartott. Évi fizetése a kancelláriánál már 700 forintra emelkedett és előmenetelre a legjobb kilátásai voltak. Mindamellett hivatalával és körével nem tudott kibékülni. „Szemeim szüntelen hazámra voltak függesztve, csakis ott remélve vágyaimhoz mért munkakört”.

Ki tudja meddig nem sinylődött volna mégis ezen az utált pályán, — maga fejezi ki így magát — ha atyja, elgyengülve azt az akaratát nem nyilvánítja, hogy fia legyen közelében végső órájában . . . Erre sietve, könnyű szívvel és podgyással, de annál több könyvvel utazott haza.

Az akkori életre és atyja háztartására jellemző és pompás eset történt Ujtalvy Sándorral, midőn bécsi szolgálata negyedik évében a magyar testőrök közt szolgáló testvérével szabadságra hazarándultak. Megjelenésük még édesapjukat is kihozta sodrából. Örömeben egyre hullottak könnyei. Rendre megölelte és csókolgatta mindkét fiát, holott ilyesmit ő másnál léhaságnak tartott, s ő maga nem is tette máskor, de most az egyszer nem birta eltitkolni örömét.

Az első három nap a kackói kurián jóízű kérdezősködés és tréfák közt vidáman telt el. Ami az öregnél szinte példa nélkül való volt: három nap egymásután minden szeszély és indulatosság nélkül telt el. A két ifju bámulva és örvendezve szemlélte a nagy változást. A negyedik napon azonban reggel borult arccal fogadta őket és a jóreggelt kívánságukat válaszul nélkül hagyta. Azután is ritkán és mind komor hangon beszélt, tekintetüket kerülte, szótlannul ült, gondolatokban elmélyedve. Keveset dohányzott. Egyik ablaktól a másikhoz mendegélt. Összeráncolt homlokkal nézett ki rajtuk és egyre dobolt az ablaküvegen. Mindezek a jelek nála a kitörni készülő vihart jelentették. Jött az ebéd. Gazdasszonnyal, szakáccsal szokása ellenére nem pörölt, nem is zsémbelt. Mind rossz jel! Házi rendje szerint, mikor ő hallgatott, mindenkinek hallgatnia kellett. Ha valaki beszélni kezdett, röviden hallgatásra utasította. Elgondolhatni, hogy ennél az ebédnél senkinek sem volt kedve az ételhez. Ebéd után is tartott a feszült hangulat. A két ifju távozni akart, de atyjuk mindannyiszor visszaszólította őket. Ültek, ásitoztak, hallgattak mindannyian. Estefelé mintha mély álomból ébredt volna fel az öreg, egyszerre fölegyenesedett székéről és fiai felé fordulva mogorva hangon szólította meg őket, imígyen:

— No, fratres, ideje már, hogy a dolog velejére térjünk. Én nektek havonként 40, évenként 480, egyenként három évre 1440 erős forintokat küldtem kezetekbe. Mire és hová fordítottátok. Mutassátok elé számadásaitokat, mutassátok ki, hogy mi minden hasznost szereztek bék? Azt csak fel nem tehetem, hogy ezt a temérdek pénzt mind elköltöttétek: azért elő a megmaradott pénzzel, hogy tisztába jöhessünk egymással.

Ez a felszólítás váratlanul találta az ifjakat és „rendetlenül” felelték:

— Atyai kegyelméből nyert havi pénzünk, rendes fizetésünkkel együtt, takarékos gazdálkodás mellett is alig alig juthatott rendes szükségaink fődözésére. Még nagy szerencse, hogy adósságba nem jöttünk, amivel Bécsben kevesen dicsekedhetnek. Amit elémutathatunk, tisztességes öltözet és néhány könyvből áll. Költségünkről nem folytattunk számadást, mert nem volt meghagyva.

— No, így már tisztában lehetünk! Ily sok pénzt elfecsérelni. Így már tékozlók lesztek, szerzők soha sem. S a kiadásitokat még föl sem jegyezni. Bizony nem vagytok érdemesek, hogy fiaimnak nevezzetek.

A szemrehányások közt tel el az a nap és kezdődött a másik. A jó Isten tudja, hogy meddig tartott és hogyan végződött volna ez a pör, ha be nem lovagol az udvarba az ifjak szerencséjére és vigasztalására, az öreg, 80 esztendő Keczeli István.

Az öreg nemes a mi történetünkbe is nagy örömünkre érkezett meg és elbeszélésünk olvasói éppugy örvendeni fognak érkezésének, mint az

Ujfalvy-fiuk sok évtizeddel ezelőtt. Mert Ujfalvy Sándor mesteri módon eleveníti meg e kedves jelenet kapcsán az öreg nemes alakját, egész lényét, környezetét. Óvakodni fogok attól, hogy mindabba, amit Ujfalvy a XIX. század elején már öreg erdélyi táblabíróról és háztartásáról ír, belevegyitsek valamit a magam írásából. Hadd beszélje el Ujfalvy Sándor, vezessen be ő a két öreg jóbarát, a két köznemes háza belsejébe és egész korunkba.

„Édes atyánk a jóféle öreget földhetetlen jellemiért és a régi jó szokásokhoz legaprólékosabb reszeikben hűn ragaszkodó természetiért, minden mások felett megkülönböztetve becsülte: sőt önszemélye felett némi felsőbbiséget engedett neki, amit pedig senki más irányában el nem ismert: kivéven az egy hivatali téren előljáróit, mert ezek iránt szolgálai tisztelettel viseltetett. Mikor Keczei hozzá jött, akármi sürgős foglalatosságát azonnal félbeszakította s hajdon fővel elibe sietett. Alig szállt le lováról, édesatyám nehéz rezes kardját oldaláról leoldani segíté, s maga hozta utána a szobába; ott pedig rendesen viselni szokott bárányszőr kucsmáját azonnal az öreg fejére huzta, ő maga hajdon fön maradván. A tükör háta mögött rejtve tartott egyetlen nagy habpipáját (tájtékpipa) megtöltvén, s meggyújtván átnyujtá. Többnyire állt és ritkán ült le előtte. Egyedül őt engedte beszélni, ő maga figyelemmel hallgatta. Lesuhant a konyhára; ételt, italt megsziporított. Ebéd alatt a jobb falatokat mind eleibe rakta. Ebéd után a rendes szilvaszesz helyett záros almáriumból szalmás üveget huzván elő, rózsolissal kínálta meg. A délutáni rövid szunyadásra saját hálóágát készítette fel: mialatt fagyalylyal legyezgette. Ott mulatása alatt sehová sem ment, mind vele társalgott, lábujhegyen s nem kopogva járt a szobában. Nem haragudt, nem káromkodott, az étkek felett nem gáncoskodott.

Most pedig ebédhez ülünk.

Mint rendesen, most is az öreg Keczei ült az asztalfön, bozontos szemöldökei alól néha kémlő tekintetet vetve ránk. A szótlanság még mind tartott, de Keczei csakhamar évökésit bosszusan az asztalhoz csapván, konok hangon szólt apámhoz:

— Hallja ked! itt történt valami, kednek elsózták a levesit: vagy ked elsózta a másét. Elé a bajjal, nekem biz így nem esik jól az étel.

Atyám csendes, szelid hangon rendre elésorolá kedvetlensége, s abból eredt megütődése okait.

— S csak ennyi! no ez nem érdemli meg a dér-durt. Feledi öcsém uram, hogy ked is volt ifju ember s fölül rajta . . . hogy már kimondjam . . . még korhel is. A suhancok borra vagy kártyára nem költötték a pénzt. Több eszük s jobb érzésök van. Hallja! ezek a derék fiuk: és szemökbe kimondom, hogy ked büszke lehet rájuk. De ha még tovább is fintorgatja az orrát, én bizony lóra ülök s odább állok. Oszteg most nem is másért, csak a fiukért jöttem.

Atyám sem vevé tréfára a dolgot, a kedvetlen hangot a legderültebb váltá fel, angyali módon társalgott mindnyájunkkal. Az asztaltól fölkelvén, tisztelettel közeledék Keczeihez s nyájasan szólította meg:

— Bátya, kedért nem hozom elé a suhancoknak. Lássák, ahogy vetik,

majd úgy aratják, de egy elégtételt engedjen meg nekem, ezzel tartozom magamnak és nékik is. Ők restelték költségeiket följegyezni, én megtettem, és most a ked jelenlétében akarom velök felolvastatni.

Ezután régi bőrös ládájából előkeresé irományai közül költségkimutatását. Ebből látható volt, hogy a mult 3 év alatt önszemélyére és háztartására összesen 53 egész bankó forintot költött el. Más előtt megfoghatatlan és hihetetlennek tetszett volna, de mielőttünk ismeretes lévén nagy számitása és hajthatatlan fösvény természete . . . egykedvüleg hallgatók. Egy ideig csendes hallgatás után, mialatt Keczei nagyon rázta a fejét, utóbb szokott mogorva hangján rivalt rám:

— Szép öcsém! te scribamus frater lennél. . . érted a számot, végy elő plajbászt és futtasd meg apád számadását, nekem úgy tetszik, hogy el van hibázva.

En nagy figyelemmel kétszer is megfuttatám, utóbb erősitém, hogy pontosan talál. Keczei tovább folytató:

— *En csak azt bámulom, hogy ked ennyi pénzt el tudott költeni. Ha más mondaná, bizony nem hinném. Így már egészségre válják.*

Ujfalvy Sándor édesatyjának háztartásáról előbb már leírást adtunk. Abból magyarázható, hogy az őszinte Keczei István csakugyan nem ok nélkül bámulta, hogy a tiuk atyja három egész év alatt ötvenhárom forintot költött el és nem kevesebbet magára és háztartására.

EGY RÉGI ERDÉLYI TÁBLABIRÓ ÉS HÁZATAJA

Keczei István jellemrajzát, Ujfalvy emlékiratának remekét, adom a következőkben:

Eredete, régi töszyökeres nemes; családi származását a magyar vezérekig vitte fel és arra sokat is tartott . . . A kolozsvári ref. iskolában tanult diákul, a magyar történelmet és földleírást, azután a honi törvény gyakorlati részét Vásárhelyt. Más tudományról, minthogy nem volt rá szüksége, mit sem tartott. Tanolását (így) végezve, haza szállott ősei lakába. Gazdászathoz nem fogott, csak folytató azt azon az uton, mint elei századok óta vitték legkisebb változás nélkül: a házban is, az udvaron épület, butor, ló, marha és gazdasági eszközök egytől egyig a hajdaniak.

Kivánságai kevesek és korlátoltak lévén, szükségei nem voltak. Háztartáson, életmódon, török szakad költségkiszerezésen nem aggódott. Jövedelme kevés volt, kiadásait még kevesebbre szabta. Maga, neje és gyermekei öltözetök a század elején ugyanaz volt, mint utólján. A civilizáció mérge . . . a divat . . . ismeretlen lévén, ujitás s változtatásnak semmi sem volt alárendelve. Házi butorai jó erős fából, s keményen készítve, századokig tartottak. Konyháját csüre, majorháza, gyümölcsöse, szőlője, juh- és sertés-nyája bőven ellátta. Cselédei ruházatja mind a háztól telt ki. Maga s családja öltözete kitünő erős, tartós kelméből készítve, ritkán, csak évek mulva ujittaték meg.

Házától ritkán s csak kiváló esetben ment ki. Ilyenkor nem mulasztá el néhány kispénzt vetni zsebébe . . . koldusnak alamizsnára, egyéb kiadása

ugy sem volt. Ismerőihöz vagy rokonaihoz szállt, akik cselédestől s lovas-tól jó szívvvel ellátták. Vendégfogadók helyett akkor csakis korcsmák léteztek, hova csak korhely járt. Nemes uri ember szégyelte betérni.

A pénzen — korunk nélkülözhetetlen főkellékén — nem törte esztét. Kevés szüksége lévén, megveté a pénzt, mint haszontalanságot. Sőt mint csalási eszközt nem becsületes ember... kezére méltatá.

A LAKÓSZOBÁK

Háztartás és a ház felosztása változtatás nélkül mind a régi. A keskeny, szűk oldalszobába egy terjedelmes kihuzó magos lábu ágy, alatta széles karikás ágy a gyermekeknek. A falon hosszú fenyőfogason fonalak, gomolyák, matollák, ecsetek. Alatta egy kis fogason a gyermekek köntöse. Szembe egy párkányos, tarkára festett fogason óntalak, tángyérok, kanalak, sőtartók tisztán, jól kisurrolva és szép rendben. Mellettök apróbb és tágasabb kupakos cserép holyagosak. A falban hatalmas almárium. Kétfelé nyíló ajtaja márvány szinezetű, közepén óriási tulipánt festve, oldal-félt jukatos pléhtábla szellőzésért. Alól a háziasszony köntösei, csinos, jó rendben levendula virág közt; feljül a polcokon aszalt szilva, dió, magyaró, mákos vagy mézes kalács. Más polcon az ur és gyermekek fehérneműi; legfelül kis szalmás üvegekben köményes, fenyő és mézes pálinkák, az ur csemegéi. Az almárium kinyíló felső párkányzatán öblös üvegekben rózsa, málna, vörös szőlő és málécsusza ecetek. Kulcsa az asszony zsebében van. Ez a ház szentélye. Itkait csak ő birja. Az ur az éji időn kívül ritkán fordul meg a hálósobában. Neje rendesen itt van gyermekeivel, itt folytatja gazdasszonysága ezerféle apróságait. Fehér cipő és ünnepre kalács-sütés itt történik. Itt imádkoztatja gyermekeit, tanítgatja a betűket s számokat ismerni. Itt imádkozik maga is.

Hátul egy alacsony, keskeny ajtó nyílik az éléstárba, a sarokba korhadt lépcsők visznek fel a ház hijára, a főraktárba. Kirekesztőleg az asszony felügyelete alatt állnak: csak ő tudja, mi és hol áll bennök.

A hálósobából más ajtó az étterembe vezet, mely egyszersmind napali-, vendég- s a háziur lakó- s írószobája. A butorok benne: egy ágy, tapamlag, hat szék, ebédlő- és íróasztal, mind régiek, szilvafából jó erősen készítve, de bőrös szék vagy pamlag egy sincs. A magos lábakon álló ágyon nagy rakás ágynémű tornyosul fel szinte a padlásig, avatég, a háznál szőtt szőrtakaróval borítva. Az ágy alatt ócska ekevas, pántok, ráf, sikótyuk (a járomnál), kerékkarikák, tejszék, furuk, szegek, hosszú kötél, istrangok, kötőtékek. Egy nagy kő só, belől a fal mellett avatag bőr rostában kotozó tyuk. A falon füst miatt, koromfekete, hosszú fenyőfogason régi török puskák, pisztolyok, török kések, buzogányok függnek jó rendben, de nem használtatván, pókháló s porlepték. A kardok hüvelybe rozsdásodva. Szembe más hosszú fogason hatalmas medvebőr, uton székérbakra használják, itthon pedig, ha több a vendég, földre terítve az ifjabbaknak hálóhelyül. Mellette az ősi farkasbőrbunda: családi clenodium, anyja és nagyatya is viselték, de még mind jó állapotban van s látszik

rajta, hogy gonddal kezelték. Azután az inneplő mente, mellény, nadrág, téli, nyári báránybőr kucsmák. Inneplő kalap. Durva posztóból nagy fehér köpeny, rezes kard, fokos nádbot, lócsontból pár csáklya, vasmacskák, hosszabb-kurtább türészek, néhány pár izmos törökbuzacső, hajánál összeakasztva. A végén egy nagyobb s egy kisebb csikóbőrös kulacs.

A szoba közepén a mestergerendáról vastag spárgán csüng a buza-koszoru, mely egyik aratástól a másikig gondosan őriztetik. A mestergerendára négy vadász lőfegyver van feltaszítva, az ur, szakács, bíró és a cigánypecér számukra. Ugyanoda vannak halmozva a családi és pörös okiratok, jól megfűstölve és porosodva.

A szoba homlokán keskeny íróasztal vékonyan párkányozva, avatég poros levelekkel rendetlenül felhalmozva. Ezeken áll a régi, szinehagyott Biblia tekete bőrtáblával, melyben a házi ur nősülése és gyermekei születések idejét, Istendicséret és minden jó kívánatai kíséretében pontosan följegyzi. Azután *Werbőczy* hármaskönyve, kutyabőrbe kötve és *Hankens* Bálint kalendáriuma. Ez utóbbi a napi események hü naplója és a kiadások deftere. Az irományokon a kurtább-hosszabb róvások, melyeken csak az ur s a bíró tudnak eligazodni. Rézpor helyett apró porond, a kiszáradt tintatartóba, ha inni akar az ur, ecetet tölt.

Az íróasztalon, a mestergerendán és a fegyveres fogason senkinek sem szabad valamihez nyulni, törölgetni vagy leporozni, mert olyankor a csendes természetű háziur egyberáncolja szemöldökét.

Az ajtón vas horgon lügg az ur borzbőr vadásztarisnyája s rajta a bőrkorbács, a kopók kiűzéseire. Az ajtóval szemközt a falon, magasan áll az aranyozott rámájú régi tükör, ebben borotválkozik az ur, de jól felágaskodva és magos tekvésiért igen jó szemet igényel, mert füst, por, légy pusztító nyomdokaikat hagyták rajta. A tükör háta mögött nagyapjáról öröklött, csupor nagyságu hosszuszáru tajtékpipa, öklömnyi zöld bojttal, mit csak nagy ünnepeken használ, vagy kiváló vendégének tölti meg. Ugyancsak a tükör háta megett vannak beszurva a közelebb kapott levelek s apróbb cédulák. A tükör alatt a falon fenyőfa, kis pipafogason 4 hosszú száru borgai s egy rövid száru debreceni makra pipa, alattok horgas szegen csüng a zsiros, nagy kostök.

A falon diszlenek az utolsó Rákóczy, Apafi Mihály s Werbőczy képei, elnyütt, alig ismerhető alakba. Ezeken kívül apja, nagyapja képei, továbbá a maga és neje majomhoz inkább, mint emberi alakhoz hasonlító, közelebb-ről Gáti által festett mellképeik, akit külföldről nem rég hozatott gróf Haller Kapjonba olasztalakot festeni. Ha Belső-Szolnokban még ma is torz festményt, akár régi olasz falat látsz, bizony tudhatni, hogy a Gáti mesterműve.

Oldalfélt a falon függ a kakukos pókháló-lepte nagy óra, de nem szól. Rég elromlott. Egy obsitos néhányszor javíttatott már rajta, de még nem szól s a gazda belé restelt már az oknélküli munkába.

AZ ÉTKEZÉS MÓDJA

Az étterem egy harmadát az öreg kemence és terjedelmes tűzhelye foglalja el. A család itt magosan lobogó láng mellett körülülve teszi a téli estvéli munkát, Bembe cigány pecér szítja a tüzet, hogy egy pillanattal se szakadjon meg. Ezen kívül ő forgácsot szed, a sertéshizlálásra burjánt, csalánt és disznó dinyét gyűjt és a széjjel tojó tyukok tojásait a veteményes táblák közül és a kertek alól fölszededegeti, míg a kopó rájuk nem akad. Rendes hálólhelyek a pucik belseje: mellette és körölte a tűzhelyen elnyulva, kényőkre heverésznek Dudás, Sipos, Hangos, Lámpás, Drangos, Fecske... a házi ur kedvenc kopói. Ellázottságuk azt mutatja, hogy ritkán használatnak. De nem szabad ám azokat bántani, csak megriasztani sem, pedig ágyba, ágy alá, asztalra, padra széltiben fölheverésznek, ebéd alatt az asztalról pecsenyét, kenyeret, sajtot széltiben lekapkodnak. De elégtételt még sem szabad venni.

Az étterem közepén kihuzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikkfa lábakon. köröskörül „Isten fizessé”-nek nevezett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb. A terített asztalon óntálak és tányérok, ezek alatt szalmatányér, közepén hosszú szalmaszőnyeg, hogy az ónedények bé ne piszkolják a tiszta abroszt. A háziur tányéra mellett őznyelű kés és villa, mellettök még egy hosszú izmos kés és a cigánykovács készítette nagy rozsdás acél. A pecsenyét rendszerint az ur vagy vendégei közül az ifjabb tráncsirozza, ami nagy betanulást igényel s míg az ifjak kellően bele nem gyakoroltatnak, néha guny és kacaj tárgyaivá válnak. Egy elhibázott szelés, vagy a műtét alatt a rendes sorozat megtévesztése, a különben szelid jellemű házi urat képes kitörésre birni. A tráncsirozási rövid műtét és az evőkések kifenésével az ur munkássági köre merőben be is fejeződik. A háziasszony előtt régi ezüst kopott kalán, még ismerhető rajta kevéssé az arany tutatás, egy pár nagyon vékonyra kopott ezüst nyelű kés, szülőitől öröklötte, a vendégek és gyermekek előtt cinkalán és csontnyelű kés. Az asztal közepén öblös leveses ónkalán, erős fekete fanyéllal.

A háziaknak s vendégeknek rendszeren a háziasszony osztja ki a fel-tálalt étkeket, a jobb falatokat férje számára fen hagyván, aki egyedül magára kirekesztőleg a tálból étkezik, fején étek alatt télen, nyáron hatalmas báránybőr kucsma. A család tagjai már rég felkeltek az asztaltól, de a háziur magára még mind csemegél a nője által rendre eleibe rakott izletes, házi csemegékből.

Ebédén négy, vacsorán három tál étek, minőségök, izök, színök, szagok minden időben egyforma. A jobbágy fiuból szakácsnak kiképzett Szimion készíti, ki ha akarna sem tudna másforma ételt, sem jobbat, sem rosszabbat.

Az asztalra az öreg, zöld holyagosba csapoltatik bor, abból a szőlő-hegyből és azon hordóból, ahonnan és amelybe évtizedek előtt szűrték apái. Az étterem hátulso szögletén alig észrevehető kisdeg ajtón roskadt lépcsők vezetnek le a pincébe. Többire az ur maga ereszkedik le bor vagy káposztalé után. De a hányszor megteszi a nyaktörő utat, egyszer mint másszor fogadást tesz, hogy molnárjával a rothadt lépcsőket kitataroztatja.

De mind csak marad s pedig már néhány kecskebukát (bukfencet) is hányt rajta. Utóbb is halála után fiára maradt a nagy munka.

Az ebéd koronája a hófehér komlós cipó, a háziasszony sok szép érényeinek főbbike. Buzaszemelés, mosás, szárítás, örlés, liszthűtés, szitálás, cök verés minden időben az ő szeme előtt és közre munkálásával történik. Szimion megdagasztja és beveti. De ha beteg vagy az ur másuvá fordítá, az asszony dagasztja és süti ki. Nagy helyen hire is van a szép komlós cipónak. Azonban nem dicsvágy, nem is személyes érdeke készíti az asszonyt ily sok baj leküzdésire. Kirekesztőleg férje kedviért teszi, aki szenvedélyes barátja a jó kenyérnek.

Az étteremből szűk pitvaron keresztül tágas, füstös ajtó vezet a cseledházba, mely téli és nyári konyha is. A sütőkemence három véka lisztre van készítve, de a fél véka fehér lisztet is csak ott sütik ki. Majd minden sütéskor feljajdulás történik a nagy faprédára, s a háziur meg is igéri, hogy a jövő ősszel egy kisebb sütőkemencét rakat a fazakassal. Ez is elmarad. Az alkalmatlanságot, mikor teheti, kikerüli. A tüzhelyen az erdőről most érkezett derekamnyi vastag, nyers bükkfa, melyet a szakács erős, izmos vállain alig bir bécepelni, gyehennaként lángol. Egyre pattan körülötte a cserépedény. A szakács keveset gondol a romlással, mert van elég a hujuban (padláson). Osztan a házi rend azt tartja, hogy öszönként Décséről a fazakas a gyümölcsöskertben egy egész katlan cserépedényt éget, ami rendszeren más őszig tart.

A szakácsnak sok ágazatu kötelességei kevés időt engednek a kellő tisztaságra: Szennyes, szurkos ingben, télbe-nyárba elványolt mellrevalóban, piszkos surccal sűrű. A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját avas zsirral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsir. A csundaság a háziasszony csinos rendszerével sehogy sem férne meg, de a szakács férjének kedvence, a nyulászatban nagy segítsége, azért békével türi, kárpótlásul pedig a főzés, sütés, kényelmesebb ágait személyesen teszi meg.

Künn a tornácon két tarkára festett tulipántos nagy láda: az asszony hozománya. Most ágyneműek, vásznak, fonalak s gomolyák raktára. A más oldalon csolnak idomu öblös hársfa pamlag, egy vándor német készítménye: az ur déleesti alvó és pipázó ülőhelye. Étél közt itt mosogatja Bembe cigány pecér a tálakat és tángyérokat.

A ház előtt magasan áll a két terebélyes hársfa, pujkák s apróbb baromfiak hálóhelye. Éjjelenként a kakasszó innen pótolja az órahiányt; s a hosszas tapasztalás után jól hozzávetőleg.

A GAZDASÁG

Jobbágysai közül az életrevalóbb fickót kiválasztván, ez vezeti és folytatja a jobbágysokkal a mezei gazdaságot: az idén úgy, mint tavaly és a jövő éven is ujtás és változtatás nélkül. Sem több, sem kevesebb a vetés, ha akarná sem szaporíthatná, mert a jobbágysok csak ennyit mivelhetnek. A megszokott mennyiséget készséggel mivelik. Azért több asztag, széna-

boglya nincs az idén, mint a tavaly. Legfeljebb kevesebb, száraz vagy nedves időjárásakor. A kevesebbet rendin látja, de a többet hibáztatná, mint tulterjeszkedést s erőmegfeszítést: csendes véralkata az efféléknek nem barátja.

A mezei gazdaság mibenlétét a bíró esténként eldiskurálgatja, mert az ur távol tartja magát minden beléelegyedéstől, hogy magának s másnak is bajt ne okozzon, ne zsimbeljen s ne káromkodjék.

És így csendesen teldegelnek napjai az édes semmittevés közt. Azonkívül az adás-vevés, üzértség vagy vállalatnak mind nem barátja, mert szerinte csalásra vezet, annak még hírét sem állhatja. Az áldott szokás és csendes vére a kicsapongástól eltartóztatják, a kacérság, trágárság gyűlöletes hangok előtte. Még trétából sem tűr kétértelmű szót. Eszerint tétlensége védi az indulatosságtól és szelid embernek tartatik. Apjáról öröklött vagyonát nem félszegesíti s mint apja, uri házat tart. És ezért jó gazdának nevezik.

ÉLETE, JELLEME

Csendes, magányos órái sok időt engednek az elmélkedésre. Csendes véralkata hiábavalóságok helyett Istene, hazája s családja körével foglalkoztatják elméjét. A szűkölködőkkel készséggel osztozik, még a német kéregetővel is, akit pedig nagyon gyűlöl, a németnek csupa nevére is vére fellázad, de ha szükségben látja, csak úgy könyörül rajta, mint felekezeti-bélin. A legnagyobb káromkodása körülte levőihe: „Kergessen meg a német. . .”

Nemzetiségéhez buzgón ragaszkodik. Ezért kész lenne életét s mindenét feláldozni. A magyarnak lealáztatása mardosó féreg keblében, mire mindig bánattal gondol. Nevenapján mindig kiballag Désről Kornis cigány, a vén cimbalmos. Ebéd alatt a tűzhelyen kedélyes hangokban elrezgeti Rákóczy szomorú nótáját. A jó háziur szemeiből egyre hullanak könnyüi. Gyermekeivel felfogadtatja, hogy állandóul jó hazafiak legyenek.

Erős, ép testalkata dacol az élet viszontagságaival, hideget, meleget egyformán tűr. Betegséget és orvost csak hírből ismer. Csömör bajban izmos kocsisa megdörgölése, mi lován is számot tenne, mikor kornyadoz, egy cikk fokhagyma elnyelése, paprikás melegített bor vagy káposztatorzsa a biztos gyógyszerek.

A háziasszony a földhetetlenségben s nemes tulajdonokban férjének szakasztott mása. Csupán egyben eltérő . . . a munkásságban. Egyébben mindenben ugyanazonosította természetét férjével, csakhogy munkás, és foglalatosság nélkül pillanatig sem lehet. Férje restelli a lármát és lőtáskutást, azért az asszony maga viszi végbe, csakhogy a cseléd bosszúságot ne okozzon. A ház terhét ő hordozza. Ha beteg, minden megáll. Állása mégis másodrangu. Ő akarja így. Többre nem vágyik. Férjéhez tisztelettel közelít. Kit még gondolatban sem kíván megbántani. Férje tegezi, ő uramnak szólítja. Ha annak rossz kedve van, ő is busul, ha örvend, nevet vele.

A HÁZTARTÁS

A háztartás kevés gondot, s még kevesebb költséget igényel. A jobbágy majd mindent kiszolgáltat. A jobbágy felesége a kendert kinyövi, eláztatja, kiveti, megszáritja, kitilólja, meghéli, ecseteli, megfonja, felmatolálja, megszövi és megféri. A gyapjút megmossa, héli, fonja és szövi, a veteményes táblákat kigyomlálja. Buzát rostál, szemel és mos. A szobákat kimeszeli, kisurolja. Ősszel két kappannak való csirkét, karácsonkor egy tojó tyukot és 10 tojást hoz. Ősszel fél véka mogyorót, két füzer hiribi gombát, félkupa köménymagot, dézmába malacot, bárányt, szinmészt, viaszat és fagyut ad. A hosszas szokás után nem teszi vontatva: az urnő pedig, mint rendes tartozást, csendes vérrel beszedi és elrakosgatja. Zsiros, jó konyhát tart, vendéget s cselédet bőven ellát mindennel.

A jobbágyfiukból beszoktatott cseléd haláláig szolgálja földesurát. A cseléd közt idegen vagy új arcot nem láthatni: legfeljebb egy pár jobbágyfiú gyakornokot. Bíró, kocsis, szakács, pecér, bivalos. . . mind a régi. A szakács egyszersmind sütő, kertész és inas. Az ilyen cselédség a hosszas szolgálat után magát családtagjául nézve, gazdája érdekeit ugyanazonosítja a magáéival. Gazdája vagyonát, marháját úgy tekinté, mint sajátját és nem tett megkülönböztetést. Beszélgetés közt úgy emlegette: ez a mi lovunk, a mi ökrünk, a mi pénzünk. Engedetlenség, csalás, lopás mind ismeretlenek voltak előtte. Hü és bizalmas cselédek voltak: milyenek korunkban nem léteznek.

A házirend nem változott: minden aprólékosságokban megtartatott. Még a déleesti rövid álmom is, a legyezés, a hely, hol tartaték és az ezutáni napirend a lefekvésig egyik nap úgy, mint másikon. A háziurnak, aszszonynak, a gyermekeknek megszokott ülő vagy dolgozó helyök volt, amin évhosszat egyik sem változott.

Keresztelő, névnapok és a disznótor kivételes esetek valának . . . mikor a személyzet s az ételek is módosítottak, de másszor soha. Az ur csupa időtöltésből nem ment ki a házból. Látogatásra pedig csak ha meghivatott. Azonkívül ősszel egyszer Désre a Lucza-napi vásárra és három évben egyszer tisztujtó közgyűlésre.

1791-ik év nevezetes korszakot képezett napi rendén. A vármegye közgyűlésin országgyűlési követnek választották. Nem kereste, s nem is dicsvágyból vállalta el: csupán a törvény iránti tiszteletből. Hol írva vala: „hogy a magyar nemes a közbizalom által felruházott hivatalt becsülete vesztese alatt elvállalni tartozik.” Azért készséggel ment Kolozsvárra: s minden erőből igyekezett követi állásának megfelelni. Utóbb örömmel sietősi tüzhelyére, meglegedését csakis ott találván fel.

Az országgyűlés alatt a királyi biztostól ebédre hivatott. De a pazarul ellátott asztaltól éhen tért szállására, itt pedig azonnal szakácsára parancsolt, hogy vacsorára okvetlen káposzta legyen, mert ma, vasárnap káposztának lesz vala rendi, de a nagy ur asztalánál minden volt egyéb, csak e jó magyar étel hiányzott. Éhgyomorral pedig nem szeret lefeküdni.

Kolozsváron és Marosvásárhelyen tul soha sem járt, nem is vágyott. És ezt ő nagy boldogságnak tartá.

Hámos lovait május 6-án rendesen füre csapta, östve a kocsis hazavezette, hogy szegénylegény vagy tarkas meg ne rontsa. Mikor nejével utazott, ami rendesen csak a keresztelő, lakodalom vagy temetéskor történt, a lovak elejét cigány kovácsával megvasaltatta. Mikor pedig csak magára ment, mindig lóháton utazott késő vénségében is. Rendesen a gyeplősjön, kocsisa meg az ostorhegyesen. Kocsisa mindig elől lovagolt, nyakában a csikóbőrös, hosszú zacskó, hosszuszáru borgai pipákkal, acél, kova, s bikkfa taplóval jól ellátva. Előtte a nyeregkápán hatalmas borzbőr tarisnyában szép fehér komlós cipő, ösztövére füstös szalonna, vörös hagyma s jó kulacs bor . . . ha szinte csak a szomszéd helységig utazott is. Az ur oldalán széles, rezes kard zöld szíjjon csüngött, ráakasztva hatalmas nádbot rezes kókkal. A nyeregkápán cifra török pár pisztoly, töltetlen és kova nélkül. Csinos inneplő mentében, pazarul kihányt nadrágban, kiborotválkozva s bajuszát vastagon kipödörve. Nadrága két zsebeiből acél óraláncok csüngöttek két zsebbeli nagy rézóráról, tompák, tányérnagyságu óratokban mindkettő, s fölül rajta szarvasbőr zacskóval is ellátva, hogy a surlódástól óva legyenek. De egyik sem jár. Csupa divatos szokásból viszi magával az utra.

Utjáról haza jövén, első gondja volt lovairól a patkót levonatni s tüstént mezőre bocsátani, hogy ok nélkül ne fogyasszák a takarmányt. Megtörtént, hogy tavasztól késő őszig sehova sem járt, a kopár legelő dacára szerfölött elhiztak lovai, egyáltalában mindig kövérek voltak, mert sebesen soha, mindig halkan járatta. Kocsisának csak ritka, kiváló esetben volt szabad ostort bocsátani, az ostor helyét lova oldalán szégyennek tartá. A néző a ló lustaságát következtetvén e jelről.

A CSALÁD

Neje s gyermekei iránt nagy szeretettel viseltetett. Főleg nejét úgy nézte, mint szemefényét és jó kedvében a ház koronájának nevezte. Neje nélkül mi rövid időre sem tudott ellenni, azonban nem enyelgett s nem tréfált vele. Ritkán, ezeribe egyszer csókolta meg nejét vagy gyermekeit, azt is titkon, nem a más jelenlétiben. Még szót is ritkán s csak négy szem között váltott valamelyikkel. Az enyelgést, csacsogást gyengeségnek s férfiatlanságnak nevezte. Gyermekei előtt nagy tekintélyt tartott, akik még a férfikorban sem ültek le, se pipára nem gyujtottak apjuk előtt.

A háznál kirekesztőleg egy akarat volt . . . a háziuré, melynek apraja nagyja készséggel hódolt. Csendes, komoly, hallgatag modora kegyeltetett. Tisztes személyét valami több lénynek nézték, kit utánozni s tisztelni köteles családja. Hallgatag módját mindnyája utánzá: a házban s udvaron ritkán lehetett szót hallani, csöndesen, hallgatva tette kiki a magáét zörej, csattogás nélkül. A sok szó szegénységnek, sebes mozdulat hobortosságnak, a cifra kitétel, hajlongás, ide-amoda kapkodás, a bőbeszéd német comediának s unalmasnak tartaték.

Világi és országos bajokkal nem bajlódott. Mint született nemes, az adminisztráció körén kívül állva, nem tüggött senkitől. Szabad volt, mint Isten szabad levegő madara. Kiváltsága adón, közterhen tultette. Egyedül

törvénye, de ember nem parancsolt. Szabadalmait ismerte és becsülte. Helyzetét s körét jó tapintattal s tiszta ítélő tehetséggel fel tudá fogni. Amije volt, azt kiválólag szerette s becsülte. A máséra nem vágyott, nem kívánta. Az ő szemei előtt neje volt legszebb, okosabb s jobb gazdasszony, gyermekei a jobbak, ételei, kenyeré, bora s gyümölcsei izletesebbek, gémes kutjából a víz legfrissebb, lovai legjobbak, házirendje s kényelme legkitünőbb. Sajátját annyira tulbecsülte a másén, hogy szőlőjébe idegen szőlővesszőt s kertjébe idegen oltóágot behozni nem engedett. A másét eltűrte, elnézte, más dolgába nem avatkozott. A magáéval megelégedett.

Ezeken kívül szerette királyát, hazáját, ősei hitét és szabadságát. Boldog volt ő maga s arra tört, hogy boldogok legyenek utódai.

GYÁSZJELENTÉS KECZELI ISTVANRÓL 1821-BEN

Édes kedves Bátyám Uram!

Az én házi boldogságomnak szépen ragyogott Napja el enyészett! Aldott emlékezetű volt férjem, I. Farnasi Keczeli István ur, 71 esztendőkre terjedett földi életének pályáját ezen enyészetre siető esztendő decemberének 15-ik napján bevégezé, mely az én szívemet, s árva Házaamat a bánatnak gyászos fellegébe borítá. Az ő világi életének legszebb ábrázolója a természeti Nap. Ez feltetszésével megvilágosít, melegít, táplál, éltet és vidámit mindeneket; nem jön harsogó dörgéssel, hanem csendesen köszönti, szeliden vizsgálja meg naponként az egész természetet. Így tündöklött házában, s a polgári l'ársaságban kedves emlékezetű férjemnek élete is a nyájas vidámságnak és ártatlan csendes szelidségnek sugáriveral. Mint hiv Férj, gyermekeit szerető Atya, nyájas társalkodó emberbarát, jó Hazafi, igaz Keresztény, minden jóknak szeretetét amilyen méltán megérdemlette, oly közönségesen meg is nyerte vala. Midőn a Nap elenyészik mindenek gyászos setétséggel fedeztetnek: gyászol az és szívem is, gyászolnak három kedves gyermekei, házi Napunk enyészésén. Az éjtszakai setétségnek félelmét a napnak ujonnan leendő felderülésének előre való tudása mérsékli: az én bánatomat is csak az a keresztény hit enyhíti, hogy az halál éjszakája után Néhaj Férjem életének napja is fel fog támadni, még pedig úgy, hogy soha többé le nem mégyen. Csak a boldog halhatatlanságnak ezen édes reménysége adja lelkenek azt az erőt, hogy minekutána jó férjemnek utolsó földi tisztességét Katzkói Udvarházomnál egy halotti Beszéddel és Könyörgéssel megtétettem, a bölcs Istennek szabados tetszésén megnyugodván, csendes szívvel várjam Keresztény reménységem teljesedését. Ilyen gondolatok között gyászos esetem szomorú jelentése mellett midőn tiszta szívvel óhajtanám az Ur Istennek, mint emberi sorsunk bölcs elrendelőjének az élet viszontagságaiban való hathatós vigasztalásait, atyafiságos tisztelettel vagyok

édes kedves Bátyám Uram bánatos szívű atyafi szolgája

Katzkón, december 19-én 1821.

Arva Palatkai Mária

Kivül a címzése:

Méltóságos

sz. Czegői Balog Sigmond

urnak, kedves Uram Bátyámnak atyatiságosan és szomoruan

Deés

UJFALVY SANDOR ISMÉT ITTHON

Nem volt boldogabb ember Ujfalvy Sándornál, mikor Bécs fényes városából hazakerült kis hazájába, Erdélybe. Mikor átlépte határát, örömkönnnyek közt borult le ősei szent földjére és ölelve csókolta meg azt. Fennhangon áldotta jó Istenét, hogy a szolgaság égető tüzhelyétől megmentve, most már újra élvezni engedi a veleszületett szabadságot. Öt hosszú éven át kellett — panaszolja — céltűvesztve bolyongania oly teremtmények közt, akik az ő szabad érzelmeivel mindig ellenkeztek. Öröme lobogó hevében szent fogadást tett, hogy becsületes nemzete közt él és hal ezután. Alkotmányát ereje és tehetsége szerint védeni, szép nyelvét becsülni, romlatlan szokásait tisztelni, nemzetiségét sértetlenül fenntartani segíteni fogja.

A szülei háznál atyja megtelepítette Szakatura nevű községben, hogy ott a megyei életben és a gazdálkodásban képezze ki magát. Új pályája elején nem egy összeütközése volt atyjával, aki, mint a József császár önkényuralma alatt szolgáló tisztviselők, előjárói iránt hallatlan engedelmességgel és alázattal viseltetett.

Az öreg Ujfalvy magával vitte fiát Désre, ahol ő tiszti gyűlésbe ment, onnan pedig, szokás szerint, a főispánhoz. Meghagyta Sándor fiának, hogy mindjárt ebéd után menjen tel a főispánhoz, hogy atyja mutassa be személyesen. Figyelmeztette fiát, hogy csinosan öltözzék ki és ugyancsak szedje össze magát, hogy a nagy ur tetszésével találkozva, előtte szerencsését megcsinálhassa. Ujfalvy Sándor meg is jelent. A főispán, gróf Haller István, atléta termetű, erős, magas szál deli férfi, szoborszerű arccal, hosszú tömött bajusszal, csendes, méltóságteljes mozdulatokkal, kevés szóval, szelid temperamentummal, valódi hű példánya a magyar fajnak. Buzgó hazafi, alkotmányos szabadságának hű őre és talpig becsületes, jó ember. Ámde feszes, rátarti, „a született magyar mágnási gőg tiszta ki nyomata, főispáni nimbuszának egész elhittségében. Szabad alkotmányunkkal mind egybe nem férő módok. A magyarság körében a grófság és báróság nem volt honos és mint német átültetés, rossz kedvvel nézetett”. Ujfalvy Sándor azonban kinosan tapasztalta, hogy míg a főispán, fején arany paszomántos, nagy, vörös sapkával, csupornyí nagyságu tájékipipával, gonoszul füstölve, kimért, hosszú lépésekben „negédes fesszel” sétált le és fel szobájában, mint egy török basa, addig atyja és néhány tisztviselőtársa mind vagyonos, éltes és tiszt es egyének, az ajtó előtt sorban állottak, ki egyenesedve, mint mindmegannyi közvitéz, mély tisztelettel hallgatva.

Ekkor hallatlan dolgot követett el a felbosszankodott ifju ember. Szokott illedelmes és legtöbbnyire alázatos modora helyett rögtön a bécsi

„iparlovag” szerepét öltötte fel. A főispán mellett versenyt kezdett sétálni, egy pamlagra hosszúra nyulva feszedezett, egy könyvet felnyitott és abban lapozgatott.

— Szóval — ugymond ő maga — titymálva tévém mindazt, — amit egy könnyüvéru, semmivel sem gondoló *graben*i piperkőc szokott öncsekélyisége kiemelésére handabandázni.

Feltűnő hányavetiségén a tisztviselők mind megbotránkoztak, atyja pedig majd elájult szégyenében; szemével egyre intett fiának, de ez tette magát, hogy nem veszi észre. Jó hosszú idő múlva a főispán nagy tekintéllyel fordult hozzájuk és szokott parancsoló módján szólt:

— Most már elbocsátom *spectabiles domini!* Töljessék rendeléseimet. Egy hét múlva megint tiszti ülést tartok. Ajánlom magamat.

Erre megbiccentette fejét, a többiek tisztelettel meghajolva bucsuztak és távoztak. Ujfalvy Sándor ott maradt egy karosszékekben jóformán feszedezve. Gr. Haller is ott maradt, pipát hozatott az ifjunak és nyájasan kezdte tudakolni a bécsi dolgok állását. Egy óránál tovább tartotta magánál és a beszédet mind Ujfalvy folytatta, tennhangon. A főispán aztán hizelgő kifejezésekkel szerencsésnek érezte magát, hogy ismeretségéhez juthatott és kérte minél gyakoribb látogatását.

A fiatal Ujfalvy atyját Róza leányánál, az ő nővérénél találta. Ahogy fia belépett, nem annyira bosszusan, mint szomorú hangon szólította meg:

— No fráter! szeleburdi módoddal örökre megevéd szerencsédet. Ha a bécsiek mind így viselik magukat, maradtál volna pokolban. De ősz tejemre ekkora szégyent hozni . . . roppant szemtelenség . . . ilyet csak bolond vagy részeg tehet.

— Hallgasson ki, édesatyám. Az apámék lealacsonyító szolgai állásuk idézte elő szokatlan magamviselkedést. A pöffeszkedőkre, gőgös emberre csakis ez hat. Lássa apám! a főispánynál is megtette hatását, ahogy eljöttek, mintha kicserélték volna, oly illedelmesen társalgott velem. De ha az apámék szolgai alázatosságával hajlok meg előtte, csalahatatlannul megvet, lenéz: és jól is teszi. Így pedig megkért, hogy látogatásommal többször is szerencséltessem. Meglátja apám! hogy engemet mindenki előtt finom társalgásu mivelt ifjunak nevezend.

— Nevez a pokolba! Én azt csudálom, hogy rögtön ki nem dobattott a hajduval, mert én ugyan azt tettem volna. Ne busulj majd megteszi a főispány is. Ugyan ok nélkül vesztegetém rád pénzemet, neveletlen a bolond itthon is lehetőleg volna s az minden pénz nélkül. Ugyan szép hied lesz a vármegyében.

Isten tudja — folytatja Ujfalvy Sándor — mit mindent nem mondat még édesatyámmal szerfölötti lehangoltsága, midőn szerencsére betoppan a hajdu, s jelenté, hogy a főispány hivatja atyámat. Pipáját azonnal lecsapván, szokása szerint nyakra-főre távozik. Tiszta, józan felfogásu nővérem egyedül fogá pártomat mindannyi közt. A többi mind hibáztatott. Később atyánk is hazajöve, jó darabig mélyen gondolkodva sétált a szobában, fejét gyakran rázta: látszott, hogy valamivel nincs tisztába. Mentire bocsátók, mert ilyenkor a kérdés vagy megszólítás nem volt tanácsos. Később csendes hangon szóla:

— Ez már mégis különösen hangzik! A főispány siető rendelést vevén a főkormányzótól, tisztjeit azért hivatá egybe. A felsőbb rendelés figyel-münket nagy mértékben igénybe vette, de jó móddal, még hozzá sem szól-hattak, midőn főnököm egyszerre felém fordul és szokás ellenére, enye-legve mondja nekem. — „Gratulálok, spectabilis Domine! Kedves fia tudo-mánnyal és világismerettel gazdagon tért haza. Azon kívül finom társal-gása kiműveltségre mutat. Jól használta idejét. Szerencsejét *téendi* ez életben”.

— Én — folytatta az öreg Ujfalvy, szájtátva hallgatám, alig hittem füleimnek. Tisztitársaim pedig hazajöve bámulattal mondták: „Csakugyan bámulatos tapintattal bir, főnökünk sok dolgot más szempontból néz, mint mi. S többnyire neki van igaza. Éltesse Isten hosszason”.

Ekkor Róza nővérem megszólalt:

— Lássá, apám, én is mondtam már, hogy a gögös embert csak rontja a bók. Egyedüli óvszere lenne a térfias állás. T'estvéremnek igaza van. Apáméknak is így kellene elbánni a főispánnyal, bizony többre mennének.

— Próbálja csak ökeme — pattant től az öreg — majd megadja az árát. Addig viszik a korsót a kutra, míg eltörik. Éppen így dicsérgették Turóczy Károlyt is, mikor Bécsből lejött. Én akkor is mindjárt mondtam, hogy sületlen bolond. A következés igazolá szavaimat, megvetve élt és halt el. Itt még csak az az egy vigasztal, hogy a fiu másként szelid és minden embert megbecsül. Csak a főispány előtt ne figurázott vala. Ez, úgy látszik, nem bánja, mi több, még örvendi. No, még itt is igazodjék el, aki tud.

Soká bántotta az öreg Ujfalvyt fiának ez az esete. Valahányszor szóba került, mindig gunyos észrevételeivel kísérte.

A KÖNYVOLVASÁS BÜNE

Már feledni kezdte az öreg Ujfalvy Bécsből hazakerült fiának a főispánnál történt kihágását, mikor a következő nyáron fia még inkább ki-hivta elégedetlenségét.

Egy juliusi forró napon Sándor urti mindjárt ebéd után hűvös szo-bájában, bőrpamlagán végignyulva, hosszuszáru pipával, feketekávé mellett füstölögve Rousseaut olvasta. Egyszer a külső szobából kemény lépéseket hallott és váratlanul belépett atyja. Ez az eset is olyan jellemző korára és annak felfogására, hogy magával Ujfalvyval beszéltem el tovább:

„Gazdasági tevékenységével merőben ellenkező kényelmes helyzetemen úgy megütődék a jámbor, hogy a szó szoros értelmében hátrátátorodott és darabig szóhoz sem férhete. Nyakrafőre felpattanni, kezét csókolni, henyességemen fülig elpirulni egy pillanat műve vala. Atyám pedig bosszus hangon szólta meg:

— Ez már igen sok. Ezt mégsem hittem vala. Amint ide közeledém, egy rakás munkást láték izzadozni a szénatakarás mellett. Kérdésemre, tán beteg gazdátok, Isten mentsen, felelék, délelőtt megfordult itt, de csak

hamar haza lovagolt. Én fejcsóválva hallgattam. Természetesen azt gondoltam, hogy felette sürgetős gazdasági foglalkozás tartóztat el a szénatakarás melletti szükséges jelenlétedtől. Most már látom az okot. Inkább találok vala házadat tűzbe, lángba borulva. Azt még föl lehetett volna építeni, de ekkora hanyagság orvosolhatatlan. Ezen már segíteni sem lehet.

Indulatosan meglordult és sietve visszament a tornácra, ott egy falócára lerogyva, hosszasan, mélyen gondolkozott. És pedig a bűnös publicanusként dadogám mentségeimet, de amint előre gyaníthatám, ok nélkül. Hosszas hallgatása után, mintha mély álomból ébredne fel, egyszerre fölegyenesedvén, sebes léptekkel visszamegy szobámba. Én követém. Itt egy hosszú faasztalon rendetlenül fölhalmozva állt Bécsből hozott s azután is szerzett mintegy 300 darab könyvem s kézírataim. Volt a jámbor az iménti kényelmes heverészésemen megütődve, de most a hönyvhalom megpillantására szinte elájult. Tudományt s tudós embert respektált ugyan: de könyvről és olvasásról egyáltalában semmit sem tartott, idővesztésnek, élhettelenségnek és leszegényedésre vezető biztos utnak nevezé mindég, s midőn fiát, kit nagyon óhajtott vala az ő nyomdokaiba lépni, most ellenkezőleg egy gyarló könyvért a legsürgetőbb mezei munka mellől elcsábítva kell szemlélnie.

A hüvös szobában való kényelmet még meg tudta volna bocsátani, de a könyvhalom látásán támadt ellenszenvén sehogy se tudta magát tultenni és itt már indulatja kitört. Szememre lobbantá, hogy erre a becsületre soha se küldött volna Bécsbe, soha sem bánta úgy költségeit, mint amit Bécsben reám vesztegetett. Ezután sietve meglordult, kocsisára rákiálta, hogy tüstént fogjon bé.

Magyarázataim, rimázkodásaim mind ok nélkül: elment és soha többé sem jött hozzám. Másoknak azt mondta rólam: becsületes, eszes fiu, de rossz gazda, nem lesz belőle semmi.

— Magam vagyok az oka, ne küldtem volna Bécsbe — mondta az öreg Ujfalvy. — Ott megzavarták a fejét, soha se is jön tisztába. Eszelősnek marad. Könyvei közt véres verejtékkal gyűjtött szerzeményeim elolvadnak, szükségben, szegénységben pusztul el, mint jótéle apámuram is. Tudományos ember volt ő is, de az élet legtöbb tudománya, a jó gazdaság hiányzott nála is. A kiadást tudta, de beszerezni nem való volt és gyermekeit szegénységben hagyta.

És valóban — így fejezi be a bűnös Ujfalvy Sándor elbeszélését — annyira megrázta, úgy elkedvetleníté a jó embert, hogy megindulás és sajnálkozás nélkül soha nem nézett azután rám. S hogy végrendeletében, vagyonában meg nem rövidített, egyedül annak köszönhetem, hogy a többi gyermekei között megkülönböztetve szeretett.

LAKODALOM AZ UJFALVY-KURIÁN

Az öreg Ujfalvy nagyon elgyengült már és annál sürűbben emlegette fiának, hogy az lenne egyedüli vigasztalása, ha őt megházasodva láthatná és ifjabb testvéreinek gyámola lehetne. Ugy látszik, mégis csak megbo-

csátotta és elfeledte bűnét, az olvasást. Sándor nem volt barátja a házasságnak. Ám édesatyja iránt való határtalan engedelemessége miatt megtette ezt a fontos lépést. És már itt elmondhatjuk: soha sem volt oka megbánni. Ellenkezőleg, sokszor áldotta atyja porait, hogy kívánsága ellenére is bevezette ez ismeretlen világ örömeibe és fájdalmaiba, ahol a gondot kívánnatosnak, a bajt gyönyörűségnek találta. Arra a meggyőződésre jutott aztán, hogy a páros életet az egyedüli állandó boldogságnak kell neveznie.

Az öreg Ujfalvy fia nászünnepegyét a régi szokásokhoz hiven tartotta meg. Fia, választottját csinosan szerkesztett s a Szentírásnak a házasságra vonatkozó mondataival fölékesített terjedelmes levélben kérte meg szüleitől. A lány neve *Julia* volt: lészai *Lészay Lőrinc* főkörmányszéki titkárnak, később nyugalmazott guberniális tanácsosnak és feleségének, *Inczédi Annának* leánya. Az esküvő 1820-ban történt. Ujfalvy Sándor így írta le a maga nászünnepegyét:

„Atyám, a régi szokásoknak hü követője, nászünnepegyemet is merőben a régi szertartások közt, tényszerűen tartá fel. Így, ezen módon, annyi lármával tán az utolsó: emlékezetemre azután több ily nagyszerű nászünnepegy nem is tartatott. A kijelölt napra a hűtlésre vőfélyek s nagy násznép kíséretében gyülekezénk Kolozsvárra, hol két egész napig tart a vendégség. Ezután nőm rokonai is hozzám csatlakozván, számos hintók kíséretében hajtatánk édestyámhoz.

Nősülésem feletti megelégedése a jámbort merőben kivette sodrából. Azelőtt már egy héttel magához vitetvé a főzetésről nagy helyen elhírhedt *Novák Johannát* azon kérelemmel, hogy lakodalmamon vállalja el a gazdaszszonyságot. Előbb nagyon rázá a tejét a jó asszony s minden erőből vonakodott. Végre is atyám ünnepélyes fogadkozásaira, hogy tökéletes szabad kezét enged néki és semmibe belé nem ártja magát . . . vállalá el a nem kis feladatot.

Ezután átnyujtá néki éléstára s pincéje kulcsait, jókora pénzösszeggel együtt, azon megjegyzéssel, hogy betegeskedésiért több fiát ki nem fogja házasítani, azért most ennek lakodalmát illően fel akarja tartani. E célra meghívta már az egész vármegye nemességét, akik elébe nem kevesebb, mint negyven tál étket kell föltálalni. Ezeken kívül hatszáz szegény embert fog megvendégelni. Éléstára bőven el vagyon látva minden szükségeseikkel. Halak, vadak és madarak minden nemeit beszerzette. Pajtájában két kihizott ökör: óljában két kövér ártány, szopó malacok, ifju bárányok, hat kihizott ürü s mindenféle baromtiak állnak rendelkezése alatt. A főispánytól már kinyerte szakácsát. A szomszéd városból meg négy híres főzőaszszonyt hívott meg. Mindezekkel szabadon rendelkezék. Semmit se ki-méljen. Figyelmének fő tárgya legyen, hogy mindnyájon uri módon kielé-gittessenek.

Nagy feladat várt mindkét félre és tisztességesen meg is oldák. Atyám az egész idő alatt csendesesen tartá magát: nem zsémbelt, nem káromkodott, a bő költség s pazar togyasztás előtt behunyta szemeit, másszor pedig egy falat szalonna vagy pár garas fölött órákig elpörölt. És a vén *Johanna* akkora vendégséget csapott, hogy a tél vármegye beérte volna vele.

UJFALVY SÁNDORNÉ, LÉSZAY JULIA

Egykoru festmény után.

(Kispál László tulajdona.)

A lakadalmi vendégek reggel óta mind szállingóztak. Deltájt a nászsereg is beroboga atyám udvarába. Ő szegény elészedegette még egyszer és utoljára ünneplő gunyáját, takarosan kiöltözött, a betegség miatt elgyengülve kijött előnkbe s a tornác előtt fogadott. Nőmet s engemet rendre megölelt, megáldott. Megelégedése bizonyosságára tizezer forint nászajándékot nyujta által. Egy ily szép ajándék a bő költő kezeiből is jelentékeny lenne, de a pénzzel annyira szükön bánó jó öregem életében példa nélküli eset volt. Mi mindég hálásan emlékeztünk rá. Észközt szolgáltatata kezünkbe új gazdaságunk rendezésire, s afelett embertársainkon segíteni valánk képesek.

Az asztalok fölterítve valának, csakhamar körülültük. Én és nőm nemzeti diszöltözetben valánk. Nőm fejét debreceni csinos magyar fejkötő diszité, ragyogó rezgőtükkel. Soha sem volt oly szép, oly bájos, mint e diszes nemzeti öltözetben. Isten szelid szép angyalát látam benne megtesülve. E diszlo nemzeties öltözet helyét soha sem pótolhatá ki azután a divatos akárhány német csipkés fejkötő. Bár ez diszitheté vala mindég becsületes, jó gondolkozásu fejét! Szíve azon kívül is mindig tiszta magyar érzéssel buzgott.

A hosszas ebéd után sietve elszedék az asztalokat s padokat. Megpendült a hegedű, s táncra került apraja-nagyja. Szegény beteges atyám, ősi szokás szerint, öröme bizonyosságul lassu és reszkető léptekben ugyan, de mégis eljár a nőmmel a menyasszonytáncot. Az egész tértiut, az erős nagy embert így összeesve, így elgyengülve látni, sajnos, résztvevő gondolatokat ébreszte mindnyájunkban. Utolszor üté össze bokáját. Észrendőre fejfáját tettem fel a sirkertben tisztos tetemei fölibe.

Itt atyámnál két napot, azután a magam lakomban más két napot tarta a szünni nem akaró vigalom. A közmondás szerint, mikor Isten magyar embert teremtett, cigányt is adott néki. A lefolyt hat napi dáridó alatt mi sem valánk pillanatig is cigány nélkül. Ők voltak a legelsők és a legutolsók. Vidámon és jó embereinknek jó kívánságaik közt derült fel új pályám szép hajnala. Forró hálával ismertem el benne a Gondviselés jóltévő kezét s mindmáig hálával ismerem el, hogy házi örömeim mindmáiglan csendesesen élveznem engedte . . . Ily ritka szerencsét nem tulajdonítok a magam érényeinek, hanem derék nőm példás érényeinek műve ez . . .

UTÓPIA-ÁLLAM DOBOKAMEGYÉBEN

Szakatura egykor Dobokamegyében, majd Szolnokdobokában kis, elhagyott, kietlen község volt, mikor a fiatal pár, a zajos napok után „kettetskén maradvá”, az itju menyecske tüzzel, hévvel nekilátott a munkának, mintha a nagy város, Kolozsvár helyett mindig falun lakott volna. Szükség is volt az erős munkára, hogy kedvessé és lakályossá tegyék otthonukat és környezetét. Mindketten egészséges, szorgalmas fiatal emberek voltak és a terméketlen, vad hely pár év alatt mintegy varázslatra felvirult. Csinos épületek, viritó kertek, szép virágok, disznóvények, gyümölcsösök nemes fajtáikkal, különböző szőlőfajokkal kedves otthonná változ-

tatták e fészküket. A telek meredek oldalait hozzáértő munkások kiegyenesítették, bányászok pedig a kőszirteket szétrobbantották. A távolabbi hegyoldalakat nagy birkanyáj, szép gulya és nemesített ménes lepte el. A kietlenség helyén szívet gyönyörködtető látvány mindenfelé.

Becsületes és szorgalmas munkájuknak mindenképpen bőséges eredménye lett. Megtelepedésük kezdetén két kis asztag gabonát, negyven „szekerecske” szénát és ötszáz véka csős tengerit talált az új gazda. Az első télen 18 szarvasmarhája és hat lova utolsó szálíg fölemésztette a takarmányt. Tizenkét év múlva pedig 1.110 birka, 80 darab szarvasmarha és 38 ló telelt ki takarmányán. A csűr körül, a régi földről, melyet kellően műveltek, tizenegy asztag gabona, a tengeris kasokban 4000 véka csősmálé volt. A helységet egy fősvény rossz bérlő valósággal tönkretette. A jobbágy családok éheztek. 35 ház már merőben üres volt. A megmaradtak a jobbágyok közül elszegényedve, mindenükből kipusztítva inkább kisértetekhez, mint élőkhöz hasonlítottak. Felebaráti szeretettel fogott hozzá az új pár, hogy helyrehozza a jobbágyok sorsát. Újfalvy visszahívta az elvándoroltakat. Jármas ökröket, kecskéket, sertéseket, pénzt, gabonát, élelmiszert osztott szét a román falu lakosai közt. Malmaiban évekig vám nélkül engedte meg az őrlést. A gabonából, sertésből, juhból, méhből járó köteles dézsmát örökre eltörölte. Kölcsönpénztárt létesített a jobbágyoknak, melyből egy évre kamatmentes kölcsönt kaphattak. Az italmérést beszüntette. Gyümölcs-csemetéket és veteménymagvakat osztogatott köztük. Az ügyesebbeket oltásra, ültetésre, plántálásra oktatta. Saját erdeiből ingyen adott fát épületekre és gazdasági eszközökre. Tüzelésre pedig három nagy erdőtablát engedett át.

Templomuk roskadozóban volt, szűk helyen. Újfalvy a falu legszebb részén, saját földjén új templomot építtetett és fölszerelte ezt a román templomot papi öltözetekkel, képekkel és más ékességekkel. Új sirkertet létesített. A román pap nagyon szegény volt, neki egy egész jobbágy örökséget adományozott. A jobbágyokat pedig betegségükben orvossal és gyógyszerrel a maga költségén látta el. Egész sereg előbbi visszaélést megszüntetett, érdekükben pöröket tolytatott a maga költségén. Megvédte őket a megyei tisztviselők hatalmaskodásától. Mindenféle vesztetésekkal kivitte, hogy míg azelőtt sok katonát fogdostak össze a községből, a következő harminc év alatt egyetlen katonát, azaz ujoncot nem vittek a helységből. Mindenképpen kijátszotta a közigazgatást román jobbágyaiért. Felesége betegeket orvosolt, éleltárát megosztotta a szűkölködőkkel, vigasztalt, buzdított, felebaráti szeretettel, melyhez hasonlót férje még soha nem tapasztalt.

Újfalvy évtizedek múltán szemrehányást tett önmagának, hogy jobbágyai érdekében kijátszotta a törvényt, a hatóságokat és a közigazgatást. Jobbágyai megszokták a szabad akaratukon való eljárást, más jobbágyokat lenéztek és kigunyoltak. Verekedtek, hire járt a helységbeli vitéz botosoknak. Műveletlenségükben nem tudták fölfogni földesuruk jó szándékát s az elkényeztetett és annyi jóban részesített jobbágyok az 1848-as szabadságharc alatt Újfalvy Sándor személye és vagyona ellen fegyvert fogtak. Gyanujuktól, hogy a földesur csak haszonkereséséből

tesz mindent jobbágyaiért, nem tudtak szabadulni. Az Eldorádó, a földes urtól teremtett Boldogfalva lakói hálátlanok voltak.

Az igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy más faluból jött izgatók vezetésével rabolták ki a birtokot és ölték meg Ujfalvy megbízottját. Ezt a birtokot később Ujfalvy Sándor a kolozsvári Nemzeti Színháznak hagyta, azonban halála után a magyar állam eladóvá tette. Ez volt az a birtok, amelyet egykor a gr. Teleki-család egyik tagja elzálogosított Ujfalvy Sándor atyjánál. Mielőtt a magyar kormány a birtokot eladhatta volna, egyezkedni kellett a Teleki-nemzetséggel, mert a család zálogkiváltási pört indított. Az egyezés sikerült és az eredmény az volt, hogy 1907—8 táján a magyar kormány a színház birtokából 100 holdat eladott odaváló parasztoknak, 600 hold pedig a butyászhai román papnak. Még megmaradt valami 700 hold. 1910-ben, sokat foglalkozván Ujfalvy életével, magam kinnjártam az egykori, Romladéknak elnevezett, szakaturai birtokon. Fel is szólaltam, éppen a Budapesti Hírlapban (1910. szept. 7. 212. sz.), hogy az állam a megmaradt birtokrészből emeltessen valami közhasznú intézményt, tegye üdülőhellyé tanítók, vagy művészek részére. A következő, 1911. évben, május hóban azonban a magyar közoktatásügyi miniszter árverést hirdetett a kolozsvári Nemzeti Színház szakaturai birtokára. Az Ujfalvy-család egyik leszármazottja: Ujfalvy Károly földbirtokos, akinél Nagy-Ilondán megtaláltam és akitől behoztam az Erdélyi Múzeum kéziratára és levéltára részére az Ujfalvy-család levelesládáját, szerette volna megvásárolni a megmaradt birtokrészt, hogy aztán minden nyereszkezdést kizárva, parcellázza. Kilincselte Budapesten a közoktatásügyi minisztériumban, ott azonban Madách miniszteri osztálytanácsos őszintén megmondotta: a közoktatásügyi minisztérium *nem foglalkozik a magyar földbirtokpolitikával*, csinálja a földművelési miniszter. A minisztérium három szatmári parcellázó üzletemberrel megkötötte a vásárt, akik a birtokot a környék lakossága közt szétszórtatták, *nyereségre*. Ujfalvy Károlyt az 1918. forradalmi mozgalmában orvul agyonlőtték, Nagy-Ilondán.

Hogy el ne feledjük, mikor 1910-ben meglátogattam az egykori Ujfalvy-kuriát és a falut, ezt jegyeztem föl: „A nemes házaspár réges-régen porladozik, de a gyümölcsfák egyrésze még gyümölcsöt hoz. Vén körtéfa, odvas, de termő almafa izletes gyümölcsöt adnak. Hatalmas fenyők, körisfák és egypár külföldi egzotikus fa, melyeknek a nevét sem tudom, ékesítik a ház elejét. Négyzetes terrász vezet fel az útról a házhoz, mint valami erődítményhez. A törött ablakok előtt pedig még látszanak a régi virágágyak kidomborodó maradványai. Még szebb gyümölcsöt terem a másik ültetvény, az, mely a régi jobbágyok szabad utódainak telkén hoz termést. A falu népe a környék legszorgalmasabb, legdolgosabb lakossága, örökölte s megőrizte a munka szeretetét.”

A FŐBIRÓ UTOLSÓ VADÁSZATA

Mielőtt elbucsuznánk az öregtől, el kell mondanom, hogy fia örökölte atyjának és nagyatyjának nagy vadászszenvélyét. Erdély leghíresebb vadásza volt, külön könyvet is irt (részben kiadatlan) „Az erdélyi

régebbi és közelebbi vadászatok" címen. Ebben örökitette meg Ujfalvy Sándor édesapjának utolsó vadászatát.

„A cibleshegyi vadászaton Ujfalvy Samu kezdte a XIX. század első évtizedeiben rendszeresíteni. Ősszel két-három ízben hajtattott a Cibles különböző vonalain, mint megyei tisztviselő, vármegyei erővel: 150 puskással, 300 hajtóval, 6 kürtössel és 30 kopóval egyhuzamban 4—5 napig. A megyei vadászaton kedvelő urak jó előre meghívást kaptak, huszan-huszonötön meg is jelentek. Társzekerein szállított eleséggel, amit mind a sajátjából adott, vendégeit úri módon ellátta. Egy ilyen vadászaton elhullott 2—3 medve, ugyanannyi vaddisznó, 60—70 őz, 30—40 róka, 8—10 farkas, 4—5 vadmacska, 2—3 nyest és 30—40 császármadár.

Elbetegesedvén, felvitette magát az öreg még egyszer, utoljára a lakásától két óra távolságra fekvő erdőségbe, vadászatra. Csendes, szép őszi nap volt, november vége felé. A fegyvereket apró vadra töltötték, mint-hogy a hegyek alján nem szokott „megülni” a nagy vad. Az öreg Ujfalvy egy ideig szabályosan vitte fegyverét, karján tartva. Ám erőt vett rajta az elgyengülés és fegyverét megtámasztva, leült egy fa tövébe, s ami azelőtt vele soha meg nem történt, mélyen elaludt s horkolni kezdett.

„A hajtás javában folyt már — beszéli el fia — midőn a szálás közt, távolról valami nagy feketést pillantok meg, feltelél mozogni. Előbb eltévedt fekete marhának véltem s csak közelebb érkező, ismerheték rá a nagy fekete medvére. Váratlan vendég vala. Mert itt a sűrű faluk szomszédságában senki sem hitt volna ily tisztes megjelenést: a medvét hihetőleg a lanyha idő, a sok makk csalta le távoli lakhelyéről. Több idő óta kellett itt lappangania, mert nagyon fel volt hívva s emiatt szerfölött ellomhulva. Csendes léptekben, de sebesen növekedő aggodalmamra egyenesen atyámnak tartott. Minthogy atyám utjába esvén, megcsutolhatná és mivel lövésemen kívül állott, már rá akartam kurjantani, de a medve a horkolást meghallván, egyszerre meghökölt s vizsga szemmel nézett körül. Utóbb ép, mint egy ravasz macska, szép csendesen hátra tett néhány lépést. azután pedig engem és szomszédomat télkörben megkerülvén, a harmadik puskásra megy. Ez jó közlelől beleduriant. A vad elbödül, de tovább üget. Sorba veszi a liukat. Rendre tizenhölc fegyver szöl reá. Amelyik eltalálja, arra elbödül, amelyik elhibázza, csak elnyögi magát. A tizenhölcadiknak csaknem fegyverébe buván, homlokön találja. A medve élet nélkül rogy össze.

A fegyverek apró vadra lévén töltve, a sok lödözésre is kevés sértés történt a nagy testen. Lombos szőre s hatalmas szalonnája telfogta. Ha az utolsó lövés agyán nem találja, itéletnapig is lödözhetnek reá. mert máiglan is egézségnek örvendhetett volna. Ez volt a legkövérebb medve, amit valaha láttam. A legkihizottabb sértésen sem lehet több kövérség. Rendkívül felhizása miatt a sűrű lövöldözés sem birta sebes futásra, vagy valamelyik puskás emberbe kapaszkodásra. Bár mégcsak bosszankodni sem látszott, hanem szokatlan csendes flegmával, kurta ügetésbe folytatja felvett irányát — a sirjáig. Szalonnája, hája s kövérsége kiolvasztatván, hihetetlen mennyiségre telt. Bőre oly nagy volt, hogy sokan két medvebőrt egybevarrva hittek benne”.

„Atyám — folytatja Ujfalvy Sándor a szép elbeszélést — az első lövésre azonnal felvándorogván ülőhelyéről, később pedig a történetekről értesülvén, nagyon elérzékenyedett. Mikor ő másoktól szigorú pontosságot követelt, önmagának ekkora mulasztást meg nem bocsáthatott. Bus hangon nyilvánítá, hogy e férfias ténre nem való beteges ember. Soha se is fogott többé fegyvert.

Ezután a háttérben felnyúló, hóval födött ősz Cibles felé fordulva, levevé fővegét és tisztelettel meghajolva vett búcsút. Érzékeny hangon köszöné meg mindazokat a szép élvezeteket, melyekben őt 40 év során részesíté. Még csak dél volt, de azonnal félbeszakítá a vadászatot”.

Nagy festőművész ecsetére méltó fájdalmas és gyönyörű jelenet lehetett.

AZ ÖREG FŐBÍRÓ LEHUNYJA SZEMÉT

Észteendeje már, hogy ágyában szynlődött Ujfalvy Samu főbíró, de tevékenységét és erős akaratát megtartotta. Hivatalát és gazdaságát ernyedetlen szorgalommal folytatta. A pörös feleket órákig hallgatta, a legokosabb határozatokat osztva közöttük. Országutakat, nagy kőhidakat csináltatott. Udvarán építtetett, javíttatott, gyümölcsöseiben oltatott. Földjei művelésében, vállalkozásaiban, vagyona kezelésében és hivatalos jelentéseiben a legnagyobb rendet tartotta. A halállal is bátran szembenézett az öreg nemes. Temetésére — ugymond fia — minden előkészületet megtett. Sirhelyét kijelölte: koporsóját, molnárjával maga előtt készítette el. Halotti ruháját megvarratván, felöltöztött s koporsójába befeküdt, de rövidnek találván, mást csináltatott. Torára ökröket, sertéseket hizlaltatott. A torra egybegyülemő 600 szegény megvendégelésére kalános cigányaival a maga szobájában néhány napig kisebb-nagyobb tatekenyőket, tálakat, tányérokat és kanalakat faragtatott. Fűlsértő kopácsolásaikat, s kellemetlen szagukat békével tűrte, csakhogy munkásságot lassung maga körül.

Utolsó napján reggel gulyásától a tejneműt nagy figyelemmel és a szokásos zsémbelődéssel vette számba. Egy kövér sertést öletett, takarítás után behozatta ágya elébe és ott takaríttatta meg. Nőttön növekedő nyugtalanság közt siettette a vén mészáros, mert érezte, hogy mindjárt kifogy az időből. Alig végezhetette páratlan munkásságának ezt az utolsó bizonyosságát, midőn öntudatát veszítve, kezdett félrebeszélni, körülbelül egy óráig intézkedett az utcsinálás, gazdaság, s vadászat rendezéséről. Nevükön szólitotta kezelőit, serénységre és pontosságra nógatván őket. Egy óra múlva megszűnt élni.

Százkilenc évvel Ujfalvy Samu alispán és főbíró halála után, tehát 1933-ban, a többszöri öröklés, osztzkodás és birtokeladás után odakerült új gazda istállót akart építeni s ebből a célból kövekre volt szüksége. Honnan vegye? A kackói szőlőhegy oldalában ott állott Ujfalvy Samu családi

sírboltja, benne a főbirón kívül ott nyugodott felesége, Ujfalvy Sándor édesanyja és György nevű fia. Az új birtokos felbontatta az Ujfalvy-család kriptáját, a tetemeiket kidobatta belőle, a kövekből pedig istállót épített. Kackón lakik azonban özv. Ujfalvy Lajosné, birtokos, a család egyik ivadékanak özvegye. Mihelyt megtudta a sirgyalázást. Désre utazott s a főszolgabirónál jelentést tett az esetről. Özv. Ujfalvyné nem kérte a kegyeletlenség megbüntetését, hanem engedélyért folyamodott, hogy a hegyoldalban heverő hamvakat a saját sírkertjében eltemethesse. Az engedélyt meg is kapta. Koporsót vásárolt és beletéve a hamvakat, kellő ünnepélyességgel, annak rendje és módja szerint eltemettette Ujfalvy Samuékat. Balogh Árpád kackói ref. lekipásztor mondott imát s a falusi nép kegyelettel kísérte az egykori földesur koporsóját az Ujfalvy Lajos-féle sírkertbe. Virágokkal borították a sirt. A kis református harang siratta az újból eltemetett családot. A lerombolt kriptá homlokán feliratos kőtábla állott s mivel a kackói kis református templomot is Ujfalvy-ösök építették, a táblát 1934-ben ebben a régi templomban helyezték el. Feliratának szövege a következő:

*Itt nyugszik mezőkövesdi Ujfalvy
Sámuel, a nagylelkű, jeles férfiú.
Lángeszével, páratlan szorgalmával
és tevékenységével, mint kormánybiztos,
megyei tisztviselő, nagy gazda, jó,
édes atya és erős hitű, hű hazafi,
halhatatlanná lett tettei és műveiben.*

UTAZÁS A BALATONHOZ ERDÉLYBŐL

Szorgalmas munkálkodás közt vidáman folyt az ifju Ujfalvy-pár élete. A gazdaság és gazdaasszony-ság gondjai mellett ott volt az uszás, lovaglás, célbalövés pisztollyal, a vadászat különböző nemei, vivás, halászat. Télen át madarászat, továbbá kártékony vadaknak törökkel és vermekkel való befogása. Közben írás, olvasás, törekvés arra, hogy a fejlődésnek induló magyar irodalomtól el ne maradjon a házaspár. Ujfalvyné szenvedélyesen és bátran lovagolt, mint a környékbeli nők közül alig két-három kivétellel egyik sem. Férje is híres vadász, jó lovas, mindketten kedvelték a lovat és jó lovakat tenyésztettek birtokukon. Szomszédjuk, Wesselényi Miklós br. hatalmas segítségük volt e tekintetben.

Az 1831. évben a fiatal asszonyt nagy rémület érte, s emiatt később gyakran gyötörte szívdobogás. Hosszasan szenvedett. Az orvos végre fürdőt, „borvizet” ajánlott. Friesztet, Ischl-t jelölte meg, de Ujfalvy azonnal kijelentette:

— Hazánkban is találtnak célszerű gyógyvizek. Csak „divatviszke-
tegségből” a külföldit nem teszem a honi elébe.

Erre az orvos Balatontüredet ajánlotta. Ezt készséggel elfogadta. Az örvendetes eredmény teljesen igazolta az erdélyi birtokos állítását, mert Füred az ijedelem okozta bajt teljesen meggyógyította.

X
Az 1831. év pünkösd másodnapján, egy vidám szép napon, ipa és jó barátai áldázkodása közt elindultak Kolozsvárról. Rokonaik Fenesig (Kolozsvártól nyolc kilométerre) kísérték az Ujfalvy-házaspárt. Tőlük is bucsut véve „mint hajdan a peleskei nótárius Budára indultakor, szemeimet égre fordítván, telfoházkodám és áldást kérek erszényemre”. Nagyváradig Biró Mózsai, híres kolozsvári fuvaros szállította Ujfalvyt és nejét jó öt lóval 40 váltó forintért és egy köből zabért, magát és lovait ő élelmezvén. Nagyváradon látogatást tettek Zsombory Imre alispánnál, rokonuknál. Nagy szívenességgel fogadta őket, együtt töltötték a délutánt. Az alispán lovas pandurjai által előfogatokat rendelt számukra Szolnokig, ami nagyon meggyorsította utazásukat. Az Alföld „szívet s lelket magasra emelő s szabadságot lehelő pusztáin” végig utazva, sok kacsát, libucát (bibic), gémet és egy szép fehér kócsagot is elejtvén, harmadnapra beértek a magyar fővárosba.

PEST 1831-BEN

X
Tizenegy éve mult, hogy Ujfalvy nem járt arra, de alig ismert rá a fővárosra „sebes előhaladásáért”. Pesten akkor „nagy zaj, sokadalom és löverseny volt”. Ezért sok bajjal kaphatott szállást, távol, künn a Fehér Hattyu-ban. Alkonyatkor érkeztek meg. Még volt egy órájuk sötétig. Felhasználták. Az uti port magukról lerázván, Ujfalvy átvezette nejét az Uri utcán és Váci-utcán a Dunapartra. Neje el volt ragadtatva. Szeme örömben uszott. Utóbb lelkesedve mondotta, hogy volt ugyan képzete szép és nagy városról, de ily nagyszerűről mégsem. És öröme szerzőjét, férjét — köztünk legyen mondva — könnyben uszó szemekkel ölelte meg. Férje pedig e percben a legnagyobb világi hatalommal nem cserélt volna. „Igen, igen jól találók magunkat”.

X
Másnap ismerősökre talált Ujfalvy és szállását kora reggel a Fehér Hajó vendégfogadóba tették át. Harmadnap Rákosra szekereztek a löversenyre. Itt találták Wesselényi Miklós, Kendeffy Ádám, Jósika Miklós és Mikes János erdélyi barátait. Wesselényi „honos”, ismerős lévén ott, többeknek bemutatta, így Széchenyi István grófnak is, ki jól szemközt nézve Ujfalvyt, azonnal visszaemlékezett, hogy 1816-ban Bécsben, s később Zsibón is többször látta. Most azonban, nagy elfoglaltsága miatt, keveset beszélhetett Ujfalvyval. Majd, néhány hét múlva talál alkalmat, hogy óráig elbeszélgessenek. Ekkor pedig estére meghívta Ujfalvyt a Nemzeti Kaszinóba. El is ment oda Ujfalvy, de a sok cifra vendég s a nagy nyüzsgés miatt, valamint a „kövári vastag por” miatt az erdélyi vendég szeme káprázni kezdett és vissza akart fordulni, de aztán mégis csak neki „szöktete” egy, a semmivézés miatt mindegyre ásitózó német lakájnak, hogy Wesselényi bárót szólítsa ki. Wesselényi kijött, bevezette barátját, beíratta vele nevét a vendégkönyvbe. Benn a fényes épület különböző részeiben, különböző „népfajok” időztek, szóval külföldi vendégek is voltak. Ujfalvy figyelme első tárgya Marmont francia tábornagy volt, fényes diszruhában, mellén fénylő érdemjelekkel, de — ugymond Ujfalvy — minden régi hőstett után is, most a hazaárulás undok bélyegével hom-

lokán, közlenkezésben részesült. (Marmont tábornagy büne az volt, hogy ő, akit Napoleon raguzai hercegnek nevezett ki, hadtestével visszavonult, midőn a szövetségesek elfoglalták Párist. Marmont ekkor külön tárgyal, titokban a szövetségesekkel és így elkerülhetetlenné tette Napoleonnak a császárságról való lemondását.) Ujfalvy ezután a „sokpénzü” Rothschildot méregette szemével, megjegyezvén, hogy erszényét jó szívvvel, de gondját a világért sem cserélné föl. Az urakon kívül sok huszártiszt és német

Ujfalvy Sándor kuriája „Romladék“-on (Szakatura) (Gyalui Farkas felvétele.)
1910-ben.

katonatiszt időzött ott. Ily módos és minden feszesség nélkül való uri gyülekezetet ritkaság látni, jegyezte meg Ujfalvy és arra a meggyőződésre jutott, hogy ez a tény bizonyítja a kaszinó szükségességét, „hála szerzőjének és siker követőire!” Másnap délelőtt fölvezette Ujfalvy nejét a kaszinó ilyenkor még üres termeibe. A német „lakáj” szolgálatkészségét már a múlt este néhány huszassal megnyerve, magyarázó fecsegéseit hallgatva járta be a házaspár a kaszinó helységeit. Ujfalvyné elragadtatva szemlélte az épület diszes csarnokait, s talain a sok szép képet. A kaszinóból a Dunán nyüzsgő kereskedő-hajók szemléletére mentek. Nagy mozgás volt ott. Az erdélyi pár figyelmét leginkább az foglalta le, hogy

az egyik hajót rakták, a másiknak kiszállították terhét. Az egyik indult, a másik érkezett. Bámulva és örömmel nézte Ujfalvy, de csakhamar busan gondolt a jobb létnek még pusztá reményétől is megfosztott Erdélyre. . . hazájára. Ily komoly hangulatban vezette nejét a Fehér Hajó éttermébe. Itt vígan folyt már az ebéd, zene és hangos „felriadások” közt. Egy pár tiskális bő beszéde és a pajkos jurátusok hangos „kitörései” csakhamar eloszlatták az előbbi busulást.

Budán meglátogatta Ujfalvy Döbrentei Gábort, aki Erdélyben Kazinczy Ferenc ajánlatára, annakidején Gyulai Lajos gróf nevelője volt. Döbrentei Wesselényivel is megismerkedett és bizonyára általa Ujfalvyval is, aki nem mulasztotta el az Erdélyben annyit dolgozott és nagyérdemű hazafias tudóst fölkeresni Budán. Kedélyén és hangulatán sok változást tapasztalt, „különtség és hypochondria válták fel hajdani szép társalgását”. Mások is így vélekedtek és Ujfalvy nemzeti veszteségnek tartotta a nagyérdemű tudós betegségét.

BALATONFÜREDEN

Egy hetet töltöttek, vagy, mint akkor mondták: „mulatánk” Pesten. Aztán folytatták utjukat Füred felé. Elragadtatással állapították meg, hogy az egyhangu Alföld után mily meglepő a vidék „kiessége”. Földművelés, szőlőgazdaság, gyümölcs és kertészet szépen és hasznosan fejlődik, a helységek pedig izléssel párosult rend képét mutatják. Lakósaik tiszták és csinosak. A jól kövezett utak kényelemre és művelődésre mutattak. Így értek Székesfehérvárra, majd mind kellemesebb tájékon haladva, másnap délre Palotára értek.

A vendéglővel szemben áll Zichy grófnak még Magyarország fénykorából maradt várkastélya, melynek kormos színe kívülről az agg időt mutatja, de belseje csinos, izléses. A szobákat finom francia butorok és függönyök díszítik. Csupán azt kifogásolta utasunk, hogy a tulajdonos legkevesebb figyelmet fordított istállójára. A szép és jó paripákat kevés kivétellel silány állapotban találta és még rosszul is volt takarítva az istálló. Egyébiránt a tüzes jó paripát a magyar földön nem találta Ujfalvy kielégítőnek. „Erdélyben — ugymond — ez jobban áll. De csakis ez az egy. Nemzeti fogalmak, értelmiség, jólét, mind sokkal alantabb, mint Magyarhonban”. Délután feltűnt előttük a szép Balaton egész nagyszerűségében, melyet több áhitattal talán, soha senki sem szemlélt, mint az erdélyi házaspár, bár mindenkit, még az angol utazót is elragadta. Balatonfűreden nagy gondot okozott Ujfalvynak, hogy szállást kapjon, mert nagyobb része már előzetesen ki volt bérelve. Szerencséire talált két vidám szobát, hol 28 napot válogatott örömek és lelkes hazafiak közt töltöttek, mire eltűnt hosszán élvezettel gondoltak vissza.

Négy nap múlva megérkezett Deák Antal alispán, nem fürdeni, hanem hivatalos szolgálatban. Farkas megyei rendőr-szolgabíró s két megyei esküdt talpig díszben várták és fogadták főnököket, akinek szállása azon az emeleten volt, melyen Ujfalvyék laktak. Másnap Ujfalvy meglátogatta

Deákot. „Egy jóforma, egyenes állású szabályos arcú férfi lecsüngő, sárga bajusszal állt a szoba homlokzatán, egybekulcsolt karokkal, komoly tekintettel hallgatá az összegyűlt nép szóbeli perlekedését. Szeliden, vidáman fogadja. Karosszéket nyújt s a kihallgatást tovább folytatta, ami két napig tartott. Meghívására többnyire magam is hallgatója valék a szóbeli perfolyamnak, a tanúk vallomástételének s utóbb az alispányi szóbeli határozatoknak, melyek nagy törvényismeretre és a körülmények ismertetére mutattak, rövid szóval, tiszta igazsággal s talpraesetten hangzottak”. Mig a távol Erdélyből jött vendég a tudása által is híres puritán alispán igazságtevését hallgatta, eszébe jutott atyja, aki mint alispán, majd főbíró, maga is így bíraskodott. Ámde az alispán Füreden értelmes, egyenes és őszinte felek közt osztotta az igazságot. Atyjának ellenben az elmaradt dobokai vidéken bárdolatlan, tökéletlen felekkel kellett vesződnie. És az öreg Ujfalvynak 36 esztendeig kellett kebellázító örökös küzdelmek közt töltenie. Az alispán sok figyelmet és szívességet tanusított az Ujfalvy-pár iránt. „Ízletes személyében oly tökéletes jellemet mutata fel, amit én eddig csak könyveimből olvastam”.

Egy másik megemlékezésében (Vadászok és Természetbarátok Évkönyve, szerkeszti gr. Lázár Kálmán, 1867.) írja Ujfalvy Wesselényiről ezt a történetet, mely egy évvel Ujfalvyék balatoni fürdőzése előtt történt.

Wesselényi az 1830-ik fürdői idény alatt Balatonfüreden „mulatott”. Egyik nap reggelén a fürdővendégek már rég sétálgattak a savanyukut körül, egyedül Wesselényi hiányzott közülök, ami feltűnően hatott a társaság tagjaira, annyival inkább, minthogy ő a késedelmezőket a hosszabb álomért élcesen szokta volt megróni. Később megpillantanak Tihany felől a tó színén valami homályos pontot lebegni. A távolságért előbb elszabadult csónaknak vélték és csak jóval később bizonyosodtak meg, hogy uszó ember. Közeledvén pedig, egyszerre Wesselényi neve rivalgott minden ajkon. Mire a férfiak a partra sereglettek, lelkes üdvözlések közben, sietve felöltözött s azonnal a hölgyek fényes körét kereste föl.

Ami legjellemzőbb, több órai udvarias társalgás alatt a lankadság és megviseltség legkisebb jelét sem árulta el. És itt szabadjon visszaemlékeznünk, — ugymond Ujfalvy, — hogy Lord Byron néhány évvel azelőtt, a Bosporus átvizsgálásával mily lármás bámulatra ragadta Európát. Jóllehet itt a távolság jóval nagyobb, mint a Bosporuson; s aztán a Balaton éppen hullámozott a Wesselényi uszása alatt, a habok magosan egybecsapkodtak teje telett, ami a küzdelmet mennyire megnehezítette!

KISFALUDY SÁNDOR LÁTOGATÁSA

Egy délután a „borvizkut” melletti padon figyelemmel olvasták a hir-lapból a lengyel fölkelőknek Osztrólenkánál (1831 máj. 26.) az oroszok ellen vívott nagyszerű küzdelmét, melyben emberi erőt felülmúló bajnoki hősiességgel harcoltak. Örültek a lengyelek, e szeretett, elnyomott nemzet hősiességének. Ekkor érkezett meg közbük Kisfaludy Sándor, „magyar

irodalmunk hajnalának földerítője". Ime, hogyan emlékszik meg, mily szeretettel és tisztelettel, az erdélyi vendég a költő látogatásának első pillanatáról:

„A szabadságért küzdő lengyel hősöket egy oly kitűnő férfi megjele-
nése váltá fel most, akinek csak megláthatási reménye is mindig forró vért
öntött ereimbe. Kisfaludy Sándor! Mily szent, mily kedves név! Össze-
kötve vele annyi nagy emlék, annyi ábránd, annyi tündéri kép a lovagi
szép előkorból, annyi derű és boru, szerelem és fájdalom! Két nap mulatott
itt, idejét többnyire velük osztva meg. Kölcsönösen ígérők meg egymásnak,
hogy itt is. Sümegen is még látjuk egymást”.

Deák Antal meghívására egy délután Ujfalvyék Tihanyra szekerestek,
amit egy türedi vendég sem mulaszt el. Tihany bájos fekvése, ritkaságai
s főleg eredetisége Ujfalvyék is elragadták. A tisztas apát nagy kitűnte-
téssel fogadta az alispánt és vendégeit. A látnivalók után nagyszerű
„ozsonna” mellé ültette. Természetes, hogy a pohárköszöntők sem marad-
tak el.

Deák Antalt, négy napi időzése után, mely alatt többnyire az erdélyi
vendéggé vált, hivatalos elfoglaltsága másfelé szolitotta. Nyája-
san meghívta Ujfalvyt, hogy az érdekes vidék megismerésére néhány
napig tenne vele egy kirándulást. Ujfalvy nem akarta feleségét egyedül
hagyni, de neje, aki bizonyára látta, hogy férje mennyire vágyik azt a
környéket megismerni, sokat unszolta, hogy el ne mulassza a kedvező
alkalmat. Ekkor elhatározta magát Ujfalvy, hogy elfogadja az alispán meg-
hívását. Mikor elindultak, Deák Antal megszólította a rendőr-szolgabíró:

— Bíró uramnak nem ajánlhatom eléggé sok ágazatu hivatalában a
pontos és igazságos eljárást. Azonkívül még egyre figyelmeztetem: lássa
jó szívvvel erdélyi vendégeinket. Könnyebbségükre kövessen el mindent,
jusson eszébe, hogy lakóktól ily távollévőknek részvételre vagyon szüksé-
gük. Amit értök tesz, értem teendő.

A nagyhirű alispán szavai visszhangra találtak. Naponta friss virággal
és gyümölcscsel látta el őket a szolgabíró. Kirándulásaikra lovat, Ujfalvy
vadászatára pedig vadászt és kopót rendelt.

UTAZÁS A BALATON VIDÉKÉN

Utazásuk alatt az alispán szekere előtt lovagolt a cifra megyei huszár.
Deák Antal így szólt Ujfalvyhoz:

— Ifju barátom, ne ítéljen meg, a huszár ott nem Deák Antalért, ha-
nem Zala első alispányáért „nyargadoz”. A tisztesség azt illeti és az való-
ban meg is érdemli.

Dörgicsére értek. Itt Deák Antal régi pört végzett be. A pörös aktá-
kon olvasható volt ez az irás: „a közbejött gyászos mohácsi vész után bol-
dogabb időig félretétetett”. Valami káptalani kereset volt a helységi bir-
tokosság ellen. Most a peres felek kibékültek. A kereset valami ötezer
forintot tett ki, a pörköltség meghaladta a huszezer forintot. A peres utó-
dok most az alispán előtt békejobbot nyújtottak egymásnak. A békelevelet

megírták. Az alispán, ősi szokás szerint aláírásával szentesítette a békét, a felek tökéletes megnyugtatósára. Ősi szokás szerint nagy lakoma következett. Tisztviselőkkel, ügyvédekkel és papokkal együtt huszonketten foglaltak helyet az asztalnál. Áldomások sem hiányoztak, a kibékült felekért, az elődök emlékéért s az élők jólétére.

Estefelé a nagy Festetics György szellemétől átlengett kies fekvésű Keszthelyhez értek. A város végén a kövezett országutat egy kis patak kiöntése miatt nagyon beiszapolva találták s az eddig mindig derűs kedvű alispán arca most egyszerre elborult. A városháza előtt kiszálltak. A fő- és alszolgabírák itt diszöltözetben fogadták főnöküket. Deák Antal azonban zord hangon szólította meg a szolgabíró, hogy az iszapon ma reggel végig gázolt német katonaság a megyei főnök ellen nagyon méltó zugolódásra fakadhatott. A szolgabíró azt rebegte, hogy Festetics gróf a múlt héten a patakot rendes helyéről egyik rédje megöntözésére elvétette, ezért öntötte el az országutat.

— Tehát bíró uramnak Festetics gróf parancsol? Hanem ön a grófot és a megyét egyszerre nem szolgálhatja, mert akkor mi ketten nem szolgálhatunk.

Ujfalvynak intett, hogy menjenek. Elsétáltak gróf Festetics kastélyába. A háziur kilovagolt, a két ur a kapu előtti ülőhelyen várta be. Nemsokára közeledni látták, csinos paripákon őt, a grófnét, szép leányát: Ilonát, a gyönyörű két tiát. A gróf észrevéven az alispánt, azonnal leszállt lováról és üdvözlésére sietett. Deák Antal elég hidegen fogadta:

— Egy kis leszámolni valónk van, gróf ur, mondotta az alispán és ketten csendesen odább ballagtak. T'aglejtésük és szájuk mozgása nyíltan mutatta, hogy az egyik dorgál, a másik mentegetőzik. Festeticsnek akkor Eszterházy herceg után a legnagyobb birtoka volt Magyarországon. Tizenhárom nagy uradalma — Ujfalvy szerint — egyedül Muraközön 40.000 jobbágya. Ezen az egy helyen több jobbágya, mint apósának, a német uralkodóhercegnek egész birodalmában. De hiába örökölt apjától, a nagy Festetics György gróftól, a legvirágzóbb gazdaság mellett nagy pénzüsszeget is, néhány könnyelmű év alatt Bécsben 9 millió forint adósságba keveredett és minden vagyona akkor bírói zár alatt állott. Kastélyán kívül minden egyébről a kirendelt zárgondnok intézkedett. Ő pedig évenként 150.000 forintot kapott ellátására, a többi jövedelme az adósságtörlesztésére szolgál — mint beszélik — a gróf élte fogytáig. Füreden Ujfalvy Deák Antalban a tökéletes férfit ismerte meg. Keszthelyen pedig Festetics Ilonában a világon a legszebb hölgyet látta. Keszthely alatt a Balaton torkolatján áll Ilona élethű szobra magasan, hófehér márványból. Hogy melyik mesteribb mű, az élő, vagy a márvány, azt erdélyi barátunk nem tudta megállapítani.

Vacsora alatt másodszor is látta Marmont tábornagyot. Valamint Pesten, itt is éreztették vele a közvéleményt. Ugy látszott, már meg is szokta s nem nagyon bántja.

Másnap Ujfalvy Deák Antallal bejárta szekeren a Georgikon szép mezei gazdaságát. Vacsora után pedig soká társalogtak az intézet lelkes tanáraival, akiktől sokat tanultak, sajnálva, hogy miért nem köztük tölt-

hette azt a néhány évet, melyet a bécsi kancellárián kellett elvesztegetnie. Most már el kellett válnia Deák Antaltól, akiről a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel ír. Összeköttetésük levelezés útján még megmaradt azután is.

KISFALUDY SANDORNÁL SÜMEGEN

Elbucsuzva a derék tanároktól, Sümegre indult Ujfalvy, Kisfaludy Sándorhoz. Szántón előfogatot váltva, a nagyszerű Tátika alatt megállapodott. Ép és lakható volt akkor, mint századok előtt, a Festeticsék érdeméből, akik a várat az enyészettől megóvták és alkalmat adtak Kisfaludynak, hogy megénekelje „csalogányi, szép hangján”. A vár homlokzatán nagy rézbetűkkel írva állott akkor:

*Bátor az idő vasfogát mutogassa termetem,
Hallván Kisfaludy lantját, az örök éjt nevetem.
S Tátika mint egy korona föltéve a tetőre
Most is büszkén néz a Rónaföldre és az időre. . .*
1817.

Sümegen Ujfalvy sok vendéget talált Kisfaludynál ebéden. Gróf Batthyány főispánt és több megyei tisztviselőt, akik délután Zalaegerszegre utaztak a másnap megtartandó közgyűlésre. Csak pár órát töltött ebben a társaságban, de elég volt neki arra, hogy igaz, derék embereket ismerhessen meg. Most pedig Ujfalvy beszélje el nekünk és az irodalomnak oly fontos látogatását a költőnél.

„Sümegre értem. Itt Kisfaludynál sok vendéget találtam ebéden: főispány gr. Batthyányit és több megyei tiszteket. Délután Zala-Egerszegre utaztak a holnap tartandó közgyűlésre. Rövid ideig, csak pár órát leheték társaságukban, de mégis elég arra, hogy a főispány és megyei tisztek személyiben egytől egyig talpig egész emberekre, s főleg tisztán magyar miveltségre ismerhessek.

Ezután kivezete a házi ur regényes szép szőlőjébe, hol magyar Anakreónaknak annyi érdemfűzér fonatott tisztos homlokára... midőn magyar nemzetét nyelve által visszaadta önmagának. Itt ama terebélyes diófa alá telepedénk, melyet „Kesergő szerelmé”-ben oly lelkesülten említ. Éltének borus és derős fordulataival, s keble isteni vágyaival ismertete meg. Itt e leírhatatlan kies, tán még a paradicsomot is felülmúló regényes helyen könnyen válhatik a költő: midőn Debrecen vagy Derecske homokos pusztáin aligha sikerülne ilyesmi másnak, mint lángésznek. A hűs alkony alatt hazaballagánk: csak többszöri nógatás után válhattam meg a gyönyörű helytől.

Testvérei, rokonai s néhány jó barátai társaságában zene, ének, s jóízű beszélgetés közt töltök az estvét. A lelkes háziasszony öröme kifejezésire nem talált szókra, hogy házában eddig erdélyi embert nem láthatván, most általam egy igen kedves régi óhaját élvezheti. Férje s mások is gyakran beszélték neki, hogy az erdélyies beszéd egészen másként hang-

zik, mint az övék: amit ő most igen nagy örömmel tapasztalt is beszédemben. Lőbbnyire csak magamot beszéltete: minden szavamot nagyon figyélék: s utóbb nem győzik eléggé magasztalni az én erdélyies... mint ők nevezék... amugy éneklő modoru sima kiejtésemet. S megjegyzék, hogy ha ők ily szép simán beszélhetnének, Isten tudja, miért nem adnák.

Kisfaludyné már hanyatló éveiben van; beteges, fájdalmas görcsei miatt sokat szenved és fulladozik. Nemes arcvonásain most is felismerhető a hajdani szépség, és természetén a daliasság. Művelődése tisztán magyar, társalgása nyílt, szives, hallgató. Szenvedései s fájdalmai mellett is mindig derült. Talpig jó gazdasszony és jó magyar házi nő, a patriarchalis hajdoni magyar nők közül. . .

Csak késő éjjél után széledtünk el aludni. Egy ily kedvteli nap után színtoly nehezen jön az álom, mint bánatos érzések közt. Utolsó gondolataim Kisfaludynén lebegtek. Elgondolván, hogy a lelkes nő nem viheti soká: fájdalmai erőt véendnek rajta és — nem hágy utódot, amit nagy veszteségnek kell tartanom.

Szívet s lelket ébresztő két napot mulatva a Kisfaludy feledhetetlen társaságában, visszaindulék Füredre. A háziur és két sógorai elkísértek az első állomásig. Itt fölnyílt előttem a párja nélküli gyönyörű panoráma.

✱

Egy év se telt el e látogatás után és Kisfaludy Sándor neje, Szegedy Róza 1832 május 18-án meghalt, 57 évében, harmincegy és fél évi házasságuk után. Kisfaludynak egyik leveléből mindjárt kitűnik, hogy feleségének betegeskedése majdnem husz évig tartott. Páratlanul szép vidéken és lelkes magyarok közt töltött néhány napot Ujfalvy, de mégis visszavágyott Füredre, nejéhez, akit vidáman és egészségesen talált. Ily fontos tó, ily leírhatatlanul szép vidék birtokában — írja Ujfalvy — nem volna nehéz Füredet a szárazföld legelsőrendű földjévé emelni. Ám ehhez egyéb is kellene még az áldott természet mellé. Fájdalom azonban a főtisztelendő uraknak legkisebb gondjuk az építkezés...

— Hátha bedugul a forrás, mit csinálunk akkor a sok épülettel? — mondja a főtisztelendő ur.

— Hanem — feleli Ujfalvy — Füred tisztán magyar fürdő. Magyarhon gyöngye és drágaköve. És akinek e kincs kezelésükre bízott, felelősséggel tartoznak Istennek és a hazának.

A REFORMÁTUS „ZSINAT“

Ujfalvynak alkalma volt a dunántúli reformátusok „zsinatját“ látni Füreden. A fürdővendégek közül csak az Ujfalvy-pár lévén kálvinista, a püspök és a lelkészek előzékeny szívességgel hívták meg őket a gyűlésre. „Ott — ugymond keserűen s bizonyára tulszigoruan Ujfalvy — akárcsak Erdélyben, sok virágos szót, de kevés dolgot, jóakaratot eleget, de kevés kiviteli erőt, könyvtudományt sokat, de életbölcsséget nagyon keveset

tapasztalék Egyet még nagyobb mértékben vevék észre, mint minálunk: vallási türelmetlenséget”.

A zsinat résztvevői leszállingóztak délután a borvizkuthoz, hol furcsa ellentétet lehetett látni: „A biborban, bársonyban s aranygyűrűvel diszló római hitű „áldozárok”, gazdaságuk és nagy tekintélyük elhittségében másokat lenézve, gögösen mozogtak a kut körül, köztük és mellettük egy falka „eretnek” lelkész, elnyütt, lyukas kalappal, fésületlen, bozontos hajjal, sáros lábbelikkal, szinehagyott, avatag öltönyben, a mezei munka miatt napégette arccal, karjukon vezetve beborult arcu hitvesüket. De magasan felemelt fővel, kihívó tekintettel, hetyke léptekkel s a Kant bölcsészete bírásanak elhittségében, mint megannyi Jacobinus pajkosan sétálgattak”.

„A két különböző papság igen nagy ellentétet mutatott, — folytatja a karrikaturát rajzoló Ujfalvy — az utóbbiak annyira furcsáknak is tetszének, hogy olykor a nevetést is alig lehet tartóztatni. Mindamellett a gondolkodó ember figyelmét ki nem kerülheti, hogy hanyatlásnak indult nemzetiségünket s szép hazai nyelvünket közelebből nem a gazdag főpapok, hanem a falusi szegény lelkészek védték meg az enyészettől. És azért szegénységök Luther rendszerén, de nem önhibájokon feneklik”. Bámulattal és elragadtatással szemlélte Ujfalvy az elragadó vidéket, a romokat, melyek a Balaton színes hullámtükrében nézik magukat. A várromok között emlékül virágokat szedett erdélyi honfitársunk. Felesége ott-hon füzérekbe rendezve, üveg alá tette mint ereklyét,

E feledhetetlen látogatásból állandó barátság született, a költő: — Kisfaludy Sándor és Ujfalvy Sándor között. Rendkívül értékes emlékezeiseiben elbeszéli, hogy annak idején Kisfaludy miként szólt előtte katonai pályája kezdetéről.

KISFALUDY SÁNDOR ERDÉLYBEN

„Az 1831-dik év nyarán — írja Ujfalvy — néhány feledhetetlen napot mulattam Sümegen, Kisfaludy Sándornál, akkor még életben levő neje Szegedi Róza társaságában. A hajlott kor tulajdona, hogy gondolatai a jelen helyett többnyire a multon révedeznek. Kisfaludy is feltárta előttem gazdag multját. En áhitattal hallgatám nemzeti nyelvünk tisztes apostolát s hiven véstem emlékembe. A szó katonai pályája kezdetéről folyt, amiről a következőket beszélte:

„Történt, hogy nagybátyja, ha jól emlékszem: Hertelendi Mihály, a Lipót huszárok alezredese, Erdélyből szabadsággal hazamenvén, Zala-megyében időzött, hol szokott katonás, nyers hangon pörölt Kisfaludy Sándor szüleivel, hogy mire a sok fiugyermek itt egymás hátán? Alig fér már a házban; ki a nagyobbikkal a pucikból, akár akar, akár nem, viszi magával katonának, s embert farag belőle.

Kisfaludy Sándor saját szavai szerint vonakodva s nagyon rossz kedvvel lépett a feszes pályára, mert még öltözetben se szenvedhette, ha szorítá. És a független, szabad élet eszméi már mélyebb gyökeret vertek volt ifju szívében. De engedett szülői kívánságuknak. Levert kedéllyel ment

nagybátyja után az ezredhez. A Királyhágó-tetőn a zord erdélyi havasok s a végnélküli sivatag erdők látására megborzadt, busan tekintte vissza a magyar föld kies rónáira, áhitattal borult le az elhagyandó földre s mint mondá, soha azután se tudott megbarátkozni Erdély bozontos alakjával.

A hadfi Udvarhelyszéken, Etéden egy derék székely faluban lőn beszállásolva. Egy este a fárasztó katonai gyakorlat után bágyadtan dült kemény ágyára. Gondolatai busan tévedeztek Balaton virányos partjain, Sümeg páratlan kiességein s az apai ős lakon. Felzudult érzései könnycseppekbe törtek ki, de gondosan elrejté harcias székely gazdája elől, mert ez hasonló alkalommal az érzékenykedést katonához illetlennek nevezve, a fértiatlan módot darabosan megróttá volt.

Ezalatt felgyülekezett a falusi fiatalság a szokásos székely fonóba. A mesemondó az ily falusi összejövétel mulhatatlan kelléke, a tüzhelyen helyet foglalt s lelkesülten mesélt az őskor harcias, és az újabb idők szegénylegényes jeleneteiről. De mindez Kisfaludyra nem nagyon hatott, hanem a mesélőt az ifjak pajzánsága, s a szép székely leányok mind feljebb hangolák. Kisfaludy figyelni kezd, a mese szövegét átlengő televér székely kifejezéssel s a felmerült tájszavak kellemes hangzása a busongó figyelmét hovatovább föl kezdé csigázni. Végre a „rengeteg” szó, melyet éltében most hall először, oly kellemesen csenge tülébe, hogy egyszerre felpattan s kéré a mesélőt a rengeteg értelme kimagyarázására. Egészen új, eredeti világ nyílt fel most lelke előtt. Ezután szorgalmasan eljárt a fonókba, a mesélő mellett a tüzhelyen foglalt helyet írónnal a kezében s minden ismeretlen szót gondosan feljegyzett. Tavaszra 182 új magyar szóval gazdagodott tudománya.

Mint Kisfaludy megvallá, a székely nép egyszerű, érzelmes, magyaros költészete örök befolyással volt lantjára. S ha verseit e hatás nem is lengé át, de regéi megírásában sok lehet, mit e kedves emléknél köszönhetünk”.

HAZATÉRÉS ERDÉLYBE

Több jó emberük és főleg Kisfaludy Sándor kérte Ujfalvyékat, hogy még összesen öt napig maradjanak, a Balatonfüreden akkor felépült színház ünnepélyes megnyitásáig. Kisfaludy annál inkább kérte maradásra őket, mert a színházépítés az ő műve volt. Ezt, az ország első nyári kőszínházát 1831 július 3-án nyitották meg Kisfaludy Sándor levele szerint, melyet pár hét múlva irt Ujfalvyéknak és amelyet alább mi is olvasni fogunk. Ujfalvyék nem unatkoztak, pénzük sem volt még fogytán, de sürgette őket az ösztönszerű sejtélem. Valóban, a gondviselés szavára hallgattak és hazasiettek. Nagy szerencsájukra, mert közben kitört a kolera-járvány s ha az öt napot is bevárják, akkor Erdélyig három veszteglő intézetben külön-külön 21—21 napig kellett volna synylődniök. Valóságos csapást kerültek így el.

Utazásuk gyorsan ment Pest felé, mivel fogataik meg voltak rendelve. Pesten Ujfalvy azonnal Széchenyi István gróf látogatására sietett és Széchenyi három óra hosszat részeltette őt nagyszerű nézeteinek fejtege-

tésében. Hazája és nemzete jelenéről és jövőjéről — ez volt a véleménye az erdélyi utasnak — többet okult e rövid három óra alatt, mint addig egész élete folyamán. „Most 30 évet haladtam előre” — így szólt Ujfalvy a látogatásról.

KISFALUDY SÁNDOR

(Simó Ferenc olajfestménye 1828-ból. Eredetije Ujfalvy S. adományából az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdonában.)

Pesten hosszabb ideig akartak maradni, de csak három napig lehetett, mert a kolera, vagy amint akkor nevezték: az *epemirigy* borzalmas hirtűtőzüként terjedt. Mindenki aggódott, kivált a lakóhelyüktől távollevők. Ujfalvyéknak szerencsájük volt, hogy Klauzál Gábor, Ujfalvy barátja, ellátta őket néhány ajánlólevéllel és jótanáccsal. Klauzál később, 1848—49-ben kereskedelemügyi miniszter, a nemzeti ellenállás egyik vezére a szabadságharc alatt. Ujfalvyék előtt Szolnoknál a tiszai átjárás már el volt zárva, ezért Csongrádnak kellett menniök 16 mérföld kitéréssel. Magyar mérfölddel számítva, ez a kitérő körülbelül 132 és fél kilométert tett ki. Sok fáradság után valahogy visszavergődtek Kolozsvárra.

Bucsuzásul és visszapillantásul megállapítja Ujfalvy, hogy a Balaton környékén részeg, indulatos vagy szegény embert egyet sem látott, káromkodást nem hallott. A gazdaság, különösen a szőlőművelés annyira fejlett, hogy a württembergi sváboké sem különb. A megyei tisztviselők erélyesek, a tegyelem „szoros”. Deák Antal elmondotta neki, hogy ha sürgős ügyet akar köztudomásra hozni, 24 óra alatt képes köröztetni. A balatonmellékiek mind tiszta magyarok, írni-olvasni többnyire mind tudnak. Beszédük Ujfalvy szerint kissé nyers, darabos, de korcs szavak nélküli. Öltözetük magyaros és tiszta: a nép szűrje és kalapja nagyon cifra, az egri után a legszebb népviselet. Ur és paraszt közt nincs meg az a feszültség, mint egyebütt. Vagyonosságuk tudatában nyíltan és bátran beszélhetnek akárkivel. A zalai köznépét mindazok közül, akiket ő látott, legkitünőbbnek tartja Ujfalvy. Egész utjuk alatt sok szivességet és meleg vendégszeretetet tapasztaltak. Utoljára Feketetón, Biharmegyében a helység jegyzője részéről. A jegyző egy jókora bükkfataplót nyújtott át Ujfalvynak azzal, hogy a hosszú uton elfogyhatott, neki pedig adott az Isten. Akkor látták először egymást.

Hanem ezzel a határszélen élvezett szivességgel véget is ért a kedveség. Kolozsvárt ok nélkül azzal gyanúsították őket, hogy behozták Magyarországról a kolerát, hideg észrevételeknek voltak kitéve. Szerencsájukra utlevelükben minden állomáson beirták: „Isten kegyelméből egészséges helyen utaztak”. Értelmesség és jóindulatu szivesség dolgában az ellentét a magyarországi és az erdélyi lakosság között Ujfalvyék szemében nagyon is kirívó, sőt kinos volt.

ZALAI EMLÉK LEVELEKBEN

Most pedig Kisfaludy Sándornak és Ujfalvyéknak néhány nagyértékű levelét közöljük Ujfalvy Sándor levelesládájából:

Kisfaludy Sándor levele Ujfalvyhoz.

Sümege, September 25-kén 1831.

Különösen tisztelt Tökintetes Ur!

A Tök. Asszonyosághoz intézett levelem már kész volt Erdélybe indulni, midőn a Cholera Pesten is kiütvén, és utánna zendülés támadván, sok elzáró és gátló Intézetek tétettek a közületeknek nem csak megakasztására, hanem mint mondják kikerülésére is; hanem a levelek ki kémleltettek, mert az bizonyos, hogy egy ideig a levelek a szükségesnek ítelt füstölés és általböködés végett a postákon felnyitattak. Ennél fogva leveletem, mely testessége miatt is talán gyanura adhatott volna okot, máig visszatartóztattam. (Ezért tette Ujfalvy sorban előbb ezt a későbbben keltezett levelet, melyet Kisfaludy Sándor hozzá irt.) Igen örülnék rajta, ha a Tök. Asszonyoság megnehezített volna hosszas késésemért, mert jele volna annak, hogy még is megemlékezett felőlem. Most szives bocsánatját reményelem. Egyéberánt is Füredről hazatérésem óta éjjel nappal annyira

el voltam foglalva, hogy magammal sem lehettem szabad, mert Zala Vármegyének keleti határán, honnan a Cholera várunk, praesidiumom alatt egészségükre ügyelő permanens Deputatio állíttatván fel, és a határon lévő, öt darab épületből álló veszteglő Intézetnek felállítására is rám bízattatván, elgondolhatja a T. tekintetes ur, mennyi gondot, bajt és terhet vállaltam légyen magamra. Azonban a Cholera mégis kiütött nálunk is, ezen hónap 10-kén, nevezetesen először Záákon, hol a T. Ur lovakat váltott Füredről jöttében-mentében. Eddig még csak öt helységben ragadott el néhány embert, akiket nyomban orvosi segedelem nem ért. Azok, kiket orvosunk jókor ért, mind meggyógyultak.

Örömmel olvastam az Ujságokban, hogy noha a Cholera beütött Erdélyben is, a T. Ur lakhelyének vidéke még ment ezen Isten ostarától. Azonban a Cholera csak ott volt oly erősen öldöklő, hol az eleinte minden okvetetlen halálosnak és ragadósnak tartatott; s ugyanezen félelemből és őrizkedésből egyik ember a másikat, sőt a férj a feleséget, az atya gyermekét s viszont ápolni, segíteni, orvosolni nem merte. A tapasztalás most már egészen mást mutat, tudniillik azt, hogy a Cholera, mely egy végső határig elfajzó, részint rheumaticus, részint járvány hideglelés, sem teljességgel halálosnak nem kell tartani: mert van orvossága, míg az embert igen el nem éri, s ha a test igen meg nincs romolva; sem ragadósnak nem kell általában tartani, addig, míg a betegség utolsó Stádiumában nincsen, mert a Betegházokban a betegekkel bánók, a holtakat huzók-vonók meg sem betegülnek. A helyeknek, házaknak fekvésitől igen sok függ.

A folyók, különösen posványok legnagyobb előmozdítói a Cholera-nak. Legfőbb s legelső oka a meghülés, és a levegőnek viszontagsága, hirtelen változása. Vége minden veszedelemnek, mihelyt az ezen nyavalyába esett testet melegségbe és izzadásba tudgyák a beálló görcsök előtt hozni. Azonban ha bár Contagium nincsen is a Cholera-ban; de epidemiává még is könnyen válhat, mint szintén a járvány hideglelések, Scharlach s a többi: és innen van az, hogy ahol egyszer erőt vett a Cholera, többen halnak. Ennek okai: az orvosok tudatlansága, az embereknek félelme, és vigyázatlansága. A félelem, és szerfelett való rettegés legnagyobb dispositio a Cholera-ra. Legjobb praeservativa: mértékletes élet, a meghüléstől őrizkedés, tiszta levegő a szobákban, és gyakran tiszta fejérbe öltözködés. Ajánlom ezért mind a T. Urnak, mind a T. Asszonyságnak, hogy általában mindenkor gyenge Flanelt hordozzanak gyomraikon, és mihelyt egy kis változást éreznek abban, gyengén melegített kámforos borpálinkával dörögöljék gyomraikat. A Cholera ellen tapasztalásunk szerint eddig még legjobb orvosszert ide mellékelve a T. Urral közölni nemcsak barátságos kötelességemnek, hanem szerencsémnek is tartom. Adgya Isten! soha rá ne szoruljanak, hanem ez által másokon segíthessenek, ha szükséges volna.

A szegény Lengyelek oda vannak! Ide mellékelve megküldöm azon beszédemet, melyet június 9-én tartott nagygyűlésünkben a Lengyelek mellett mondtam, mellynek következeiseibe ezután respraesentaltunk hiába.

Malatinszky szolgabíró Ur tisztelemmel általam a T. Urat. Leiratta a T. Ur számára Herczeg Eszterházy ellen beadott kérelmemet s Declaratiomat. Döbrentének meg fogom küldeni kézhez szolgáltatás végett.

Magamat becses Uri jóvoltába, szivességébe és emlékezetébe ajánlván, tisztelettel vagyok tisztelt Tekintetes Urnak alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor

Báró Wesselényit méltóztassék nevemmel tisztelni.

(A levél mellékletei: receptek és utasítás használatukra, továbbá Kisfaludy beszéde a lengyelek mellett.)

(Eredetijét az Ujfalvy-levéltárban találtam meg, mely most már, néhai Ujfalvy Károly ur adományából az Erdélyi Muzeum Egyleté és így az eredetiből közöltem, betűhiven a levelek szövegét). *Gy. F.*

UJFALVY VÁLASZA SÜMEGRE

Romladék. Őszhó, 16-án 1831.

Tekintetes Ur, Tisztelt Barátom! Nagybecsü levelét át meg át juttatva közel két hó leforgása után hozá meg a posta, nagy megnyugvasomra, látván abból, hogy a jelen év legnagyobb csapása, az epemirigy Zalában nem harapódzott el. Tiszta szívvvel kívánom, hogy végkép ki is maradhasson.

Tisztelt levele érzéki s lelki világomat egyformán fölébreszté, visszavarázsolván emlékembe a Balaton mellett töltött szép napjainkat és az ott ránk árasztott szíves hajlamainak becses levelében újabb bizonyosságait tapasztalva. Lelki világomat is fölébreszték azon szép napok, melyek alatt tisztelt Barátom két fővonását, mit azelőtt dicső munkáiban láthaték, most személyesen megtestesülve leltem fel: a hazafi és barátsági szeretetet . . . hanyatlásnak indult nemzetiségünk köreiben már gyérülni kezdett volna mind a kettő, s a nagy veszteség miatt tört szívvvel jelent meg Füreden két igénytelen, idegen vendég, de akik Zala minden rendű osztályaitól megelőző szivességgel s barátsággal fogadtatván, nagy lelki örömmel ismerék el, hogy valamint a nap-egyenlítő alatt a növények óriási kifejlésre sokkal hatásabb a nap éltető melege, mint távolabb, Zala is a halhatatlan költő közelében bujábban termi a nemzetiség magasztos erényeit.

A sümegi bájos lant, isteni ihletett hangján fölébreszté szunnyadó nemzetét vészes álmából, irányt jelölve, hogy hazáját, nemzetét s nyelvét tanulja becsülni, mert a harci küzdelmek után elbágyadt magyar mellőzni kezdte volt ősei szép hagyományait. De a nemzet szíve hurjait eltalált szép költészet bebizonyítá, hogy az eddig annyira bálványzott idegen nyelvet a hazai tulszárnyalja. A fölébredést önállhatási erő-isméret követé. A szikra lánggra gyult, mit erőszak s ármány többé nem, legfeljebb újabb korcs elfajulás olthat el. Gunya, zene, tánc tisztulni kezdtek. Idegenek helyett hazafiai s hazája leányát kezdé a magyar becsülni. Mint hajdon *Petrarcha*, (így) ugy itt is Himfy s Gyula szerelme nemzeti lelkesedést költe s egy szép hajnalt derite a nemzetre.

Meggyőződésemet szülte elismerésemet ne méltóztassék, Tisztelt Barátom, szivességei után elköteleztetésem rovására tenni, mert addig is, míg

mult tavaszon abban részesedni örömem lehetett volna, mióta csak képességgel bírok. . . az volt hitem mindég; és hogy nemzetiségünk fejlődésének hordereje egyedül tisztos személyében központosul.

Erdélyt, magas fekvése megkimélé ezuttal az epemirigy pusztításától; kevés hányó láz mutatkozott, de halálozás nélkül. Ellenkezőleg, mint az alantabb fekvő magyar alföldön. S miután Zala, a Balaton szomszédságáért annyira veszedelmeztetve volt, s még sem történt: a gondviselés jósága után az erélyes megyei tisztí eljárásnak tulajdonithatni.

Wesselényi Miklós szomszédommal tudatám Barátom üdvözlétét; szívesen viszonozza általam buzgón óhajtván, hogy irodalmunk szép hajnalának földérítője sok évek során lehessen mennyei műveinek szemlélője.

A Tekintetes Asszonyságnak méltóztasson kézcsókomat jelenteni. Nyerhesse vissza elvesztett egészségét, vidámon s hosszason élvezhesse az általa annyira kedvelt Badacson párja nélküli kellemeit. Ha valaki széles e világon, bizonyosan ő méltó szép örömekre.

Farkas, Nedeczky, Malatinczky s más jó barátainak legszivesebb üdvözlömetet.

Tisztelt barátom levelei általunk s hazámiai által kegyelettel örömmel olvastatának. Ily nagy örömünk eszközlése Barátunknak hatalmában állván, üres óráinak megosztását őszinte hazafi hangon esedezem.

Nőm legszivesebb üdvözlölete mellett tisztelt Barátomnak mindég nagyra becsült érzeteiben öröklök.

KISFALUDY SÁNDOR UJFALVYNÉHOZ

Sümeg. Julius 25-kén 1831.

Különösen tisztelt Asszonyság-

Igen kedves kötelességemet teljesítem, midőn szíves ajánlásom szerint nemzeti énekemnek melódiáját négy összhangzatban, Kottában ide mellékelve a Tekintetes Asszonyságnak megküldeni s Gyulának, enmagamból meritett érzelmeivel s az ő századának szokásaként az asszonyi Kellemeknek hódolva, általadni szerencsém vagyon. Méltóztassék a Tekintetes Asszonyság készségemet, mely ámbár csak ily csekélységgel szolgál is, azon kegygyel fogadni, mely a szebb lelkeknek különös és a Tekintetes Asszonyságnak oly bájos tulajdona.

A Füredi játékszin ezen hónap 3-kán szerencsésen megnyitott egy általam ezen alkalomra készített erős igazságokat mondó Prologussal, igen számos néző Közönségnek jelenlétében, — nemzeti énekemnek többszöri elénekeltetésével.

Igen sajnálom, hogy ezen hazafiúi ünnepet Erdélynek dicső Leánya az ő jelenlétével nem ékesithette. Egy hazai s nemzeti érzelmekkel tölt kebelű magyar Hölgynek csak egy tekintettel jelentett megelégedése hazafiúi törekvéseimet szebben és jobban megjutalmazta volna, mint a sokaságnak tomboló lármája, mely hasonló örömet jelentette volna talán akkor is, ha Hermán és Thuznelde lépett volna is fel csikorgó nyelvével

a Füredi Játékszinre. Dámáinkról különösen oly véleményt táplálok elmém-
ben, hogy ezek csak annyira vettek részt a hazafiúi örömben, kevés kivé-
telrel, amennyire ez ujság volt. S ugyan azért sem hizelkedésnek, sem
költői nagyításnak ne méltóztassék a 'Tekintetes Asszonyság venni, ha
mondom, hogy Fürednek magyar hazai s nemzeti Disze a 'Tekintetes
Asszonyságnak távozásával eltűnt közülünk. — S ha a 'Tekintetes Asz-
szonyságnak a legtisztább magyar hazai s nemzeti kutfőből eredő érzése,

Kisfaludy Sándor háza, amelyben született, élt és meghalt Sümegen
(Gyalui Farkas felvétele 1910-ből.)

gondolkozása, miveltsége egygyesítve a magyar Kelet leányainak legbájo-
lőbb kellemével, a magyar Nyugat Fijait, különösen engem, ki a magyar
hazafiságnak s nemzetiségnek képviselője vagyok Honnosimnál, annyira
tisztelőtére tudtak ragadni, hogy sok ideig fognak a dicsőített Eltűntről
emlékezni, ne tartsa vakmerőségnek, ha kívánni merem: méltóztassék a
'Tekintetes Asszonyság is néha rólunk, folyókon, hegyeken, völgyeken tul,
a magyar Haza nyugati szélén, Zrinyi szülő földgyén lélegző tisztelőjiről,
kedves Férje pedig igaz magyar lelkű Barátairól szívesen emlékezni. —
Vannak az emberek között oly ritka jelenetek, melyek csak tünemények,

de a melyeknek tartalma erős hatással munkál a jövődre. Ki tudgya, ha azon tisztelet, melyet Erdélynek dicső Leánya bennünk maga eránt gerjesztett, azon baráti érzés, mellyel Erdélynek lelkes magyar fija minket magához vonzott, nem fogja-e még a két testvér magyar Hazának szorosabb öszveköttetését és testvéri hajlandóságát — néhány évvel előbb megszerezni! Adgya a Magyarok Istene!

Magamat a 'Tekintetes Asszonyságnak kegyeibe ajánlván, igaz szives tisztelettel vagyok
a 'Tekintetes Asszonyságnak

alázatos szolgája
Kisfaludy Sándor

Az Erdélyi Muzeum Ujfalvy-levéltárában levő eredetiről betűhiven közölve. A levél borítékán a címzés Kisfaludy kezétől:

a Madame

de Sümegh.

Madame Julie d' Ujfalvy
née de Lészay

par *Pesth*
Debreczin
Nagy Bánya
Nagy Ilonda

á)
Romladék
en Transilvanie

(A boríték hátsó oldalán Kisfaludy cimeres pecsétje.)

UJFALVYNÉ VÁLASZA KISFALUDY SÁNDORHOZ

Romladék, Mindszenthava 16-án 1831.

Igen igen tisztelt 'Tekintetes Ur!

Lelki örömem teljes volt, midőn a 'Tekintetes ur levelét tiszteltem, egy ily bájt sugárzó nap csak igen ritkán hintheti ránk éltető fényvit. Ezen levél majd csaknem elhittségre vitt, ha másfelől tükröt nem tartana előmbe, melyben éppen nem magam láthatom, hanem hogy milyennek kell lenni egy igaz Magyar Asszonynak, melyhez, ha bár távolról és mi kevés részben is közeledni igyekezni fogok, mennyiben gyenge erőm engedni fogja, s ezen keveset is ha elérhetem, a 'Tekintetes Ur lelkes munkáinak igen sokat fogok köszönhetni. Magam elhitté szinte az tett, hogy Erdély Lányi közt talán én vagyok az első, ki a Tekintetes Ur becses soraival dicsekedhetik; ezen sorokat pedig egy kéz rajzolta azon betűkkel, melyek oly drága kövek két magyar hazánkban, ragyogó szent sugárokkal világítanak bé azon betűk Szivünkbe, Lelkünkbe és nyelvünkre, s magunkon fejül emelve egy rózsa-ösvényt mutatnak, mely tökéletesítésre vezet, ennek elérése nélkül nem vagyunk elégségesek meghálálni a 'Tekintetes Ur dicsőült mennyei célját, de gyengébb ezen toll, mintsem ily magos tárgyat csak érzete szerint is említeni tudna.

A küldött kotákat nagy köszönettel vettem. Különösen sajnáljuk mindketten férjemmel, hogy zengzetin nem lehattunk jelen s ezt a felejtethetlen tisztes Balaton körén hallani elragadó öröm lett volna, s még az is hozzájőve, hogy több zalai Uraságok s Asszonyságok ösmeretségeihez is jutotunk volna, kik közül ottlétünk rövidsége alatt is többen s annyira elköteleztek, hogy hálás sóhajtásunkkal csak azt óhajtjuk, hogy bár még egyszer becses társaságukban lehetnénk. Mindenek fölött pedig a Tekintetes Ur, ki eltávoztunk után is ily jó hozzánk, hogy el nem felejtett, s távol levő magányunkban is visszabájt a kedves Füredre, eleven emlékünkből hozván tisztelt soraival.

Isteni kéz lebegett felettünk egész utunkban. Hála a jó Istennek, mert hogy ha még négy napot késtünk volna, éppen Csongrádon zárt volna el az epekorság, így pedig szerencsésen érkezünk meg a már értünk tűnődő szüléim, testvéreim s rokonink körükbe Kolozsvárra s onnan haza.

A Tekintetes Asszonyságot instálom, habár ösméretlen vagyok is — fogadja el tiszteletem. Szíves tisztelettel marad a Tekintetes Urnak

alázatos szolgálója

Lészay Juliánna Ujfalvy Sándorné

(Az Erdélyi Muzeumban levő eredeti fogalmazvány után betűhiven.

A fogalmazványon a címzés is megvan:

de N. Ilonda — a Monsieur — Monsieur Alexander Kisfaludy —
Signeur (igy!) de Kisfalud — per — N. Bánya — Pest — a — Sümegh.)

KISFALUDY SÁNDOR VÁLASZA UJFALVY RÉSZVÉTYILATKOZATÁRA FELESEGE ELHUNYTA KOR

Sümegh. August 1-jén 1832.

Tekintetes Ur,

Különösen tisztelt jó uram!

Vettem becses uri levelét, melyben a T. Ur balsorsomban való szíves részvétét kijelenteni méltóztatik. Ha már attól is nehéz örökre megválni egy szegény halandónak, kihez egyedül a mindennapi szokás által vala csatolva; elgondolhatja T. Uraságod mély fájdalmamat, midőn a halál Szívemnek és Lelkemnek sok évi Barátnéját ragadá el mellőlem. Noha boldogult Feleségemnek már majd husz esztendő óta folyvást tartott betegeskedése s ezen utolsó évben, úgy szólván naponként való haldoklása engem ezen szomorú szempillantatra már régen elkészíthetett volna, mégis alig vagyok képes megfogni még most is, hogy örökre elhagyott. — S noha egy oly sokáig s annyit szenvedő Betegnek a halál örök szabadulás és az én életem mellette szüntelen bu, bánat, sajnálkozás és gyakorta zugolódás volt a Sors ellen, mely engem életem pályájában most már mindenkor gáfolt és levert, mégis szerettem volna ezen időpontot vagy meg nem érni

vagy előle magam elmenni. — S most oly kellemetlen, bizonytalan állapotban vagyok, hogy jövődömre nézve semmire sem tudom magamat elhátározni. Ugy élek, mint Toldy Miklós — a mesében, A gazdaságnak alkalmatlanságát és terhét most két oldalról érzem. Ha a nagy városi lakást, mint most már nőtlen, meg tudnám kedvelni, könnyen segíthetnék magamon, de a mi idegen lelkű s érzésű korcs Városaink nem szabad magyar Lelkeknek s sziveknek valók.

Füreden három hetet töltöttem, hol most annyi vendég sereglett össze, amennyit a Palatinusnak 1824-ben ott mulatása ólta nem tudok. Azonban az idő, néhány meleg napot kivéven, soha sem kedvezett. Hideg ferdőkkel senki sem élhetett. Szüntelen hideg esők és fergetegek jártak. A Theátrum már egészen kész és most nagy divatban volt. Csak az Oszlopok hibáznak még, de ezek is minden órában fel fognak állíttatni. A T. Asszonyáságnak Uraságoddal együtt emléke kellemesen hatott elmémbe, valahányszor tavalyi szállásának ablakaira tekintettem. Ha az igen szives kívánságoknak a Nap alatt mindenkor teljesedni kellene, hát bizonyosan nem másnak, hanem a T. Asszonyáság szemeinek kell vala azon ablakból a Balaton tükrébe csillagzani. De az emberéletnek, az emberi találkozásoknak kellemei, és örömei csak mulólag villanó tünemények, mindön ugyanazoknak bajai és terhei ólomként nyomaszkodnak és telepednek reájok.

Mind a T. Asszonyáságnak levelét mind T. Uraságodét tavaly ősszel annak idejében vettem, — által s keresztülluggatva; de mind az akkor nálunk garázdálkodó Colerának veszedelmei, mind Feleségemnek már akkor kezdő bajai, engem ezer gondok és aggodalmak tengerébe meritettek.

A Magyar Tudós Társaság ezen hónap 27-kén kezdve két hétig folytatja üléseit. Azon időt én is Pesten fogom tölteni. Két új Regém: *Kemend* és *Döbrente* fog általam beadatni, és ott talán fel is olvastatni. Ott lesz, úgy vélem, B. Wesselényi is, kinek, mint hallom, egy már a királyi Censurán általment és félig kinyomtatott valamely elmémive a kézirattal együtt Confiskáltatott; szintén így járt G. Széchenyi István is, mint beszélik. Majdnem azt kell már az embernek Magyarországon gondolnia, hogy Oroszországgá akar változni. A Lengyel Nemzetnek este oly Csapás, melyet minden Nemzet érezni fog előbb utóbb, kisebb nagyobb mértékben. De én mindég azt hiszem, hogy a Lengyeleknek Napja még felvirrad.

A T. Asszonyáságot alázatosan tisztelvén, és kezeit csókolván, — T. Uraságodat szívesen ölelvény, magamat szíves barátságokba, emlékezetekbe és jóvoltukba ajánlom és szíves tisztelettel vagyok

alázatos szolgájok
Kisfaludy Sándor

UJFALVY A KÉT WESSELÉNYIRŐL

Rendkívül érdekesek Ujfalvy Sándor feljegyzései a két Wesselényiről és családi életükről. Mielőtt zamatos előadásában egész sereg történetet elmond e nagyszerű és tüneményes emberpárról, két megjegyzést tesz Kemény Zsigmondnak „A két Wesselényi” című híres művére. Ujfalvy

nem helyesli, hogy Kemény az ifjabb Wesselényi róvására dicséri Széchenyt, akinek nagysága erre nem szorult rá. Széchenyi a gyakorlat, Wesselényiek az eszményi lelkesülés hivei — mondja Ujfalvy. Másik megjegyzése Ujfalvynak, hogy a Wesselényiről szóló emlékezéseiben mellőzi mindazt, amit Kemény már közzétett és csakis olyan történeteket kíván följegyezni, amelyek Keménynél hiányoznak.

Ujfalvy szerint a Wesselényiek családi jellemvonása a szelidség, állhatatosság, emberszeretet és honszeretet volt. Azonban az öreg Wesselényi István felesége, Daniel Polyxéna indulatos és türelmetlen véralkatát belevitte utódaiba, a Miklósok ereibe, míg a más ágból leszármazott Wesselényiek mai napig megtartották eredeti szelíd természetüket. István fia, az idősebb Miklós, a kényeztető, hibás nevelés következtében ingerlékeny s néha a dühig indulatos volt s más adataink alapján tegyük hozzá, hogy néha kegyetlen is. Bizalmas körben „a vad Wesselényi”-nek nevezték. De szerencsétlen természete mellett fölséges tehetségekkel volt megáldva, — folytatja Ujfalvy Sándor. Idősb Wesselényi Miklós a katonai szolgálatból hazakerülve Zsibóra, gyakran látta vendégül a Cserei-testvéreket Krasznáról. A két testvér elragadtatással beszélt lánytestvérükről, Ilonáról, ki akkor Szebenben, az apácák zárdájában nevelkedett és rövid idő múlva a szülők vallásossága miatt fölvette a fátyolt. Wesselényi szerelemre gyúlt az ismeretlen apacánövendék iránt. Ez volt első és utolsó szerelme. Titokban Szebenbe utazott és anélkül, hogy a lányt előbb látta, vagy érzelmeit megvallotta volna, „élet- s halálveszély közt a zárdából megszökteti és drága ragadmányával Zsibóra sietvén, őt nejévé teszi”. Mi több, a buzgó katolikus leány áttért a református vallásra, ebből aztán elég baja és szenvedése támadt.

Ujfalvynak erről a romantikus történetéről hiteles forrás azt állítja, hogy Cserei Ilona anyjának tudomása volt a dologról és taián nem is volt szükség a szöktetésre. Viszont valóság, hogy Cserei Ilona holtomiglan-holtodiglan imádta férjét és szenvedett is érte eleget. Férje is mindig hűséges volt hozzá, s ő éppen ezért bocsátotta meg férje rettentő kitöréseit, dühének féktelenségét. A legnagyobb tűzpróbát akkor állotta ki Cserei Ilona, amikor férjét hatodfél évig Kufstein vasajtói választották el tőle. A vallásváltoztatás miatt felbőszült papság két leányát el akarta vitetni, mivel az áttérés előtt születtek s emiatt katolikus vallásban kell nevelkedniök. Kérésükre a kormányzók egy tanácsost küldött Zsibóra, katonai kísérettel, hogy a két leányt erőszakkal vegye el és vigye a szebeni apácázárdába. A tanácsos előterjesztését „a bánatos anya megvető tekintettel hallgatta, nem felelt: némán intett neki, hogy kövesse”. Egy mellékteremben a ravatal előtt megállva, fájdalmas hangon szólt:

— Itt vannak leányaim földi maradványai, rendelkezhetik ön felettök, de mennyei részeik a főbb bíró előtt állanak, hová a mindenható szebeni kormány zsarnoksága sem képes behatolni.

Soká törte a fejét a szolgálalkü bürokrata, hogy ne szállítsa-e a két tetemet Szebenbe, végre is a fedezetére rendelt katonatiszt férfias ellenszegülése „menté meg ezuttal a kormányt az örök időkre megbélyegzendő botrányos jelenettől”.

A csákgorbói „ostrom” következményeként Wesselényi minden birtokát zár alá vették, nejének szegénységben kellett bujdosnia, míg végre is Bécsben gróf Teleki Samunál talált menhelyet s onnan folytatta kinos harcát férje kiszabadításáért. Később a kormány kegyelemből megengedte, hogy Wesselényiné Zsibón lakhassék csekély pénzbeli illeték ellenében, mert mind a nő, mind a férj birtokait vagyongondnok kezelte és Wesselényiné a legkisebb rendelkezési jog nélkül, csak mint vendég lakhatott saját kastélyában. „Mily férfiu lehetett az — írja Ujfalvy, — kiért egy ily nő annyit és oly készen áldozott? Cserei Ilonával sokszor és órákig beszélgettem férjéveli viszonyáról, mindig lelkesedve emlékezett a multakról ... Tagadhatatlan ugyan, hogy boldogult férje gyakran fellobogó indulatoságának a háziak s köztük neje is gyakran voltak szenvedő tanúi: de a mindent oly hiven áldozó nő férje páratlan tiszta jóindulata s főleg feddhetetlen erkölce által kárpótolva érzé magát s róla mindvégig szent kegyetlennel emlékezett”.

A következő eset az „árvizi hajós” Wesselényi Miklós gyermekkorában történt, gróf Teleki József jelenlétében, ki később Erdély kormányzó-jává lett. Szüreti vakáción a gr. Teleki-gyerekek hárman Zsibón voltak nevelőjükkel. Id. Wesselényi Miklós vizsgaféle próbatételt tartatott fia első nevelőjével, a kis Miklóssal. Az apa és anya nagy reményekkel, meghatva hallgatják fiukat, aki azonban a hosszas egyedüllét és bajtársaival való játszadozás miatt éppen *nem* jó feleleteket adott. Atyja végül annyira dühbe jött, hogy felkiáltotta a hajdu tizedest, tiát vasra verette és fegyver közt a kastély börtönébe záratta. A Teleki-gyerekek és nevelőjük magukon kívül voltak és később a bárónéhoz mentek s a gyerekek sirva kérték, hogy szabadítsa ki tiát.

— Fiaim — mondotta szokott nyugodt hangján — még nem jött el az ideje, de ha csillapul atyjának haragja, tudatni fogom veletek. . .

Egy idő múlva magához hivatván — így beszélt el később Erdély kormányzója Ujfalvynak — vidáman mondotta:

— Férjem indulata lejárt s kérészetök sikeres léend.

„Reszketve közelítünk mi nagybátyánkhoz, ki esedezésünkre derült arccal válaszolta:

— Nem érdemli a gaz poronty... Feleletjeiből azt lehetne hinni, hogy mit sem tanult, pedig sokat tud s épen ezért nem értem az ilyen trétát: csakugyan most az egyszer értetek, szép öcséim .

— Ezzel lekiáltott s Miklóst fegyveres hajduk felkisérték, a vasból kivették és szigorú megdorgálás után szabadon bocsátották. Azonnal játékhöz fogtunk s Miklós barátunk oly vidáman játszadozott köztünk, mint szigorú büntetése előtt, ami bennünket arra a gyanura vitt, hogy nem egyszer kelle neki a szigorú büntetésben részesülnie”.

Más eset. Tavasszal a szép ménesnek a telelő istállókból a legelőre hajtása valósággal tavaszi ünnepként történt meg. Harsonaszó és ostopattogás közt vonult a menet Zsibó utcáin. Az ifju Wesselényi tüzes lova megriadt és oly hatalmas oldalszökést tett, hogy a rajta ülő gyerek fővel hull a kemény göröngyök közé s azonnal elájul. Néhány percig halottnak hitték a jelenlevők, atyja is, aki lováról leszökvén, kétségbe-

esetten bankódik, fiát ölelgeti és ő maga is összerogy. Mikor a hideg víz locsolásra a fiu föleszmél, atyja is magához tér és a lóról való „lehullás szégyene” miatt fiát dühösen mellen ragadja és ökleivel fenyegeti. Jellemző, hogy idegenekkel szemben tudta magát mérsékelni legalább. Félni soha senki se látta a két Wesselényit, semmiféle személyükre vonatkozó veszedelemben.

Egyszer a csigleni őserdőkben, hajtóvadászaton egy roppant nagy vadkan tör elő a kilencéves fiura, a kis Wesselényi tétovázás nélkül rálő a vadkanra, lövése talál, de nem öl. A sebzett vadkan böszülten rohan a fiura, kinek veszedelmét 40 lépésről látja atyja. A segélyre alig van idő, csak egy perc, csak két ugrása a vadnak és a fiu menthetetlenül veszve van. Az apa nem habozik, fegyvere roppan és a dühöngő állat hörögve karikázik a fiu elé, aki ha félre nem ugrik, a vadkan sulya leüti. A lövés épp úgy érhetne volna fiát, mint az állatot. A lövés nem egyes golyóval történt, a „pósta” pedig 40 lépésre is „széleszt”.

IDŐSB WESSELÉNYI MIKLÓS ÉS A SZINHÁZ

Idősb Wesselényi a zsibói kastélyban a legtisztább művelődési célból szintársulatot szervezett és tartott tenn.

„Az év legkedvezőbb részein — írja Ujfalvy — a Solymos alatti vadaskertben fölállított szinkörben adattak szindarabok, rendszeren ünnep és sokadalmi napokon. A szilágyiak és Szamos-mentiek mind meghivattak belépti díj nélkül és rendszeren igen nagy sokaság gyűlt össze. A vadaskert melletti úton és réten állott a sok szekér s mellette a kifogott hámos és háti lovak; itt-ott fellobogó nagy tüzek párolgó bográcsokkal valódi arab karaváni képet nyujtának. A szindarabban ritkán hiányzott valamely vadászati jelenet: amikor Wesselényi a szinkör feletti szálas erdőt meghajtatván, ő maga a szinkör hátulján rejtve állt löfegyverrel kezében s midőn a szinpadi vadászat kifejlődött, a hátulsó függöny felgördülván, egyszerre a nézők előtt állt a többé már nem szini, hanem valódi vadász-jelenet. A színész céloz a rohanó vadkan, szarvas vagy dāmvadra... a rejtve lévő Wesselényi fegyvere roppan... a vad egybehull, a színésznek tudatván fel a lövés érdeme. A megtesztett szorgalom dacára csak öt év múlva sikerült Wesselényinek házi színészeit Kolozsvárt bemutatathatni, hol is közkedvességben részesültek: s fellépésök eredménye lett a kolozsvári Nemzeti Színház megalakítása. Magyarhonban a színészet megalapítása még megkísértve sem volt, midőn Wesselényi e nevezetes nemzeti ügy létesítésénél Erdélyben célt ért. Nem kimélve fáradságát s hiven áldozva fel e nemzeti célra vagyonát. Wesselényitől többször hallottam: hogy nagykiterjedésű jószágaiból sok jövedelme lévén, mindig szükségen fölül volt pénze: de a színészet leapasztá, adósságba jött s azóta mindhaláláig pénzhányba sinylett.”

Ujfalvy elbeszéléséhez hozzá kell tennünk néhány fontos adatot. Legelőször 1793-ban nyujtott segítséget br. Wesselényi Miklós a színészeknek: midőn Főjér János színigazgató a kolozsvári társulat fölsegítését

kérte, egy lovat ajándékozott, később pedig 300 forintot. Kótsi Patkó Jánost, aki mint tiszthelyettes szolgált a katonaságnál, ő buzdította, hogy színész legyen.

Az 1794—95. évi erdélyi országgyűlés alatt, 1794 novemberében előadtak a színészek egy „Codrus” című drámát Wesselényi fordításában. Ebben az időben ismerte meg Wesselényi a színészek küzdelmeit és 1795. március 20-án indítványt tett az országgyűlésen a színjáték állandósítása érdekében, megleghangu beszédben méltatva a „nemzeti játékszin” közművelődési fontosságát. A rendek elfogadták Wesselényi javaslatát és tervkészítéssel Fritsi Fekete Ferencet bízták meg, aki egy hét múlva már be is adta javaslatait. Ezután az országgyűlés színházi bizottságot küldött ki, Wesselényit választva be elsősorban. E bizottsággal Erdélyben a színészet országos felügyelet alá került. Wesselényi báró „szerelvényeket” vásárolt és a színházat a kiküldött bizottság élén vezette. A deficit azonban megmaradt, míg 1797 nyarán Wesselényi egészen kezébe nem vette a társulatot. A diszletek megváltásáért, majd a színházra haláláig 20.000 forintot költött a sajátjából.

Wesselényi később a szintársulatot vidéki városokba, majd Magyarországra, elsősorban Debrecenbe és Nagyváradra küldötte, ahol még magyar színjátszást nem láttak. Játsoztak Zsibón is Wesselényi előtt, s megfordultak Miskolcon is. Kolozsvárt és Debrecenben Wesselényi egy levélben a magyar színjáték anyavárosainak nevezi: egyik sem bírt egy szintársulatot egyedül eltartani, de egyesülve igen. A társulat 1803 nyarán Marosvásárhelyt is játszott: június 4-től július 5-ig 26 előadást tartott. Majd ismét Debrecenbe, onnan pedig Szegedre mentek a színészek. Ők voltak az első magyar színészek Szegeden, a város elhalmozta őket szíves vendéglátással. Később egyszer, marosvásárhelyi vendégszereplésük idején előadták Collin Regulusát Wesselényi fordításában. Wesselényi meglátogatta ott őket s több napon át megvendégelte a társulatot.

1806-ban Wesselényi a társulatot a tagok nagy száma miatt megosztotta, egyik fele Zsibóra, majd Debrecenbe ment, nagyobb része azonban Kótsi vezetésével Erdélyben maradt. 1807. május 8-án Pesten is tartottak előadást a kolozsvári színészek. S bár a legelső magyar színi előadás Pesten 1796-ban volt, az állandó társulat magvát az erdélyi színészek adták. Id. Wesselényi Miklós 1809. október 25-én halt meg, s halála után felesége ingyen ajánlotta fel az udvarán lévő lovardát színházi előadásokra.

Mint férj oly hűséges és jellemes volt az idősebb Wesselényi, hogy még tréfákkal sem engedte ebben magát illetni. Egyszer unokativére, br. Bánffy György, akit minden rokona felett megkülönböztetve szeretett, tréfálkozva szólt:

— Ugy tetszik, bátya, mintha a bájos *Kótsiné* hófehér, kerekded, szép karjait mégis kelletténél több áhitattal szemlélgetné. . .

Wesselényi azonnal elkomorodik, szótlán marad „vére losszasan küzd, utóbb bő izzadás ömlik el arcán, mi nála a forró vér válsága szokott lenni, végre megtörli arcát” s így szól:

— Öcsém! Ilyesmit tréfából se mondj máskor; én kimélek mást, de

engem se bántson senki. Lásd! még egy ily gondtalan szód a köztünk gyöngéd kapcsot végkép elpattantaná és mindkettőnket nagyon busitana... azért óvakodj máskor.

Ujfalvy szerint ő volt az első, aki lovagias modora, rendületlen személyes bátorsága és lelkes felszólalásai által kezdte fölverni nemzetét az áriából, melybe a „német” azaz osztrák politika mélyen elringatta. Szavai sikerét ő maga életében nem élvezhette. Követői kevesen voltak, de az ő nyomában bátrabban haladhatott fia nemzeti, szent célja felé.

II. WESSELÉNYI MIKLÓS GAZDASÁGA...

Id. Wesselényi Miklós idejét a vadászat, a színház és a közügyek annyira lefoglalták, hogy gazdaságára és háztartására majd semmi érkezőse sem maradt. Ujfalvy Samu, az öreg főbíró, egy októberi napon meglátogatta és tőle kellett értesülnie, hogy jövő évre alig jut kenyér a Wesselényi-ház asztalára. Wesselényi tréfának vette ezt a jóslatot, de Ujfalvy elmondotta, hogy az őszi vetések egyebütt buják, csak Zsibón nem láthatott se szántást, se buzavetést. „A sült galamb pedig csak a mesében repül a szájba”. Erre Wesselényi tellobban, székét kirugja maga alól, a terített asztalt felborítja és dühösen ordítja, hogy a hanyag tisztartót tüstént töbe lövi.

— A tisztartó legkevésbé hibás — mondja szokott bátor hangján id. Ujfalvy —, mit tehet ő róla, hogy főnöke másfél hónap óta folyvást vadászik? Jobbágyai robotját mind fölemésztí. A tisztartó bár egy jobbágykével vagy cséplővel sem rendelkezhetik.

Wesselényi indulatosan fölnyergelteti Hasszán nevű lovát és fölsgárgul szokása szerint a rengetegbe, hogy csillapítsa magát. Pár óra múlva visszatér, habbal tájékozó paripáján és megkéri barátját, hogy maradjon nála és segítse ki gazdaságát. Némi vonakodás után végre beleegyeznek az öreg Ujfalvy, de megköveteli, hogy a Wesselényi-házaspár másnap kora reggel utazzék el és addig Zsibóra vissza ne térjen, míg az ő hívó levelét nem kapja. Másnap kirobogott szekerek a kastélyból.

Ujfalvy Sándor atyja most nagy tevékenységbe kezdett, fiának leírása szerint így: „Legelőbb is a kastély kapuja előtt őrt álló, cifra huszárköntösbe öltöztetett 24 fegyveres hajdut, továbbá 32 puskást, mind a jobbágyok közül kiszemeltek, de akik e cifra szolgálaton kívül egyéb robotot nem tettek, ezeken kívül még két ennyi jobbágyot, akik különböző ürügy alatt mind robotmentesek valának, részint rábeszélés s még inkább adta-teremtettével oda bírta, hogy java s rossza, de mindenki segéljen csépelni és vetni. Magbuzában legnagyobb hiány lévén, sietve hozata kacsái magtárából és sikerült is tevékenységének november 4-én a pár ezer véka őszeit bevégezni. Másnap keményen megfagyott, ekével többé mozdulni sem lehet, harmadnapra hó lepte, február utoljái el se ment. A hó alatt szépen kikelt a vetés és soha azután sem volt Zsibón gazdagabb aratás. A meghívó levélre pedig Wesselényi a hosszas távollét unalmaiból inkább repült mint jött kastélyába, honnan azalatt édesatyám már haza-

Kisfaludy Sándor siremléke Sümegen

(Gyalui Farkas felvétele.)

ment volt. Másnap pedig arabs televér ménjét, a híres Almanzort vezettette Kackóra, hálája emlékéül. A ménnek árát a venni akarók előtt rendszerint egy véka arany pénzre szokta volt felcsigázni. De édesatyám azonnal viszaküldé és őszinte kifejezésekben tudatá levelében:

„Amit tettem, becsületből, de nem jutalomért tevém: ilyet pénzen, vagy szép lovon venni nem lehet. A derék Wesselényiért, és becsületből máskor is s mindig készséggel, de bérért bizony még lépést sem. Valamikor ólamban meglátnám, mindig oldalomba nyilallana, hogy hazád nagy fián pénzért segítél. Ön szavai szerint nagy uram: tégyen a magyar-magyarért s honáért, amit tehet, s ne várjon a némettől”.

A gazdaság azonban mégis nagyon silány állapotban szállott Wesselényi özvegyére és fiára. Nem volt meg a kellő gazdasági berendezése, a ménest kivéve, ez azonban sok kárral járt, mert valami „szórféreg” miatt a 350 lóból álló ménes 50-re apadt és az ifjabb Wesselényinek, aki Széchenyivel Angliában töltött pár hót, onnan kellett 1822-ben telivér mént és kancákat hozatnia, hogy újra alakítsa a ménest.

AZ IFJABB WESSELÉNYI MIKLÓS

Ifjabb Wesselényi Miklós tizenegy testvére közül egyedül maradt életben. Nem kényeztették, de sok dicséretet kapott, magasztalták s ez tulzott önérzetet ébresztett benne. Maga beszélte el Ujfalvynak, hogy sokban megakadályozta ez az elbizakodottság. Atyja még zsenge korában megedzette fia testét, hozzászoktatta a hideghez, meleghez, szomjúsághoz, koplaláshoz. Álmatlanság, gyaloglás, erős lovaglás, hosszas futás és birkózás napirenden voltak. A hétéves gyermek már szilaj paripát lovagolt, nyolcadik évében hajtóvadászaton farkast lött. Ugyancsak nyolc éves korában, midőn atyja Zilahon l'oldalági gróf főispán ellen keményen kitört, s a gyűlés tagjai ki akarták dobni az ablakon, a kis Miklós, aki diszruhába öltözve jelen volt, rimánkodott apjáért és térden állva kérte, hogy kiméeljék, de hiába. Ekkor a kistiu fölegyenesedve kardot rántott és kemény hangon kiáltott rájuk:

— Aki atyám ellen még egy lépést mer tenni, irgalmatlanul összevágom. . .

Erre véget ért a *bőszültség*. A kis hőst összezsúkolgatták rendre.

Máskor a közép-szónoki nemes dandárral küldte atyja, a fölkelőkkel, tizenhárom éves fiát Nagykárolyba, hol összevonták a többi megye insurgenseit is. A 300 lovasból álló dandárt a gyermek Miklós vezényelte egy héten át, naponta hadigyakorlatot tartva. Miksa főherceg el volt ragadtatva az ifjutól és úgy a főherceg, mint mások, fényes hadi jövőt és előmenetelt jósoltak neki, amiből semmi sem teljesedett.

Kiskorában anyja nevelte a gyermeket. Később első, *Tőkés* nevű nevelője nem vált be. Egyszer valami pletykájáért az id. Wesselényi kikergette a kastélyból. Ekkor szerencsés választással *Pataki Mózes*t, egy jellemes, férfias és jóeszű ifjut szerződtettek nevelőnek. Sokszor beszélte Ujfalvynak ifj. Wesselényi, hogy ő mindent Pataki lelkes nevelésének

köszönhet. Midőn később Pataki Kolozsvárt növendéke gondos ápolása és az orvosok minden erőfeszítése ellenére meghalt, Miklós a zsibói családi sirboltba, édes atyja koporsója mellé temettette, nővéreinek pedig szép pénzhagyományt tett.

Az ifju Miklós atyjánál magasabb, vállasabb és csontosabb testalkatu volt. Hangja olyan dörgő és harsány, hogy ezer hang közül is meg lehetett ismerni. Kiálló nagy potacsontok, széles, nagy homlok, bozontos haj és szakáll, rendkívül izmos tagok, széles, kiálló mell, izmos karika-lábak, széles tenyér és talpak, — így írja le külsejét barátja, Ujfalvy. Az indulatosságot nagy mértékben örökölte atyjától, de Pataki igyekezete és saját erős akarata mérsékelte, különben szelid, jószívű volt. A testi gyakorlatokra, valamint a lelkiekre is nagy gondot fordított, 'l'öbbséget európai nyelvet tudott, rendkívüli emlékező és ítélőképessége volt. Mindezt hazaszeretettel és emberszeretettel párosult. Joggal nagy reményekre jogosította övéit és barátait.

LÓFUTTATÁS A ZSIBÓI RÉTEN

'l'izenöt éves korában Zsibón és környékén egy dragonyos osztály szállásolt. Ezredesük, egy Szombati nevű tokaji birtokos ember, Zsibóra érkezett osztálya megtekintésére. Mióta Dátoson katonák olyan embertelenül hurcolták el id. Wesselényit, azóta kerülték Wesselényiek a katonákkal való érintkezést. Ezuttal azonban a kiváló jellemű, magyar ezredes és tisztjeit ebédre hívták. Ebéd alatt lovakról, lófuttatásról beszélgettek. Ifj. Wesselényi futtatást (így nevezték még az én gyermekkoromban is a versenyt) ajánlott a zsibói réten. Nyolc ellene s ő Kakas nevű lován és ha a nyolc tiszt közül két óra alatt valamelyik Wesselényit megragadhatja úgy, hogy ruhadarabja a kezében marad, akkor ő legyőzöttnek tekinthető és lova a győztesé lesz. Az ezredes, ha ez két óra alatt meg nem történik, négy akó tokaji bort ígért. Atadom a szót Ujfalvynak:

„Harsona rivallgásra megindul a verseny: száguld már Wesselényi, a tisztek mindenfelől utána . . . kétszer szorítják a Szamosnak . . . a magas partról beszóktat a folyóba s átusztat. Bevágtat a sűrű bozótba s mocsárrokba, bé a legsűrűbb erdőbe, lováról leszökve gyalog tör utat, míg ujra szabadra juthat s ujra vágthat. Cserei Ilona az ezredessel a tér közepén kocsiból távcsövezik, körültekint a sok néző. Az anya szokott nyugodt hangján szól az ezredeshez:

— Fiam nyertes lesz . . . mert ő a halált eleibe tenné a legyőzetésnek; tizszer annyi sem győzné le, mikor ilyesre kerül . . .

A kitűzött két óra már vége felé jár: Wesselényi a solymosi völgyről az országúton Zsibó felé kanyarodva, ellenei közül egyiket sem látván maga előtt, vidáman vágthat hazafelé. De az egyik tiszt a bujákai hid túlsó végén egy agg fűz mellé megbujva ólálkodik a már-már bizonyos ragadományra. Wesselényi a rejtve lévő nem előbb, mint azon pillanatban látja meg, mikor már a hidra ért; villámgyorsan megfordult, de hátulról még négy tiszt rohan nyomába. Rögtön oldalt fordítja tajtékzó paripáját s a

hidon fejl a három ölnyi széles mély patakárcot keresztül szökteti. És ezt oly gyorsan és villámsebesen, hogy a lesben álló tisztnek nem marad ideje utját állani, s pedig a köz csak néhány lépés. A tiszt sebesen utána, kevés ideig nyomában is . . . de Kakas mintha éppen most indulna ki versenyre, oly hatalmas szökésekben hálad; a tiszt nemsokára már szem elől is téveszti.

És már most háborítatlannal vágat be a kastélyba; leszökik lováról s még marad annyi ideje, hogy pipát gyujtva a rendre megérkező tiszteket udvariassággal fogadhatja, mintha csak látogatásra jönnének, Wesselényi most a lihegő tisztekhez fordul s a szokottnál nyugodtabb hangon szól hozzájuk . . . amit ilyen esetekben ő rendesen használni szokott:

— Uraim! a tett igazolja a szót. Ló és ló közt nagy a különbség, több mint emberben: amit egy tehet, sok másnak nincs hatalmában. Folytassuk még pár óráig, ha úgy tetszik . . . Önök friss lovon, én újra Kakasomon . . . most még tovább megyek . . . ha a következő két óra alatt futás, ugrás, vagy úszásban önök Kakason bágyadást tapasztalnak, vagy egyetlen felgömbült hajszálat látnak rajta, akár izzadásfoltot fedeznek föl . . . vagy legrosszabb esetben elfogattatnám . . . kétszerezve a versenydíj . . . Kakas és a társa . . .

A kihívást a tisztek készséggel fogadják, de az ezredes komoly hangon vág közbe:

— A báró állítása már igazolva van . . . az ifju bajnok és paripája hihetelenséggel határost műveltek s tehetnék még tovább is . . . de szükség van rájuk ezután is, valamint ezredemnek is jeles tisztjeire: hadd fújják ki tüzüket komolyabb célra. 'Iokaji szőlőm pedig büszke leend, midőn nemes terméséből az ifju hőssel oszthat".

Az ifjabb Wesselényi Miklós lelkének két főrugója a vasakarát és a kitartás volt. Ezt sokszor bebizonyította. Például: felserdült korában is rút volt az írása. Anyja egy alkalommal gunyosan mondta, hogy a rút írás gyermeknél még megjárja, de ifjunál gyöngeség. A gúny fölrázta és egy szépírási mintát vett elő. Előbb a nagy, később a kis betűket gyakorolta. Nehezen ment, de nem tágitott. Huszonhat órát egyvégtében írt evés nélkül, alvás nélkül. Ezután hamarosan megjavult az írása. Később egyik közgyűlésen egy jogi kérdést nem tudott megfejtetni, ezért csatát vesztett. Anyja szokott egykedvűségével megjegyezte, hogy boldogult férje sem tudott ilyenben semmit se egybekelésükkor, de figyelmeztetésére „fölébredt”: rendre kiképezte magát s így bebizonyította, hogy erős akarát és kitartás előtt minden meghajol. E bölcs szavakra Miklós sietve hozatta el Mezey jogtudóst, akinek segítségével négy hónap alatt úgy kiképezte magát, hogy jogi téren egyike lett a legerősebbeknek. Mezey marosvásárhelyi ügyvéd volt, félénk természetű ember, ami Zsibón bün számba ment és emiatt sok megtréfáltatást kellett kiállania.

Az apja által elhanyagolt gazdaság sorsa 1817-től jobbra fordult, mert sikerült az ifjabb Wesselényinek egy páratlan gazdasági igazgatót szereznie Kelemen Benjamin személyében. Most már Wesselényi — aki eddig anyjára való tekintettel nem akart változásokat — egész sereg ujitást vezetett be. Az özvegy sokat haragudott, panaszkodott, szenvedett, sőt még sirt is.

Azonban egészen megváltoztatták a gazdálkodást: a felhasználatlan helyeket felszántották, bevetették és nagy gondot fordítottak mindenre. Oly szépen rendezték be a gazdaságot, hogy néha tiz erdélyi ifju is mint fizetés nélküli gazdasági gyakornok, Zsibón képezte ki magát a gazdaságban.

WESSELÉNYI ÉS SZÉCHENYI

Nem szólhatunk Wesselényiről anélkül, hogy ne közöljük Ujfalvy elbeszélését arról, hogyan ismerkedett meg Wesselényi és Széchenyi s minő hatással voltak egymásra.

Wesselényi forrongó szellemének — írja Ujfalvy — csak egy szikra kellett, hogy lángra lobbanjon. E szikrát Széchenyi lángesze dobta az akkor még hamu alatt rejlő parázsba. Széchenyi hatalmas lendületet adott neki. Ujfalvynak ez benső meggyőződése, mint akinek szerencséje volt mindkettőjüket közlelől is hosszasan ismerni.

Mindaketten ifjuságuk zsenge napjait éltek, mikor véletlenül Debrecenben találkoztak. Széchenyi a fárasztó katonai gyakorlat után tábori ágyán hosszan elnyulva feküdt, mikor a bágyadást pihenő huszárfőhadnagy elé toppant Wesselényi s sajátos harsány hangján elébe dörgi éles üdvözlését, melyet Ujfalvy jobbnak vél elhallgatni. Ezt a beköszöntést azután sokkal később, 1852-ben fölemlítette Széchenyi Ujfalvynak Döblingben, valamint azt is, hogy soha senki megjelenése akkora hatást nem gyakorolt reá, mint a Wesselényié. Széchenyi akkor még nagyon fiatal volt, de éles tekintete a Wesselényi testi szemein keresztül szinte lelkébe hatolt be. A rokonszenv pillanat műve volt, de halálíg tartott. Később ugyan vélemény- és modorkülönbség meglehetősen távol tartotta a két jó barátot, de az egymás iránti részvét s kölcsönös becsülés sirjukig kísérte. Wesselényi elítéltetésekor mi mindent megkísérelt Széchenyi az ő megmentésére, vagy bár „sirja” enyhítésére! Valamint Wesselényi a döblingi végmenedékhely hallatára keserű könnyekre fakadt, s hetekig volt magánkivül.

Ismeretségük kezdetén elválhatatlanok voltak s Széchenyi nógatásaira nemsokára beutazták Angliát, Franciaországot és Helvéciát. A hosszú utazás Wesselényire roppant hatással volt. Mint szorgalmas méh, gazdag ismeretekkel tért vissza hazájába. Szokásában, tetteiben, vágyaiban akkora volt a különbség, mintha kicserélték volna. Merőben átváltozott csakugyan, egy nagy kivétellel, és ez az emberek iránti állhatatos s a leggonoszabb megcsalások után sem változó meleg szeretet! (Természetbarátok és Vadászok Évkönyve, szerkeszti gr. Lázár Kálmán, I. évf. Ujfalvynak Wesselényiről és Kendeffyről írott emlékezéséből).

Széchenyi „nógatásaira” 1821-ben utazták be Angliát és Franciaországot. Wesselényi nyílt lélekkel és nagy kitartással tanult egész útja alatt. Naplói az Erdélyi Muzeum Egylet kéziratárában vannak; még az Angliában látott gyapjuminták is be vannak ragasztva érdekes följegyzései közé.

Külföldről való hazatérésük után Zsibón vettek búcsút egymástól. Emlékirataiban Ujfalvy Sándor meghatóan írja le ezt a búcsuvételt.

„Harminckét hosszú évek után most is füleimben hangzanak a bucsuszavak. Késő éj volt már, a pipázó szoba kandallója előtt ültek, Wesselényi komoran rázza fejét s bus hangan rajzolgatja nemzete sorsát, főleg hazafiai részvétlenségét. Széchenyi elmélyedve néz a kandalló tűzébe. Homloka s szemöldöke rendesen fel van tűzve, de most a szokottnál is egybehuzottabb; látható, hogy sebes gondolatok viharozzák agyát. Utóbb halk lépésekben, — Wesselényi még mind beszélve, a másik mélyen hallgatva, — érnek ki az udvar közepén már rég befogva álló utiszekérhez. Széchenyi most hirtelen felkapja fejét, merőn szemközt nézi Wesselényit, mintha álomból ébredne föl:

— Barátom! — mond villogó szemekkel — te egy századdal előbb születél, kevés öröm, sok baj vár rád. Szálka vagy a kormány szemében: üldözéssel és börtönnel fizetend; de ami véredet fagylandja, hazádfiai közül kevesen fognak megérteni s eszelősnek gunyolnak. Egyedül Görögországban vár reád némi öröm s jutalom: menj oda a szabadság harcára, ha golyó s szurony megkímél, a szabad emberek örömtapsa, ha elvérzesz, az emberiség forró hálája kísérend. Most Isten veled! . . .

Pár évig küzdött Wesselényi barátja gyakorlati eszének e magos eszméje körül, de szeretett anyja ellenszegülésiért mindég hajótörést szenvedve. Utóbb titkon akart Szeremleivel egy éjjel elillanni; fegyverek, paripák, pénz minden rendezve volt . . . de anyja szintén az induláskor borult imádott fia nyakába”.

IFJ. WESSELÉNYI MIKLÓS OTTHONÁBAN

A zsbói udvarban a gazdasági személyzet nemcsak életrevaló, de — mint ma mondanók — csupa *sportemberből* állott. *Kelemen*, a gazdasági felügyelő, *Szabó* udvarbíró, *Hadviger* főerdész, *Algya* lovászmester, *Luigi* komornyik, *Pruner* kertész s kívülük ispánok, inasok, kocsisok, lovászok, egytől egyig talpraesett, élénk legények. Pár hónap alatt valamennyinek jó vívóvá, céllovóvá kellett kiképeznie magát. Szabad idejében az egész személyzet az udvaron karddal vívott. Aki lovon sem ült azelőtt, a legszilajabb lovat meg tudta aztán fékezni. Wesselényi azonban szellemi műveltség tekintetében is vezető volt kortársai közt. Nyelvgyakorlatokat például így végzett idegen nyelvekben környezetével és barátaival. Princkerrel angolul, báró Pölniczcel franciául, Luigi komornyikkal olaszul, Hadviger főerdőmesterrel és a vadászok főnökével németül, Nucuj inassal románul, másokkal mindig magyarul beszélt. Ha valamelyiket más nyelven szólította meg, nem kapott feleletet.

A testgyakorlatok minden nemében hihetetlen fokra emelkedett, az egy tánc kivételével. Ebben nem sikerült belegyakorolnia magát. Pedig a szépnemnek legnagyobb tisztelője volt és nagyon szeretett volna jó táncával tetszeni. De nehéz, hatalmas testalkata nem volt alkalmas a könnyed, régi táncmozdulatokra. Mikor táncról beszéltek, elkomorodva szólt: „Szép mesterség, aki bírja, de nem nekem való”.

A sportok közül a céllovásra fordította a legtöbb időt. Folytonosan gyakorolta reggeltől estig. Letekvés után ágyában hosszasan olvasott,

azután a két viaszgyertyát a szemben levő szögletre tétetvén, szélpisztolyaival, egyesgolyóval oltotta ki. Napi foglalatosságait rendesen ezzel végezte.

Barátja, Ujfalvy Sándor, azt is följegyezte róla, hogy rendkívül álmos természetű volt. Reggelenként nehezen tudott fölkelni. Egyszer próbából egész nap és éjjel aludt. Ezért kora reggel két lovásza lábánál és fejénél két otromba dobót addig ütött, amíg gazdájuk föl nem kelt és szobájából el nem távozott. Megegett azonban, hogy távozást intett a lovászoknak, visszarogyott ágyába s ha nem zavarták, másnap délig sem ébredt föl.

Elhizásra hajlamos volt, bár mindent megtett ellene, tulzott mértékben: álmatlanság, testi megerőltetés, koplalás, savanyu ételekkel való élés, italok megvonása. Egyszer félévig mitsem ivott. Rendesen négy órát aludt. Nem is hizott el tulságosan, míg meg nem vakult, akkor nem tudott eleget mozogni és meggátolhatatlanná vált, hogy elhizzék. A lovaglást egyetlen napon el nem mulasztotta. Zsibótól Kolozsvárig a kilenc és fél magyar mértföldet négy rendbeli paripán, rendesen három óra és négy-öt perc alatt tette meg. Mindig békétlenkedett, hogy ezt a néhány percet nem tudta legyőzni. (Ma a 136 kilométernyi vasuti vonalon az utazás Zsibótól Kolozsvárig 4—5 órát tart.) Wesselényi Kolozsvárra érkezve, egyenesen a követi gyűlésbe, vagy az országgyűlésre ment, hol órák hosszáig éber figyelemmel volt vagy beszédeket tartott. Utiszekere nagyon kemény kötésű volt, a legrosszab uton is gyorsan közlekedett, de oly irgalmatlanul rázott, hogy csak ő és Miska kocsisa birták ki. A gyaloglásban alig kísérhette valaki. Ujfalvy szerint: „Meredek bércekre színtoly könnyűséggel hatolt föl, mint a sima téren. Nehéz bárdal kezében órákig faragott félbeszakadás nélkül, bármily gyakorlott ácslegény sem birt vele versenyezni. Szobája falán függött a két hatalmas kasza, melyekkel úgy ontá a fűvet, hogy jaj volt a leggyakorlottabb kaszásnak, ki a rendben utána állott. S azt nemcsak rövid ideig, hanem félnapokig folytonosan. Szénatakaráskor ozsonna után nyugodni engedé cselédeit. Ő maga egyedül ébren s mindig munkálkodva. Vacsora után cselédjeivel gyűjteni kezdé a megforgatott lucernát. Ő maga elől, a többit már a szegyen sem engedte hátra maradni. Reggelig hihetetlen mennyiséget feltakarítottak. Ekkor magát hanyatt vetve a gyepen, jóízűen elaludt, mint más a puha párnák közt. Pár óra mulva felpattant, kimosdott s oly friss kedélyben társalgott s munkált naphosszat, mintha egész éjjel csendesen aludt volna. Mi mindenre alkalmas lehetett az ember ily megdezett tettel s erős lélekkel!”

BÁNFFY MIKLÓS ÉS WESSELÉNYI KATA ESKÜVŐJÉN

Drágban, 1822-ben nagy és fényes esküvő folyt le, melyen ifj. Wesselényi Miklós vált az ünnepségek központjává. Az esküvő napján a kastély gyümölcsösében, de tul a hidon, nagy máglyatüz ég. Szakácsok, kukták sürgölődnek körülötte. A láng fölött, ősi szokás szerint, egy egész ökör forog nyáron, gyomrában vaskos ártány, abban süldő malac, benne tyuk

és abban tojasok. A kolozsvári barna „hangászok”, a cigányok: Móti, Gica, Bocsásd, Pongrácz (egyik utóda a híres Pongrácz Laji volt, Rudolf trónörökös kedvelt cigányprimása) Zunya, Csucsuj és Dávid a kastély vaskapui előtt játszanak magyar nótákat. Két nap óta egyre robognak be a fényes nászvendégek, a cifra hintók alig férnek már a kastély udvarán. A tisztartó a vendégek lovait falusi csürökbe vezeti, a kastély istállóiban nincs több hely. Erdély arisztokráciája és a környékbeli nemesség jelenvan. Tíz felé közeledik a kastély órája. A zsibói ut felé néz minden szem: Wesselényit várják, a vőfélyt. Most átadom a szót az egyik vendégnek, ő beszéli el nekünk az esküvőn történeteket:

— „Pontba tíz órakor száguld Wesselényi sebes vágatva tajtékozó ménjén, a híres arab Hasszánon, csillogó nemzeti öltözetben. Hat nyalka lovász kíséri, egy-egy felnyergelt paripát vezetve. Öltözet, ló, nyeregszerszám a hajdani fejedelmi idők fényűzését tüntetik fel. A délceg paripák nyerítése keleties jelentet tár fel. A daliás Wesselényi harsány hangon üdvözlé a társaságot és karját nyújtá a bájos arának és a szentegyházba vezeti hűtlésre. A hűtlést szokásos, több óráig tartó vendégség váltá fel. Wesselényi semmit sem evett, rendre három poharat köszöntött: a házaspár boldogságára, az örömszülők örömeik állandóságára s utóbb a magyar nemzet felvirágzására, szokása szerint válogatott kifejezésekben és az utóbbit oly megrázó hangon, hogy főleg az idősebbeknek könnyeket kergedett szemeikre.

Ebéd után cukros szesz s feketekávé hordoztatott, mialatt Wesselényi csendesén kisuhan az udvarra és lovászaival a hintókat, szekereket keresztül-kasul össze-vissza huzatta miáltal az udvartér megannyi torlaszokká idomittaték. Ezután kedvenc paripájára pattanván, a kastély kapuja elébe szöktetett. A ló dörögésre a vendégek kitódultak. Wesselényi délceg ménjén merész körülözökléseket teve, mialatt az oldalfélt felállított zsibói magyar gubája ujjából eleven rókát ugrat ki, mely gyorsan benyargalt a szekér-tömkelegbe. Wesselényi utána, rudon, szekér-dereken keresztül-kasul ugratva minden nyaktörő szöktetések közt, rendre a vezetéket hat paripát mind kifárasztja, míg végre sikerült a ravasz rókát elkorbácsolni.

A lovagias mutatvány után megpendül a hegedű s a vendégek a táncterembe sietnek. Wesselényi hévvel-tüzzel rárakja az aratáncot. Ezután megáldá a nászünnepegy apraját, nagyját és paripájára pattanván visszaszáguld Zsibóra. A dáridó azután még három napig tartott. A házasság azonban nem sokáig, a házaselek elváltak”.

A KÉT KOLOZSVARI GRÁNÁTOS

Kolozsvárt a házsongárdi temető felső részében hatalmas siremlék látható: egy magas kőoszlopot négy kőből faragott oroslán vesz körül. Semmi felirat. Ott nyugszik Wesselényi Miklós legkedvesebb rokona és elvbarátja: gróf Kendeffy Ádám. Ujfalvy a Természetbarátok és Vadászok Évkönyvében ezeket írja róla:

Az ifju Kendeffy Ádám az arisztokrácia hibáit mutatta. Könnyelmű

életet folytatott, a holnapi napra mit sem gondolva. Wesselényinek közeli rokona, gyermekkori játszótársa volt. Most Wesselényi pillantott bele a Kendeffy lelkébe, amint Széchenyi egykor az övébe s arról győződött meg, hogy sok nemes tulajdon hever ott parlagon: „a gyomok közt sok nemes gyökér”. Wesselényi hatása alatt aztán a fiatal Kendeffy magas lelki fejlettségre jutott s rövid idő alatt másodvezérré nőtte ki magát.

Mindenekelőtt elhanyagolt gazdaságukat rendezték mindketten és ernyedetlen szorgalmuk által anyagilag kedvező és független helyzetbe jutottak. Megtanulták az idő beosztását is úgy, hogy ketten mindenre ráérkeztek. Gyors lovaikon beszáguldozták a megyei gyűlések székhelyeit. Az akkori ernyedt közönséget szép szóval, korholással kivették közönyéből, úgy, hogy joguk érdekében sorompóba léptek az álmosak, sőt a hölgyek is buzditó szerepet vállaltak. Az így kialakult megyei küzdelmek képezték ki a 23 évig elmaradt erdélyi országgyűlésre, 1834-re, a bátor és lelkes hazafiak na. iv számát, melyet Erdély diétáinak krónikája Ujfalvy szerint fel nem mutathat. Alig hangzottak el a bezáró főispáni szavak, a két jóbarát már fergetegként száguld lován az ország tulsó részébe. Lovukról leszállva, egyenesen a tanácskozó terembe lépnek és 15—20 mérföld benyargalása után fáradtság nyoma nélkül több óra hosszat vesznek részt a vitában. Másnap már Kolozsvárt az általuk sok bajjal létrehozott uszodában órákig csapkodják a vizet. A tanítvány-sereg dideregve s csak kényszerűségből ugrik a 10 fokos vízbe. Innen a csapat a „vivodába” siet, Biasini vivótermébe, hová szintén Wesselényi és barátja terelik őket. Ott körömszakadásiig kellett vivniök. Wesselényi és Kendeffy a bámulat tárgya, mert főleg kitartásban rég tultettek a hajlékony olasz tanítón. A nap hátralevő részében nemzeti ügyek és gazdasági kérdések fölött vitatkoznak a Casinóban, ami jó hatást tesz a fogékony fiatalemberekre. A következő napon a Magyar-utcán végig a Szt. György-hegy felé jó paripákon vágat 25—30 „kopász”, élükön Wesselényi és Kendeffy. Ott angol falkamester vár rájuk 52 angol fajkopóval. Ujfalvy, Erdély leghíresebb vadásza a falkavadászatot, vagyis a lovasvadászatot kopóval tartja minden sportok legnemesebbikének. Megkapóan érdekes, hogy Wesselényi fia, Béla báró fölelevenítette Zsukon, a mult század kilencvenes éveiben a falkavadászatot, melyen magam is annyi-szor láttam őt és társait száguldani a hegyes-völgyes, akadályokkal tele pályán és ott, azon a helyen halt meg az árvízi hajós fia, mint már idősebb, de lélekben, testben friss sportember, ott végezte életét a ló hátán: lovaglás közben, 1904 októberében. A két jóbarát, Wesselényi és Kendeffy az uszást és vivást nagy tökéletességre vitte. Ujfalvy balaton-füredi fürdőzését leírva, említettük, hogy 1830-ban Wesselényi átusztta a hullámzó Balatont. Kendeffy egy alkalommal a kolozsvári uszodában uszott szélviharban, öt óra hosszat, a legkisebb pihenés nélkül. Wesselényiről a nemzeti „vivoda” termében üveg alá foglalt irás tanusította, hogy 13 vagy 23 (Ujfalvy nem emlékezik pontosan) vivóval egyenként megvivott és sorra kifárasztotta őket. Valamennyi saját aláírásával bizonyította. Kendeffy is órákig vivott egyhuzamban és állítólag négy órai szakadatlan vivás után szélhűdés áldozata lett.

Senkire fájdalmasabban nem hatott a gyászhir, mint Wesselényire.

Rögtön lóra pattant és Zsibóról Kolozsvárra nyargalt. Ujfalvy, mint szemtanu, így írja le a továbbiakat:

„Itt, Kolozsvárt, Wesselényi József házánál vártunk rá. Minden tagjában reszketve, halványan lépett közénk; hallgatva s mereven nézett a földre. Utóbb magához intett s dadogva mondá: rendeljek szekeret s kísérjem a halottas házhoz. A szekérben reszketett, mint a nyárfalevél s fogai egybekocogtak, mint az ijedt embernek. Benne minden indulat, s közte a bánat is, hevesebben tört ki, mint másnál. A Kendeffy-ház előtt kiszállván, a kapu előtt felállított két nyalka gránátos őr megpillantására megborzadva lépett hátra. És egy falócán összerogyott. Itt a temetést rendező b. Kemény Ferencet hosszasan s fájdalmasan nézdegélé, utóbb süket hangon szólította meg.

— Hát a mi derék Ádámunkat csak ennyire érdemesítet, hogy ő, a szabadság bajnoka, ki amellettt kész leendett vérét ontani és te az ő meghült tetemeit a zsarnokság zsoldosaival véteted körül. Ez több mint gondatlanság. Ezért számolnod kell a megsértett emberiség előtt.

Báró Kemény minden ékesszólását előszedé:

A katonai parancsnokság a nemzeti veszteség fölött méltánylatát bebizonyítandó, tisztességtételtől állítatá fel legválogatottabb gránátosai közül egytől egyig magyar születésű katonáit. Ami csak elismerést érdemel.

— Érdemel a pokolba! — kiálta Wesselényi böszülten. — Községes embernél megjárja, de Ádám felül volt emelkedve: az ő emléke megtiszteltetést, de nem beszennyezést érdemel. És most rögtön eltávolítsd innét az öröket, vagy erőhatalommal szétkergetem.

Wesselényi akaratossága ismeretesebb volt, minthogy itt már több engedményeket lehetett volna várni. Azért a hajlékony b. Kemény vonatva ugyan s a legóvatosabb tapintattal az örök visszavonását kieszközlé csakugyan, a katonatisztek nagy bosszuságára. Wesselényi pedig csak azután ment bé a nagy halott koporsójához.

A HIRES ZSIBÓI VADÁSZATOK

Ujfalvy Sándor korának leghíresebb és legvakmerőbb vadásza volt. Nevét mint vadászati íróét az ötvenes—hatvanas évek vadászati lapjából jól ismerték és becsülték országszerte. „Az erdélyi régebbi és közelebbi vadászatok” címen vastag könyvet is írt. Ebből a műből — mint már említettem — 1927-ben, Kolozsvárt, a Minerva-könyvtárban kiadtam néhány érdekes részletet. Ezuttal itt Ujfalvy emlékirata nyomán beszéljük el a híres zsibói vadászatok letolyását.

„Wesselényi 1823-tól 1834-ig minden év őszén és telén négy-öt vadászatot rendezett, melyek rendesen négy napig tartottak. E vadászatok ama kor legszebb napjai közé számítottak. Mindenki büszke volt arra, hogy megjelenhessen. De csak elvbarátait hívta meg; s ezeket ha szinte vadászok nem voltak is. A meghívás nagy pontossággal kezeltetett, mert meghívotton kívül másnak helye nem volt. Egyszer egy magasrangu ur, egy nyugalmazott huszárezredes, ki egyébiránt élceivel bármely nagy társaságot

folyvást derűtségben tudott tartani, de gondolkodása s elvei iránt nem nyújtott kezességet, hivatlan jelent meg: Wesselényi azonnal elkomorult, vastag ajkait durcásan „pittyeszté le”: de a vig cimbora is alig várta az éj homályát, hogy tovább hajtasson.

A meghívottak Zsibóra gyűltek a történeti hírü s különben is festői kastélyba, mely a Szamos balpartján, magaslaton fekszik s melyre a folyam más partjáról a Rákóczi-hegy néz le, körülötte százados erdők sötétlenek s Wesselényi 8 falut birt.

Hadviger főerdész esténként kinek-kinek kézbesítette vadászjegyét, melyen a másnapi hajtás, neve és abban állásának száma fel volt jegyezve. *Luigi* komornok virradat előtt megjelent, minden szobában gyertyát gyújtott, s hangosan jelentette, hogy minden készen áll az indulásra. Zsibón nem volt álmos vagy rest ember. Gyorsan felöltözött és sietett kiki az étterembe, hol tejes kávé, turós puliszka, főtt tojás, friss vaj s főtt burgonya várt a társaságra. A reggelizés alig tartott egy óranegyedet. A délceg lovak sebesen ragadták most a szánat vagy szekeret a távoli erdők alá. Szilaj hajtás, felborulás következtében a kék foltok s dagadt arc mindennapos jelenetek voltak.

Wesselényi az uri vendégek kiindulása előtt sokkal korábban kelt utra sötétben, gyalog, vállán két fegyverrel. Mikor vendégei szánakon kiérnek, ő már övig meztelenre vetkőzve s a vadászkürtből jéghideg vizet öntözve testére, ott állott a nagy tűz előtt, lövései közt s a hosszas gyaloglás után, most a hideg vizlocsolás alatt teste Aetnaként párolgott. Kitörülködés és felöltözés pillanat műve volt nála.

A főerdész, — folytatja Ujfalvy —, kinél tevékenyebb s több szervező ügyességgel bíró vadászt sohasem ismertem, virradatig felállítá már a 80 hajtót. Mihelyt állásainkra értünk, rögtön megkezdődött a hajtás, s oly szép renddel és hangos lármával folyt, minőt másutt annyi év alatt soha sem tapasztaltam. Zsibón a hajtás soha meg nem szakadt vagy fel nem bomlott, aminek kellemetlenségeit az tudhatja legjobban, aki, mint magam is, sokféle vadászaton fordult meg. A decemberi legrövidebb napokon is rendszeren 5 hajtás járt le. Déli falatozásra egy óranegyed használtatott; rendszeren sült pulyka, kevés bor s komlós cipó: ennyiből állt az ebéd. Lehető gyorsan folyt le minden, mert a háziur ismeretes dörgő hangja „indulhatunk”-at harsogott.

Az utolsó hajtásból leereszkedvén, a völgyben vártak a sebes fogatok; mikor már Wesselényi is délceg paripájára pattanva, mint forgószerű száguldott előre s jóval előbb ért kastélyába.

„A vendégek hat órakor *szaloni*asan átöltözve jelentek meg az étteremben. Rendszeren gr. Csáky vagy br. Wesselényi Farkas a történeti emlékü anyát, a már éltes Cserey Ilonát, az illem szabályai szerint az étterembe vezeté. A teríték egy hercegnél is megjárna: rajta a négy tál meleg étel mellett izletes csemegék, válogatott gyümölcsök, többféle asztali és csemegebor . . . mind a házi ur saját természetménye. A szolgálat nagyon pontos. Félőrai ebédkezés után a ház tisztességes asszonyát szobájába kísérve, a vendégek rendre a pipázó szobába gyűltek. Némelyike a kereveten hosszát nyult s pogányul tüstölve áhitattal üdvözlé a pihenési órát.

Mások a kandalló körül a háziurral komoly beszélgetésbe merültek. A szögletben jól egybeszorulva négy zilahi cigány; ha jobbacsán huzná, sem ártana. De a becsületes magyar ember széles jókedvében csak a huzd-rát ügyeli, a többit, ha megvan sajátságos taktusa, számba se veszi. Javából rakja már a bus komoly Ötves, rendre mások is belékostolunk, utóbb a korosabbak is belezavarnak. A széles kedv mind hangosabban tör ki. A kiállott fáradság, csikorgó hideg, mély hó, minden feledve van.

A szögleti kis asztal mellett két viaszgyertya világánál, orrán hatalmas szemüveggel s nőttön-növekedő figyelemmel olvassa gr. Csáky az Augsburgit. (*Augsburger Allgemeine Zeitung*.) Egyszerre sajátságos rikácsoló hangján kiáltja: „A szövetségesek tönkreverték Navarinnál a török tengeri hadát”; azonnal körülserleglik mindenfelől s feszült figyelemmel hallgatják a nagyszerű esemény leírását. A komoly tárgy feletti vitatkozások azonnal hévvel, tüzzel megkezdetnek; midőn főlovász *Álgya* betoppan s amugy huszáros negélyel jelenti, hogy a lovardában meggyújtatták az éjjeli lámpákat. Nincs oly fényes ígérlet, melyért valaki most a kandalló mellett maradna . . .

A lovarda egy nagy csillárral s több éji lámpával van világítva; a főlovász a paripa életidejét s születését hangosan kiáltja ki s kezdődik a lovarda körüllovaglása. Felséges látvány! annyi délceg, nemes állat, apróbb-nagyobb szöktetések s bárány-ugratások közt. A szögletben zamatos rónaival s udvarhelyivel habzó serlegek fogadják a mind sűrűbben erre forduló látogatókat.

Kendeffy Ádám és *Wesselényi* tüzes paripákon, sisakkal és karddal markukban, szöktetnek most a tág térre. Kortársaik közt a legjobb két lovast, bajvivót s legerősebb karu két férfit látjuk magunk előtt. Hévvvel, tüzzel, mint forró vérek rohanják meg egymást. Kardjaik szikrát szórnak. A menny és föld egybeomlását képzelgetik el. A dicső lovagias jelenet a nap minden más jelenetét felülmulja s a vendégek kívánságát és várakozását tulszárnyalja.

A lovagkor e szép felidézése után a kandalló tűzénél a közfigyelmet a háziurnak *Kendeffy*vel és *Wesselényi* farkassal a gazdaszat fölötti heves vitatkozása tartja feszülten. Nagyon hosszúra nyulna ez, de a falusi toronyóra elkongatta az éjfélt: s jöllehet már most senki sem bágyadt s nem is álmos, de a háziur maga inti vendégeit nyugalomra, mert holnap távolabb kell menni s korábban indulni.

Mikor vihar és fergeteg honn marasztott, újabb férfias élvezetek vártak a vendégekre. A nagyterem vivó iskolává váltatott. Mindenfelé kardcsattogás, vivás. A tág erkélyen pedig *Kendeffy* fényes tallért szorit két ujja közé, *Wesselényi* pisztolyból golyóval lövi ki s megfordítva. Valamint Ujfalvy báró Pölnicz szájából televér német, rövidszáru, porcellán pipáját fogadásra 12 lépésnyiről kilövi; a kitartó legkisebb sérelme nélkül. Messziről nézve bolondságnak neveznök. Sokan nem tudták elhátározni, melyik a hibásabb; ki a lövést vagy ki a tartást kezdte? Azonban mint minden, ugy ez is csak távolról nézve rémületes, közlről és többször látva, önbizalomra és bátorságra ébreszt.

A férfias időtöltések minden szerencsejátékot kiszorítottak a zsidói társasági körből. Kártya, kocka, melyek annyi romlást okoztak, mint aljasok, megvetés alatt álltak. S mégis lélekvidámság és jólérzés jelei tükröztek minden arcon.

Wesselényi csak ürügyül használta vadászatait. Óh! sokkal magasabb célból gyűjté ő Zsidóra vendégeit, minthogy velök néhány özét s nyulát ellődöztesse. Ezt ő magára kényemesebben s költség nélkül tehette volna.

Ezután Ujfalvy kifejti, hogy Wesselényi célja a parlagon heverő erők egyesítése és edzése volt, hogy „a bátorság, lélekéberség ott is, hol eddig hiányzott, ismét feléledjen”. A napot a vadászat, az éj egyrészét a közügyek és okszerű gazdaságról folytatott viták töltötték be. Néha 40—50 vendég is megjelent.

WESSELÉNYI UTOLSÓ VADÁSZATAI

„L'öbb évi távollét után végre visszatért Wesselényi házi tűzhelyéhez és újra láthatták szemei a páratlan Zsidót. Nem késett örömét hajdani barátjaival megosztani. Az ujév második napjára meghívta őket vadászatra. A szokott készséggel jelentünk meg — írja Ujfalvy. Ez volt leghosszabb vadászata. Huszonhárom egymásutáni napig tartott a legrémesebb hidegben és övig érő hóban. Mégis csak egy kivételes napunk volt, melyen hóvihar ért; pár óráig dacoltunk dühöngésével, de utóbb is haza takarodni kényszerültünk. Ez egy napon kívül semmi sem birt az otthonmaradásra. Pedig oly mérges volt a hideg, hogy többek közt egy hajtásban magam is annyira megtáztam, hogy tegyverem ravaszát a szó szoros értelmében nem birtam elhuzni. A hideg feketére égette arcunkat, mint megannyi nubiai szerecsen, úgy néztünk ki.

„Bámulva tapasztalám most Wesselényinek hova tovább mind hibásabb lövéseit . . . Fájdalmas hangon beszélgeté el, hogy az utóbbi évek alatt egyik szemére merőben megvakult, a másik is annyira meggyengült, hogy a futó vadat mintha csak látványon keresztül látná. Kedvetlensége nőttön nőtt, szokása ellen többnyire mélyen hallgatott. A vadászon rendes állásaitól bucsut vett. Négy hó múlva örökre elveszté szemvilágát.

Világtalanodása után pár évvel megkísérté még egyszer s utoljára a lövést: kivezetteté magát fácánosába s ott egy terebélyes nyárfa alá lapult, melyre a fácánok éjjelenként szoktak volt szállni. A fácánok gügyögő hangjára fellőtt, de nem talált, nagyon érzékenyedve távozott és soha sem fogott azután tegyvert kezébe.

Wesselényi a vadászatot eredeti módon, másoktól ebben is eltérve, aesthetikai jó ízléssel szokta párosítani, az elejtett vadakat a vadászat alatt nem használta fel, sem bőrüket le nem rántatá, hanem a nagy konyha külső falain csinos vegyítékben lőnek felaggatva s gyékénnyel gondosan elfedve, hogy senki se láthassa. Az utolsó napon vendégei előtt leleplezteté, mi azoknak élvezetdus látványt tárt fel.

Ez utolsó s leghosszabbra nyúlt vadászata diszesebben koszoruzá a konyha falait, mint valaha. Ott függtek tarka vegyületben a szép vadak:

386 nyul, 42 őzbak, néhány vadkan s gimszarvas, 88 róka, 12 vadmacska, 2 nyest, 4 farkas, 42 császármadár és 36 fácán. Ezek festői vegyületében órákig gyönyörködtünk.

Wesselényi nagyon sokat és kitünően vadászott, többet, mint kortársai. A sok erdélyi vadászon kívül öszönként kijárt az osztrák, cseh, morva s magyarhoni nagyszerű vadászatokra.

WESSELÉNYI ÉS A CSÁSZÁR

(Ujfalvy „császár”-nak írja I. Ferencz királyt, aki magát osztrák császárnak proklamálta).

Wesselényi elbeszélése nyomán Ujfalvy följegyzi, hogy miként történt Ferenc császár és Wesselényi találkozása, 1830-ban, Ferdinánd trónörökös pozsonyi megkoronázása alkalmából az udvar nagy estélyt adott, melyen az öreg Ferenc császár is résztvett. Gróf Reviczky korlátnok mutatta be egyenként a felső táblai tagokat. A cercle-ben Wesselényihez érve a császár „zord hangon” szólalt meg:

— A báró ur elődei közül többen tévedtek s ennél fogva szerencsétlenek voltak. Okuljon rajtuk s kerülje botlásaikat.

Wesselényinek ősei iránt érzett határtalan kegyelete felforralta vérért, „bőszülten” rázta tejét és így felelt:

— Felség! Elődeim közt igenis voltak szerencsétlenek, de ártatlanok; az erőszak megtanította őket szenvedni, de félni soha . . . S vajjon, melyik koronás fő lobbanthatja az elődök hibáját s kiállott szenvedéseit az utódok szemére?

A szokatlan jelenet mindenkit megdöbbsentett. A sima Reviczky az öreg császár figyelmét rögtön más személyre és tárgyra fordította. Valószínűleg maga a császár örült ennek a tapintatnak leginkább, mert saját estélyén, mint házigazda, menthetetlenül elhibázta a társalgási tapintatot és a kitörést maga hívta ki. Ujfalvy azzal is erősíti ez állítását, hogy másnap, a császárné estélyén, valamennyi bemutatott magyar ur közül a császárné Wesselényit tüntette ki leginkább és előzékenyen vele beszélgetett legtöbbet. Mégis Wesselényi nemsokára bekövetkezett politikai üldöztetése jórészt e ponton veszi kezdetét. Tulajdoníthatjuk a sors csapásának, vagy pedig az ő heves természetének, mindkettő *családi hagyományként* szállt reá.

1831-ben Hatfaludi alispán meglátogatta Wesselényit és titokban beszélt a falusbíróval. Wesselényi tréfásan megjegyezte az alispánnak, hogy alighanem katonafogdosásban sántikál. Az alispán tagadta. Ám azon az éjszakán öt legényt fogtak el katonának és vasraverve Zilahra akarták szállítani őket. Wesselényi erre elrendelte a bírónak, hogy bocsássa szabadon a legényeket, hisz az alispán becsületszávára állította, hogy szó sincs katonafogásról. A bíró teljesítette földesura parancsát. E merész fellépés híre egész Erdélyt bejárta és a törvénytelen sorozás meggátolása sok hazafinak tetszett. Az alispán eljárását sem lehetett elítélni, mert az ilyen katonaszállítást szigorúan titokban kellett tartani. Hivatalos körökben már ekkor fölmerült a terv, hogy *Wesselényit el kell tenni az utból*. Névtelen

levelek figyelmeztették, hogy meneküljön és Wesselényi készülődött is reá. Közben anyja tüdőgyulladásba esett és pár nap múlva meghalt. Wesselényi lovaslegénnyel hívatta Ujfalvyt a ravatalhoz, magánkívül volt, rettentő szenvedéseket állott ki. S közben megérkezett letartóztatására az első rendelet, br. Jósika János akkori kormányzóhoz. A gubernátor azonban fölterjesztést intézett Bécsbe az alkotmányellenes és káros eljárás ellen, kész lévén inkább lemondani, semmint saját nevét és családjáét is örökre megbélyegezni. *E felirat másolatát br. Jósika később megmutatta Ujfalvynak.* A kormány már katonaságot is indított utnak, hogy Wesselényit élve vagy halva kézrekeritse, de szándékától elállott.

Wesselényi hat hétig hagyta nyitva a családi sirbolt ajtaját. A kriptá előtt éjjel-nappal tűz égett és őr állott. Éjjelenként ő legtöbbször a sirboltban virrasztott. Ott írta meg anyja haláláról megrendítő gyászjelentését. De következett nemsokára az 1834. évi erdélyi országgyűlés, melyen Wesselényi erőiesen felszólalt a törvénytelenység ellen. Ugyanakkor egy kis kézi litograt, azaz könyomatu sajtót hozatott s azon kinyomatott néhány országgyűlési iratot. Az országgyűlést, egyebek miatt is, feloszlatták, Wesselényit és irnokát el akarták fogatni. Mindketten Magyarországra menekültek. A kiadott körözőjével és elfogatási parancs csak Erdély területére szólt. Wesselényi a megyei gyűléseken tovább is bátorító beszédeket mondott, így Szatmármegyében a jobbágyok felszabadítása érdekében. Egy beszéde miatt itt fiscális keresetet indítottak ellene.

Gróf Károlyi György és Széchenyi István pár évvel előbb segítségül hívta Wesselényit a megindított „agitációs” munkához, mert nekik akkor még nem volt meg a kellő népszerűségük. Wesselényinek kellett tiszta, hazafias céljaik érdekében az országos és megyei gyűléseken telrésznie az elpuhult nemzedéket. Magyarországon nem lévén birtoka Wesselényinek, gróf Károlyi György egy kis szatmármegyei birtokát reáruházta, Széchenyi pedig 16.000 forintot adott át neki, hogy sürgős adósságait törlessze.

— Én pedig — mondotta el később Wesselényi — megbízásomnak lelkiismeretesen megfelelttem. A pozsonyi országos teremben az addigi deák nyelv helyett tiszta magyar hangon szólaltam meg, mire a nádor nem késett rendreutasítani, hogy a felsőház szokásos nyelvén változtatni nincs jogom. De tudtára Magyarhonban nem lévén birtokom, itt tán nem is lenne helyem. Én se késtem a szerződő levelet neki átnyujtván, nyerscskén nyilatkozni: Főnség! a magyarhoni birtokom mindössze is csekély, csakugyan, de éppen elég arra, hogy itt e teremben helyemet jogosan elfoglalhassam. A nádori székben ültek egykor az én elődeim közül is, akik hazafi buzgolkodásukért fejükkel és vagyonukkal fizettek. Jóságaik nagyobb részét most fenséged birja.

Wesselényi ezután is nyíltan folytatta buzditásait. Azonban éppen Széchenyi és Károlyi most már az ő bátor, heves nyilatkozatait veszedelmeknek, sőt céljaik kiviteléhez ártalmasaknak találták.

— Én pedig — ugymond Wesselényi — sem az ők, sem akármely földi hatalom kedvéért hazafiúi kötelességemet s meggyőződésemet fel nem áldozhattam.

Igy szakadás következett be köztük.

WESSELÉNYI HIRES PÁRBAJA

Wesselényi Wurmbrandt gróffal vivott híres párbajának előzménye az volt, hogy Wurmbrandt becsmérő kijelentést tett Wesselényiről. A „haszontalan pletykát” Wesselényi pártjában felhasználták és nagy lármát csaptak belőle, vitatva, hogy nem egyéni, hanem pártkérdés, az abszolutizmusnak a szabadelvűséggel szemben való élet-halál harca, amelyet nem valamely gyerekes karcolással, hanem életre—halálra verekedéssel kell megoldani.

— Jóllehet — mondotta Wesselényi — meggyőződésemmel nem találkoztam, de miután ennyire tulcsigázták, többé már vissza nem léphetek. Könnyen megtörténhetik, hogy áldozatja leendek, de történiük akármi, hátrálni nem fogok.

Miután Wurmbrandt Telegdet jelölte ki a párbaj színhelyéül, Ujfalvy néhány napot töltött Wesselényinél, aki átadta végrendeletét, hogy Ujfalvy vigye magával Pozsonyba és ott várja be haláláról, vagy életbenmaradásáról a hírt és aszerint tegyen.

Wesselényivel való találkozása után Ujfalvy másnap Pozsonyba utazott, hol régi barátja, Deák Ferenc bevezette az országgyűlés termébe. Az ott lévő országgyűlési tagok közt találta Széchenyi István grófot, aki izgatottan rohant hozzá és aggódva kérdezősködött Wesselényi ügyéről.

„Másnap az alsó tábla gyűlésén találám Széchenyit — írja Ujfalvy — a követeken alól egy kis asztal mellett ülve, körülte a jurátusok csoportja. Amint megpillantott, odaintett és nekem is széket hozott. Neki tulajdonképen a helye a felső táblán volt, de mint vendég ide is elért s figyelemmel kíséré az alsó ház vitatkozásait. Rendre megnevezé nekem a követek jelesebbjeit, utóbb egy tőlünk nem messze ülő fiatal követre mutatott: Ez ifju ügyvéd, mondá, absentium ablegatus (távollévők követe), valami özvegy báróné helyettesítője, *Kossuthnak* hívják. Nézze meg jól, ez egykor hazájának vagy áldása, vagy átka leend”.

Ebéd után Széchenyi berohant Ujfalvy szállására és rémtűlten újságot, hogy Wesselényi lelőtte Wurmbrandtot. Rögtön utána Jósika Lajos Wesselényit. Ujfalvy megnyugtatta Széchenyit, hogy ez az álhir a nádor udvarából jött. Széchenyi ekkor megbizta Ujfalvyt, hogy ha a hiteles hírt Telegdről megkapja, rögtön jöjjön szállására. A jót fehér, a rossz szat fekete szóval nevezze. Én megértem — mondta Széchenyi, másnak pedig nem szükséges tudni. Másnap este 11 órakor kapta „gyors sürgönyön” Ujfalvy Wesselényi levelét, hogy pisztoly helyett karddal vívtak és mindketten életben maradtak. Hanyatt-homlok rohant azonnal Széchenyihöz. Az arisztokrácia jelesebbjei körében találta szállásán, országos ügyfeleiről vitakoztak. Berohanása közbámulatot keltett. Üdvözlét helyett hársány hangon kiáltotta Széchenyinek a *fehér* kitűzött jelszót. És — írja Ujfalvy — soha sem láttam oly kitörő kedvét, mint ez estélyen.

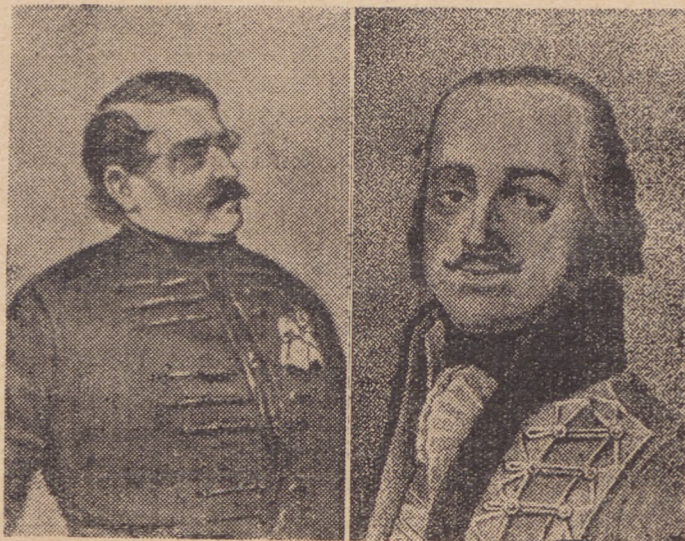
A párbajban Wesselényi segédei *Desewffy Aurél* és *Bethlen János*, Wurmbrandté pedig *Horváth János* és *Jósika Lajos* voltak. Ezeken kívül jóbarátok és rokonok is megjelentek Telegden, mindennekfelett arra törekedve, hogy a pisztolyt kardra változtassák. Wurmbrandtot nagy nehezen

rá is bírták, de Wesselényi hajthatatlan maradt. Végre Bethlen Jánosnak néhány éles szava után Wesselényi is beleegyezett.

„A helységen alól egy réten vívtak — írja Ujfalvy — Wesselényi négy sebből vérzik; vastag szalonnája négy helyt van ketté szelve. A segédek hiába vetik közbe magukat. Wesselényi nyakasan viv. Ellene arcán káröröm villog, mi Wesselényire bosszantólag hat. És megkettőztetett erővel csapkod lankadni kezdő ellenére és jobb hüvelykét ketté metszé. Mire az kardját elhullatá s a vivás megszűnt.

Főnixdort seborvos minden mesterségét előszedte, hogy Wesselényi kétfelé nyíló szalonnáját bevarhassa, ami kitanult szabónak is dolgot adott volna. A gonosz műtét alatt a szenvedő hangosan jajgatott. De alig vég-

Ifj. br. Wesselényi Miklós   Id. br. Wesselényi Miklós

ződött, mire csinosan felöltözve, Wurmbrandt látogatására ment és résztvevő szelid hangon tudakolá hogylétét. Ez hidegen, sőt durcásan fogadta. De Wesselényi nem tágitott udvarias, nyájas modorán. Mikor pedig bucsut vett, mosolyogva jegyzé meg:

— Szerencséd barátom! hogy meg nem öltél. Mert amint hozzád indulék, jött tudomásomra, hogy a nagyvá:adi itjuság hátunk mögött a ligetben lesbe állt, ha elhullok, pártsegéideiddel együtt főbe ver. Még aznap Váradra ment Wesselényi, ahol fáklyászenével tisztelték meg. Késő éjjelig mind oly csendes, higgadt kedéllyel beszélgetett, mintha mellén semmi sem történt volna. De reggelre beállt a lobos sebláz. Folytonosan félrebeszélt és három napig nem mozdulhatott ágyából.”

WESSELÉNYI BUJDOSASA ÉS ELFOGATÁSA

Midőn Kossuth Lajost 1837 május 5-én a budai hegyekben, az Istenszem-nél elfogták, elfogatása estéjén Wesselényivel vacsorázott. Ujfalvy szerint: amit Kossuth írásai között kerestek, nem találták, de Wesselényinek egy levelét is lefoglalták, amelyben így irt: „Barátom, gyógyulj fel minél előbb, hogy sok borsót törhess a német orra alá”. A Wesselényi ellen már folyó bünperben ezt a pár csipős szót is „két kézzel felhasználták”.

Erdélyből Wesselényi számüzve lévén, Zsibóra csak titkon mehetett. Hogy közelében legyen birtokának, Erdőszádán időzött, gr. Degenfeldnél, hol udvari tisztjeivel és barátaival találkozhatott. Üres óráiban kidolgozta a vádpontokra mentségét, mintegy 13 ivre terjedően. Megküldte barátjának, Kölcsey Ferencnek, aki az egészet törülte és helyette alig félivre terjedő mentséget fogalmazott. Annál is inkább, mert ő is, más is tudta, hogy el fogják itélni. Egyedül Wesselényi nem hitte. Wesselényi az iratokat indulatosan a földhöz csapta és öltözetlenül, csak ingben, kirohant a szabadba és egész nap az erdőben bolyongott. Majd ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy szülei sirját meglátogassa. Éjjel, titkon sietett Zsibóra. Ujfalvy óva intette, nehogy másként menjen oda. Az erdő szélén megkötötte paripáját és gyalog ment a sirbolthoz. Itt hosszasan tohászzkodott szülei dicsőült lelkéhez és segítségüket kérte a megpróbáltatás óráiban. Aztán hasonló sebes-séggel tért vissza Erdőszádára. Mindenki azt hitte, hogy csak rövid kirándulást tett. A rendkívül gyors menet miatt két paripája használhatatlanná vált. Egy öreg juhásza birkáit a sirbolt alatt legeltette és a siri jelenetre úgy megijedt, hogy a kastélyba rohant és rémülve beszélte, el, hogy látta gazdája lelkét a sirbolt előtt, hol zokogva sírt. Ostoba koholmánynak mondták.

A királyi tábla aztán három évi fogházra ítélte. A budai katonai lak-tanyába börtönözték be. Ott a homályos, nedves szoba kártékonyan hatott szemeire. Befolyásosabb barátai, kivált Széchenyi egyre zörgettek érte Bécsben. Két havi fogság után megengedték neki, hogy Graefenbergbe mehessen szemét orvosoltatni. Másfélévig szoros rendőri felügyelet alatt tartották, akkor kegyelmet kapott. Korábban is megkapta volna, hihetőleg, ha folyamodott volna érte. Hiába unszolták erre barátai, nem tette. Freiwaldauban lakott és naponta lesétált Graefenbergbe. Utközben egy takács családjával ismerkedett meg. Egy tályog miatt fekvő beteggé vált. A család 13 éves, kedves leánykája ápolgatta. Inasa beszélte, hogy amint Wesselényi rosszabbul lett, a lányka azonnal megjelent és éjjel-nappal virrasztott körülte. Wesselényi titokban utazott el Graefenbergből, de a meghatóan ragaszkodó lányka, — aki miatt ő észrevétlen utazott el — utánament. Pesten utólérte és mennyre-földre fogadta, hogy tőle el nem marad és a világból is kikiséri. Wesselényi irt a lány szüleinek és elvitte őt Zsibóra. 1842 októberben ért beza. Barátja, Ujfalvy kérdésére nagy elismeréssel szólt a leány példátlan ragaszkodásáról és bámulatos ügyességéről.

Karácsony harmadnapjára vadásztársaságot hívott meg. Említettük már, hogy ez volt legutolsó és leghosszabb vadászata. Ekkor már nem csak a nagy hideg miatt szenvedett a társaság, hanem mert Wesselényinek

Priznicz, a graefenbergi hidegvíz-gyógyintézet vezetője azt rendelte, hogy a szoba levegőjét, főleg a fűtött szobáét kerülje, így szakadatlanul nyitott ablakok mellett, csikorgó hidegben ültek a vacsoránál. A graefenbergi lány is résztvett a vadászon, vékony ruhában. Ujfalvy figyelmeztette Wesselényit, hogy gondoskodjék a lány részére meleg „gunyáról”. Így aztán vastag posztó-nadrágban, báránybőr bekecsben és juhbőr kucsmában jött ki a vadászatra. A hajtásban a háziur tözsomszédjában állott. Egyebek közt a lány, aki soha addig fegyvert nem fogott, egy nagy őzbakot lőtt. Az őzbak egy mély árokba hullott, mire a lány, fegyverét feltámasztva, utána iramodott és lábát megragadván, addig huzgálta a nehéz vadat, míg állására fel tudta hozni. Wesselényi el volt ragadtatva erős akaratától és kitartásától. Dicsérte Ujfalvynak, aki kedvetlenül felelte: „Jó, jó barátom, csak nyugalmad rovására ne menne”. Wesselényi, aki ekkor már homályosan látott, bizalmasan kijelentette Ujfalvynak, hogy ha megvakul, agyonlövi magát. „Nem tartá szavát — sóhajt fel megkönyebülten Ujfalvy, de hozzáteszi — tudtommal most legelébb”. Mi hozzátehetjük, hatalmas önuralomra és férfias szivre vall e türelme és kötelességtudása. A világtalanság bekövetkezett. Első stádiuma alatt szerfelett indulatos volt, Wesselényi, olykor a dühöngésig. Hónapok teltével csillapulni kezdett, látogatásokat fogadott, leveleket diktált, olvastatott, gazdaságát személyesen vezette és figyelme kezdett mindenre kiterjedni, mint boldog napjaiban.

Egy év múlva pedig szomszédjának, br. Jósika Miklósnak, a regényírónak elhanyagolt gazdasága miatt zavarossá vált pénzvizonyairól értesülve, felszólította, hogy szüntesse meg háztartását, költözzön hozzá lakni s folytassa ott csendesen irodalmi munkásságát. Ő átveszi gazdasága vezetését és biztosítja róla, hogy zavaros pénzvizonyait a lehetőség szerint kitisztázza. Jósika elfogadta az ajánlatot és két évig állandóan Zsibón lakott; szurduki birtokát, mely csak egy óra távolságra feküdt, ez idő alatt egyszer sem tekintette meg.

WESSELÉNYI HÁZASSÁGA ÉS FIAI AZ ÁRVIZI HAJÓS HALÁLA

1845-ben Wesselényi nőül vette a graefenbergi jó kis leányt, a gondos ápolónőt. Elsőszülöttjük Miklós volt, akinek a keresztelőjén Wesselényire valló jelenet folyt le. Nyolc keresztapát és két keresztyánt kért től Wesselényi. A keresztapák ezek voltak: Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Kossuth Lajos, Bezerédy István, Beöthy Ödön, Ujfalvy Sándor, ifj. Wesselényi Ferenc és Kelemen Béni. Keresztyánakul: Wesselényi Ferencné és Nagy Lázárné. De hadd mondja el Ujfalvy a megható jelenetet:

„A kereszteleési szertartás végeztével fülembé sugá Wesselényi, hogy ha a vendégek a szobából kivonulnak, vezessem boldogult anyja szobájába s a kis fiut dajkájától elvéve, vigyem hozzája. Itt az ajtókat gondosan bezáratván, anyja íróasztala előtt térdre borult, gyermekét magasan tartá és tennhangon tohászzkodék:

— Szülőim dicső lelkei! Tekintsetek le atyám nagy nevére keresztelt első szülöttemre. Fogadjátok őt pártfogásotok alá. Lebegjen felette ezután a ti magasztos szellemetek, hogy egykoron méltó lehessen ő a ti nagy nevetekre. Imé itt e szobában, mely egykor annyi magasztos gondolatoknak és érzéseknek volt tanuja, itt a ti szent színetek előtt ünnepélyesen felszentelem őt a drága hazának és az emberiségnek. És ha ő valaha akármilyen okból dicső nyomdokairól lelépne és nevét beszennyeznék, vérezzék el kínosan, mint aljas gonoszlevő”.

„Fohászat görcsös zokogás szaggatta meg. A megrázó jelenet és a nagy szavak mélyen furódtak emlékembe; kötelességem azt feljegyezni” — fejezi be Ujfalvy.

Ez a fia, Miklós, főispán lett Szilágymegyében, majd koronaőr. Mikor a főispánságról lemondott, a bucsuvacsorán a kormány képviselője elhozta valamelyik osztrák rendjel középkeresztjét, melyet, beszédet tartva, rácsatolt az árvizi hajós fiának nyakára. Az oroszlánarcu, kemény férfiú tűrte, mint a bárány, ha csengőt kötnek reá. Aztán, egyetlen mozdulattal levette magáról a kitüntetést. Így hallottam, de így is történt, köztudomás szerint.

Másodiknak Béla fia született. Keresztszülőinek atyja megnevezte gr. Mikes Jánost, id. gr. Bethlen Jánost, gr. Teleki Domokost, gr. Teleki Lászlót, gr. Ráday Gedeont, gr. Kolonics Miksát, br. Kemény Dénest, br. Kemény Domokost, br. Kemény Zsigmondot, br. Jósika Miklóst, Zeyk Józsefet, és Károlyt, Weér Farkast, Kubinyi Ferencet, Csapodi Pált, Ujházi Lászlót, Eötvös Mihályt, Vörösmarty Mihályt, Bajza Józsefet és Fischer Ernőt. Keresztanyáknak: Kolonics Miksánét és ifj. Bethlen Jánosné grófnékat és Fischer Ernőnét.

Itt éppen csak fölemlítjük Wesselényinek még elítéltetése előtti nagy cselekedetét, az 1838. évi pesti árviz alkalmával mutatott példátlan hősiességét. Vörösmarty költeménye, az *Árvizi hajós*, ezt a nevet örökre homloka köré tűzte. Budapest székesfőváros pedig a Ferenciek belvárosi templomának falán szoborképpel, ércablán örökitett meg Vörösmartytól megénekelte cselekedetét. Naplójában Wesselényi tömören említi hősiességét és emberszeretetét, mellyel annyi emberéletet mentett meg. Ujfalvytól azt tudjuk meg, hogy három dereglyén és legkitünőbb vezetékiparipáján mentette a családokat. Paripája, a *Hozzd alá*, a víz sodrába veszett. A székely lóivadékok közül ez volt a legkitünőbb. E vérkeveredésből soha se tudott azután ilyet nevelni. Árát 600 aranyra szabta. A pestiek — ugymond Ujfalvy — nemsokára bekövetkezett elítélése és később bekövetkezett temetése alkalmával hálásan bebizonyíták részvétöket és becsülésöket.

Még annyit az árvizi hajós életéről, hogy 1848-ban a pesti országgyűlésre ment családjával. Vaksága ellenére is igyekezett a közutakba befolyani, de Ujfalvy megállapítása szerint Lambert esetéből meggyőződve arról, hogy a forradalom a törvényességet a háttérbe szorította,

„lelépett a küzdterről” s vérző szívvel utazott vissza Graefenbergbe. Ujfalvyval, akivel már előbb is elég sűrűn levelezett, Graefenbergből is összeköttetést keresett. 1849 végén értesítést kért, hogy mi történt Zsibóval. Gazdatisztjeinek nagyrésze politikai üldöztetés miatt be volt csukva. Ujfalvy kiszállott Zsibóra és értesítette káraitól. De „mert sokja volt, a sokból maradt elég”, főleg a szép ménes majdnem épen megmaradt. Wesselényi tavasszal készült hazatelepedni. Ujfalvy óva *intette ettől barátját*, kivált Urbán katonai parancsnoknak, személye ellen több helyen nyilvánított fenyegetései miatt. Wesselényi azért is jönni akart. Hiába iratott Ujfalvy több előkelő barátjával lebeszélő leveleket, Wesselényi zsémbes hangon tudatta Ujfalvyval, hogy hiába uszítja reá a félvilágot, ő nem ijed meg. Április derekán útra is kelt, állítólag a gőzhajón meghűlt és Pestre betegen érkezett. Alig tudott mások segítségével az István főherceg-szállóba felvándorolni. Az elhívott Garay orvos azonnal érvágást javasolt. Wesselényi a homoeopathia híve volt és makacsul ellene szegült, hogy tüdőgyulladását érvágással gyógyítsa. Hiába sürgette Garay, Wesselényi szokott makacsságával ellenezte, s ez életébe került. Mire Balogh Pál, Wesselényi kedvelt orvosa, megérkezett és szintén az érvágást tartva szükségesnek, Wesselényi belenyugodott, hogy a „hasonszenv” legszen-
tebb elvét megszegjék rajta, már késő volt. Az érvágás ellenére harmadnap Wesselényi vonaglani kezdett. Halálát érezte, mert dadogó hangon így tohászzkodott:

— Atyám erős lelkel! Adj most elegendő erőt küzdelmem férfias ki-
szenvedésére, hogy hozzád méltó bátorsággal végezhessem tövises pályámat...

Nemsokára meghalt. Temetésén a hálás pestiek nagyobb tömegben jelentek meg, mint az elhunyt nádorén: árvízi önfeláldozását hálálták meg. Debrecenben testét a református templomból, hova ideiglenesen tették le, Zsibóra szállították és meghagyása szerint ősei sirboltjába, szülői és nevé-
lője lábaihoz helyezték. Ujfalvy rövid, de megható bucsusorai: „A halotti szertartások után szorult kebellem távoztam Zsibóról, hol a két Wesselé-
nyiben, az apában és fiuban annyi magasztos hazafiúi érzést láttam fel-
lobogni, mint másutt sehol. Amiért Zsibó előtttem szent marad örökre. És mindig áhitattal nézek reá, mint a hívő muzlem Mekka felé”.

A végrendelet a két fiú 28 keresztatyját hagyta gondnokul. Ujfalvy Deák Ferenc tanácsaiból tudta, hogy ha ezt az intézkedést akarják vég-
rehajtani, Urbán katonai személyt nevez ki gyámul. Kérést adatott be az özvegyvel Urbánhoz, hogy Wesselényi Ferencet, néhai férje legközelebbi rokonát és barátját kéri kineveztetni. Így is történt. Később az özvegy-
gyel is kiegyeztek.

Zsibóról aztán az özvegy eltávozott, a háztartást megszüntették, mi-
nél fogva évenként jelentékeny jövedelmet lehetett a két fiú részére meg-
takarítani. Özv. Wesselényiné azután férjhez ment Mocsáry Lajoshoz, a magyar országgyűlés ellenzékének kiváló és neveztes tagjához, akitől két gyermeke született. 1865-ben halt meg.

UJFALVY ÉLETÉNEK TOVÁBBI TÖRTÉNETE

Embert barátjáról, madarat tolláról lehet megismerni — mondja a közmondás. Ujfalvy barátsága a két Wesselényivel az ő életének legérdekesebb, izgató és jellemére fényt vető fejezete. Most azonban vissza kell térnünk életének további történetéhez.

1843-ban Ujfalvy és felsége Előpatakon fürdőzött. Sok érdekes dolgot tapasztalt Ujfalvy a székelyek közt, maga is különben ebből a vérből származott. Melegen emlékszik meg Háromszék lakóiról, vallásosságukról, kiváló szorgalmukról, az asszonyok nagy dolgosságáról. Az előpataki fürdőn sok román bojár is megfordult, s Ujfalvy szerint ezek a gazdag bojárok tele voltak arannyal. Egyikükkel, aki kegyetlenül meg akarta vesszőztetni cigány szolgáját, össze is kapott. Tiltakozott a szolgának ilyen kegyetlen megbüntetése ellen. Majd pedig, nehogy otthon, Moldvában, még rosszabb sorsra jusson a cigányfiu, megszöktették. Ellenben nagy elismeréssel említi Ujfalvy egy Bellio nevű bojárt, aki Párisban több évet töltött és fogadást tett, hogy ha ügyes-bajos dolgait Isten szerencsésen bevégezni engedi, védszentje tiszteletére Bukarestben csinos imaházat fog építtetni. Ujfalvy megjegyezte erre, hogy tudtával Bukarestben több mint háromszáz imaház van, de annál kevesebb a nevelő intézet . . . Tőle, mint felvilágosodott egyéntől méltán megvárhatja hazája s az emberiség, hogy nemzetének ily intézményeire fordítsa pénzét, miért az utókor hálájára számíthatna.

„Szavaim nem téveszték hatásukat — írja Ujfalvy — és elevenjére találtak a jó embernek: mintha mély álomból ébredett volna fel, úgy nézett szemközt, utóbb melegen szorítá meg jobbomat, hálás szavakban köszöné meg, hogy szemei előtt egy új, nemesebb világot tártam fel. Az imaház helyett nemzeti nevelőintézetet építend. És hogy okos figyelmestetésem emlékeztetére, saját nevemre fogja elnevezni az intézetet, hogy azáltal is háláját irányomban békonyíthassa.

Soha se láthatám többé a jámbort s tudomásomra se juthaték, hogy ígéretét mennyire létesíthette. Amit ha megtett s azáltal a szenvedő emberiség fölsegéllésére bármi keveset is tehetett, bizony még a másvilágon is boldogítand. De közelebbről egy több ideig Bukarestben lakott osztrák szolgálatban levő katonatisztől tudakozódván, azt mondá, hogy Bellio nevű bojárt személyesen ismer, okos, értelmes ember, de a nevelőintézetéről még semmit se hallott. És ő hajlandó a Bellio ismeretes erélyessége után hinni, hogy őt e nemes cél kivételében igen nagy akadályoknak kellett meggátolniok”.

UJFALVY ÉS BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR

Ujfalvy nemcsak kora nevezetes politikai egyéniségeivel tartott fenn összeköttetést, hanem a szellemi kiválóságokkal és nagyságokkal is. Látuk balatoni fürdőzése után érdekes levelezését Kisfaludy Sándorral. Rákerül a sor, amint időrendben következik, Vörösmarty Mihállyal való meleg összeköttetésére és levelezésére is. Ezuttal olvassuk el Bölöni Farkas Sán-

dornak Amerikából küldött levelét. Bölöni Farkas előbb az erdélyi kormányzóságnál, majd a bécsi kancelláriánál volt tisztviselő, s 1830-ban Béli Ferenc gróffal beutazta Nyugat-Európát, majd félét Észak-Amerikában töltött. Amerikai utjáról írott műve nagy feltűnést keltett. Ujfalvy különös kéréssel fordult az amerikai utazóhoz Kolozsvárról való elutazása előtt. A kor romantikáját sugározza magából a kérés is, teljesítése is. Ime a levél:

Kedves Druzám! Ezelőtt harmad nappal Mount-Vernonban voltam, a nagy Washington volt lakhelyén és sirjánál, s igen is rá emlékeztem a Drusza kérésére s azon ígéretemre, melyet ezelőtt másfél esztendővel a Várad előtt sétálva tettem volt a Druzának: s ime ide zárok egy ágacska tejér Cédrust, melyet a tisztelt ember sirja felül szakasztottam. Vallásos tisztelettel járnak ide az Amerikaiak s az Idegenek s én is hazámra sohajtottam a szent helynél.

Már nagy részét bejártuk a Státusoknak, de Dél felé alább nem megyünk, mert itt Virginiában most is oly meleg van, mint nálunk szokott lenni Juniában, csak a Szerecsen állhatja ki az ezen alól való climát, s a tél bekövetkezése előtt hátunk megé szeretnők tenni az Océánt, melyen általjövételünkben 39 nap hanyatánk.

Éljen boldogul kedves Druzám. Örvendtem, hogy ígéretem teljesíthettem, majd Tavasszal látni fogom. Kedves Feleségét szívesen tisztetem. A Concipista urnak, jó Principálisnak és Löw urnak mondja meg tisztetem. Szíves tisztelettel maradtam szerető barátja

Farkas Sándor

Washington, Americában, 1831. october 23 kán.

Kivül a levélen: A Monsieur Alexander Ujfalvy de Kövesd par Vienne en Autriche Bude a Clausenbourg en Transylvanie ou par Nagy Ilonda a Szakatura.

(Bölöni Farkas Sándor cimeres pecsétjével az Ujfalvy-levéltárban.)

VÖRÖSMARTY BARÁTSÁGA AZ UJFALVY-HÁZASPÁRRAL

A Romladéknak elnevezett kis községbe, ahol Ujfalvy és felesége az 1848—49-es szabadságharc előtt kis világboldogító államot rendezett be, gyakran érkeztek nevezetes magyar írók és költők levelei. Ujfalvy Kisfaludy Sándoron kívül Vörösmartyval is meleg barátságban állott; levelesládája Bajza Józsefnek is megőrizte egy levelét s ki tudja, hány nem érkezett meg és hány kallódott vagy pusztult el a forradalom alatt. Most csak Vörösmartynak és feleségének Ujfalvyékkal föntartott megható barátságról írunk. Vörösmarty — minden ok meg van reá, hogy ezt higgyem — Wesselényi Miklós útján ismerkedett meg Ujfalvy Sándorral. Magával Wesselényivel Vörösmarty Bárfay Lászlónál ismerkedett meg Pesten,

Bártfay László gróf Károlyi György titkára és központi ügyésze, Kisfaludy Károly, Kölcsey, Bajza, Toldy, Virág, Vörösmarty és Wesselényi barátja. Háza gyűlöhelye volt az íróknak és költőknek. A harmincas évek elején ismerkedett meg ott Wesselényivel Vörösmarty, aki (valamint Bajza és Kisfaludy) válogatott műveiket olvasták fel a hölgyekből is álló társaságnak. Ezeken az irodalmi estélyeken támadt az a meleg barátság, mely aztán 1845-ben lehozta Erdélybe, Zsibóra, báró Wesselényihez Vörösmarty Mihályt és Deák Ferencet. Akkor jártak Kolozsvárt is. Ujfalvy mitsem jegyzett föl erről a nevezetes látogatásról, de annál becsesebb leveleket őrzött meg számunkra a költőtől és hitvesétől. Más forrásból, Deák Ferenc egyik életrajzából és az egykoru kolozsvári napilapok hireiből azonban megtudjuk, hogy 1845. május 4-én indultak Nagyváradról a Biasini-gyorskocsival, 5-én Szilágyosmlyóra értek és 6-án délben Zsibóra, ahol 10 napig időztek, 16-án már visszaérkeztek Kolozsvárra. Többen, köztük Kossuth is, a rossz idő miatt nem jöhettek el, ellenben ott volt Beöthy Odön és br. Kemény Zsigmond.

Wesselényi ekkor már világtalanná vált, csak lelki szemével láthatta az eseményeket és a világot. Ezzel a tiz nappal látogatói boldoggá tették az árvízi hajóst. Ujfalvynak egy későbbi leveléből kitűnik, hogy nála is látogatást tettek, ő maga tesz célzást erre. Azt is tudjuk, hogy Vörösmartyék vadászaton is voltak s kétségtelenül Ujfalvy, a híres vadász vezette a vadászatot.

Vörösmarty Mihály egy vaddisznót lőtt. Ez a látogatás Vörösmarty-nak és Wesselényinek, valamint Wesselényi szomszéd birtokos-társának és legjobb barátjának holtig tartó barátságát is meghozta.

Deák és Vörösmarty, mint említettük, május 16-án reggel érkeztek Kolozsvárra. Azelőtt való napra várták őket, de bizonyára nem engedte utra még egy napig a csupa tűz-láng, szerető barát: Wesselényi. Ideérkezésük napján Kolozsvár egész közönsége, lelkes, igazi szeretettel ünnepelte a nagy politikust és a nagy költőt. Deák és barátja, Vörösmarty is gr. Teleki Domokoshoz szállott. Délben gr. Teleki József kormányzónál, a nagy történetírónál ebédeltek. Estére gr. Kemény Sámuelhez voltak hivatalosak vacsorára. Előbb a színházba vitték őket, de nem nagy szerencsájük volt az előadással: Hahnel nevű hegedűművész és egy bűvész szerepelt. Deák és Vörösmarty gr. Mikes János páholyában jelent meg. Innen Kemény gróf lakására mentek, a főtér déli oldalának erkélyes, ma is álló háza ez. E ház erkélyén fogadta Deák és Vörösmarty a fáklyás menet tisztelegését. Az itju Ujházy György üdvözölte Deák Ferencet s ő hatalmas, hazafias beszédben válaszolt. Vörösmarty is mondott néhány köszönő szót, ő különben mint képviselő is hallgató tagja volt az országgyűlésnek. Vacsora után persze, mint vacsora alatt és délben a kormányzónál, nem hiányoztak a pohárköszöntők. Éjfél után Vörösmarty és Deák elutazott, mert Deáknak másnapra már Biharmegye gyűlésén, Nagyváradon kellett lennie.

Ötvennyolc esztendő múlva, 1903-ban, ezuttal *nappal*, ismét hódolt Kolozsvár közönsége a két elhunyt nagy térli emlékének. Az Erdélyi Irodalmi Társaság emléktáblával jelölte meg a házat, éppen az erkély falánál, látogatásuk emlékére. Csudálatos véletlen — ha ugyan van véletlen —

hogy ez ünnepély alkalmával az ünnepi beszédet *Versényi* György író és tanár mondotta, *Wesselényi* egyik természetes fiának, Károlynak fia. A vak árvízi hajósnak saját vére mondott köszönetet a vigasztalásért, melyben nagyatyját Vörösmarty és Deák részesítették.

Vörösmarty azonban már e látogatás előtt meleg barátságban állott *Wesselényi*vel, aki második fiacskájának keresztatyja volt. Nemcsak érdekessége miatt, de történetünk későbbi folytatása miatt is tudnunk kell erről a komaságról. Vörösmarty egy hónappal zsidói látogatása előtt kérte föl *Wesselényi*t komájának. „Április 17-én született második fiam — írja Vörösmarty, hat hónappal az örömdetes családi esemény után *Wesselényi*nek. Ha szólni tudna, ezt mondaná: légy keresztapám. Reményilem, nem tagadod meg a szegény költő fiának kérelmét s e reményben holnap Deák Ferenc fogja nevedben keresztvizrre tartani... Első fiam április 20-án született (1844.) s így egy év alatt kettő, ami egyéb iránt — tisztelet, becsület, de igazság is — telerészben nőm érdeme. Isten áldjon meg. Tartsd meg szíves szeretettedben tisztelő barátodat *Vörösmarty*”.

Wesselényi kész örömmel fogadja a keresztapaságot és keresztfiának a saját méneséből egy nemes fajból való csikót ajándékozott. „Legelőszőr is — írja Vörösmarty, Pestről, 1846 márciusában kelt levelében — köszönöm kis fiam nevében a csikót, ő maga is megköszönné, de még eddig csak sirással és gögicseléssel tudja kifejezni érzelmeit”. Több ízben kerül szóba kettejük leveleiben a komaság. Azonban sajnós, nagy költőnket az a családi csapás érte, hogy második fiacskája: Mihály, 1848-ban meghalt. A gyermek temetésén Petőfi Sándor és Garay János is jelen volt. Midőn Czuczor Gergely, mint lelkész, beszántelte a kis halottat — csak poéta és nagylélek képes erre — szavalni kezdte: „Eljátszottad már kis játékaidat...” Vörösmartynak a *Kis gyermek halálára* c. költeményét, melyet a költő 1824-ben írt, a Perczel-család egy kis fiugyermekeének halálára. Vörösmarty addig visszafojtotta bánatát és könnyeit, felesége miatt. Ekkor azonban reáborult fiacskája koporsójára és keservesen sirt. Petőfiék bérkocsin kísérték ki a bánatos apát és a sirnál is résztvettek a temetésen. Mindkettőjüket anynyira meghatotta Vörösmarty fájdalma, hogy másnap — írja egyik ujság — költeményekkel igyekeztek őt enyhíteni.

Most Ujfalvyhoz térünk vissza. Nemsokára zsidói — akkor zsidóinak mondták — látogatása után, Ujfalvy érdekes ajándékot küld Romladékról a költőnek, Vörösmarty azt a megjegyzést tette, bizonyára távozása előtt, hogy óhajtott volna valami erdélyi emléket vinni maga és neje számára. Erre a nyilatkozatára hivatkozva, Ujfalvy elhozatta Zsidóról a Vörösmarty által elejtett vadkan agyarait, ebből számára előing-gombokat és feleségének mellűt foglaltatott. „Ebben — írja Ujfalvy 1845 június 10-én kelt kísérő levelében — agyar, arany s művész, mind honi s szoros értelemben vett védegyeleti. Fölül rajta, lövész előtt némi érdeme is van . . . mert e csekélység mind egykori szép lövésedet, mind annak küldőit emlékedben olykor visszaidézi...” Kéri Ujfalvy a költőt, írjon Erdélyről egy költeményt.

VÖRÖSMARTY LEVELE UJFALVYHOZ

Kívül: Tisztelt Ujfalvy Sándor Urnak, Kolosvár. Vörösmarty cimerez pecsétjével. A levél 1845 július 8-án kelt, így hangzik:

Kedves Barátom! Becses ajándékodat mind én, mind nóm szíves köszönettel vettük. Különösen nóm rendkívül örvend a messziről jött emlékeknek, mint aki csak hírből hallotta azon ritka szíveséget és barátságot, mellyel fogadtatok. A gombokat már el is osztotta, mindenik fiának egyet, ha felnőnek, a tüt pedig, ha valamikor leánya születnék. Még egyszer köszönöm gyengéd figyelmedet, mellyel hanyagságom hibáját ily szépen helyrehoztad. Jelentsd kérlek, kedves nődnek is legszívesebb tiszteletünket.

Wesselényi sokáig mulatott köztünk, körülvéve baráti-, és tisztelőitől; igen sok jó órát töltöttünk vele. Deák szinte Pesten volt másodszor s együtt indultak el. De mindezeket majd Wesselényitől bővebben megérted.

Látom-e én még Erdélyt valaha? Adná isten, hogy vagy egy nyarat tölthetnék köztetek, hogy megjárhatnám a kedves kis hazát kivált ott, hol tősgyökeres magyar népe lakik. De ilyen földhöz ragadott embernél ez csak jámbor óhajlás még most.

Ami az erdélyi verset illeti, nem mondok nemet; de igent sem. Ha irok, olyat szeretnék írni, mi hozzám s hozzátok méltó legyen. Üdvözlöd Erdély jobb fiait s különösen azokat, kiket barátaimnak szabad neveznem.

Barátod Vörösmarty Mihály

Két év múlva, 1847-ben, Ujfalvy Pestre utazott. Elragadtatással szólt sógorához, Lészay Lajoshoz írt levelében, az egyetlen levélben, mely ez utjáról eddig ismeretes, arról az óriási haladásról, melyet utközbén a földművelésben látott és arról a nagyszerű fejlődésről, melyet tíz év alatt, amerikai módon, az ország és kivált fővárosa tett. Lakósaiknak száma, a gyárak a fővárosban, a vasut Szolnoktól, a 32 dunai gőzhajó, a tiszai gőzös, mely rövid idő alatt megindul. Szellemileg még többet haladott az ország. Ez a nemzet haladni akar. Két politikai pártját, a tiszta nemzeti érzés, erős akarat és a haladás kívánsága jellemzi. Csak különböző uton akarják elérni a célt. Ezzel szemben Erdélyben sokkal rosszabb állapotokat vázol Ujfalvy. Elmondhatjuk azt is, ami nincs benne sorában: véglegesen Pestre szándékszik költözni. Majd a torradalom után következő időben keservesen panasolja, hogy e tervét nem valósította meg. Kétségtelennek tartom, hogy Ujfalvy találkozott ez alkalommal Vörösmartyval is.

VÖRÖSMARTY KERESZTANYÁNAK KÉRI UJFALVYNÉT

Maradt a pesti látogatásnak egy közvetett, érdekes tanuja: Vörösmarty levele Pestről, Ujfalvy Sándornéhoz. A költő keresztanyának kéri föl Ujfalvynét, július 14-én, éppen abban az időben, mikor Ujfalvy Pesten járt. Barátját a költő nyilvánvalóan személyesen kérte komának, ezért szól a levél csupán telességéhez. Így hangzik:

Pest. Jul. 14-én 1847. Tekintetes Asszony! A távolból véletlen meghozanással jövőnk kegyedhez s ámbár én csak alig ismerős, nőm teljesen ismeretlen, bátrak vagyunk remélni, hogy kérésünket megtagadni nem fogja. Kérésünk abból áll, hogy jul. 10-én született kis leányunknak keresztanyja lenni sziveskedjék. Ezen viszony által én nem csupán a szokásoknak kívánok hódolni, hanem minél több néven és cím alatt összekötve lenni azokkal, kiket tisztetek. Nőm egyesíti kérelmét enyémmel azon hitben, hogy valamikor személyesen bemutathatja kis keresztleányát, kit addig is kegyeibe ajánlunk.

Mi engem illet, én e lépést azon számítással is tettem, hogy ami jó és nemes van magyar és erdélyi hölgyekben, azt e kis csecsemő tán örökleni fogja, anyja s keresztanyja után. Ki egyébiránt tisztelettel maradok

alázatos szolgálja
Vörösmarty Mihály

(Kívül. Tekintetes Ujfalvy Sándorné szül. Lészay Juliána asszonynak. Eredetije az Ujfalvy-levéltárban, Erdélyi Múzeum Egylet).

Ujfalvyné Romladékról július 21-én válaszol, tekintetes urnak szólítva Vörösmartyt. Örvendetes meglepetésnek mondja, mellyel őt Vörösmartyék megajándékozták, midőn a szép vallásos kötelesség megbízása által keresztanyai névvel tisztelték meg. Levelét így végzi: „A Tekintetes Asszonyt tisztetem, s kívánom, hogy még valaha, mint ismeretlen ismerős találkozzán, a kis Erzsike által font barátságunk koszoruját állandósítsuk meg. Melyet aztán nagyrabecsülésem babérrá fog változtatni — s a kis Erzsike atyja fejére fog feltenni. Változhatatlan tisztelettel marad a Tekintetes Urnak alázatos szolgálja *Ujfalvyné*”. Érdekes levél, de — Ujfalvy fogalmazta, ott a fogalmazványa az Ujfalvy-család levelesládájában, melyet 1910-ben hoztam el Ujfalvy Károlytól az Erdélyi Múzeum Egylet levéltára számára, hol a többi nevezetes levelekkel együtt mai napig is található.

Most egy világtörténelmi nagy esemény szakította meg a két család baráti levelezését: a magyar szabadságharc 1848—49-ben. Utána *folytatódik* azonban a két család szeretetteljes barátsága, melyről megrendítően szomorú irások adnak tanubizonyságot.

EGY ERDÉLYI MAGYAR CSALAD A SZABADSÁGHARC ALATT

Ujfalvy Sándor Emlékiratai az 1848—49-es szabadságharcról megkezdett és félbehagyott fejezettel érnek véget. A forradalom történeti előzményeiről és néhány erdélyi vezető személyiségről bőven ír Ujfalvy, majd röviden megemlékezve magáról a szabadságharcról, áttér az osztrák abszolutizmus éveire. Főleg erről akart részletesen beszélni, de az 1854—55-ben papírra tett emlékirat itt félbeszakad. Ujfalvy életének további folyását már csupán levelei, panasziratai és más irások, valamint Kövály Lászlóval,

Bem volt történetírójával folytatott beszélgetéseim alapján tudom meg-
rajzolni. Kőváry kedves jóbarátja volt Ujfalvynak és mint történetíró,
megbízható, becses és jellemző adatokkal szolgált.

A szabadságharc idején Ujfalvy és felesége menekülni volt kénytelen
saját birtokáról; a birtokot kirabolták s őt halálra keresték. Éppen egyik
Vörösmartyhoz írt levelében panaszolja a forradalom alatt bekövetkezett
katasztrófáját. Ő, feleségével együtt csak a véletlen segítségével menekült
meg. Nyolc hétig voltak körülvéve a támadóktól. Pillanatig sem voltak
biztonságban, hogy mikor rohanják meg őket. Akkor azt határozta el
Ujfalvy, hogy az utolsó percig védeni fogja magát, s az utolsó szükségben
előbb feleségét, aztán maga-magát agyonlövi.

Életük megmaradt, de minden vagyonukat elrabolták. Lakóházaikat és
minden épületüket lakhatatlanná tették. Butoraikat, gabonájukat, gazdasági
eszközeiket mind elvitték, marháikat és lovaikat elhajtották. Később, mikor
a dolgok csendesedtek, birtokaikat haszonbérbe vesztegették el. Kolozs-
várra menekültek Ujfalvyék és állandóan itt laktak.

Ők, akik oly fényes anyagi viszonyok közt éltek, egyszerre a minden-
napi szükségletekben is hiányt szenvedtek. Fájdalom, ez a sorsa — ugy-
mond — nálunk a legtehetősb családoknak.

1848 dec. 1-én történt Ujfalvy birtokának kirablása és gazdasági
gondnokának meggyilkolása is Szakaturán. Hasonló sors érte volna őt
magát is — írja egy panaszában Ujfalvy —, ha akkor betegeskedése miatt
nem kellett volna feleségével együtt Kolozsvárt tartózkodnia. 1849 febr.
4-én Nagyváradra menekült és onnan írt Vörösmartynak Debrecenbe,
anélkül, hogy választ kapott volna. Visszatérve Kolozsvárra, panaszt tett
kirablói ellen az osztrák katonai hatóságnál, kártérítést azonban a meg-
indított vizsgálat után sem kapott. A forradalom után, mikor arról győző-
dött meg, hogy az ország alkotmányát eljátszottnak tekintették, hatalmasan
előtérbe lépett ellenzéki gondolkodása és minden lehető mozgalomban
résztvett. Így 1854-ben Barra doktor, a humanus, közkedvelt orvos halála
alkalmával felszólítást bocsátott ki ő is és emléket állíttatott neki közada-
kozásból. A siremlék mai napig is az Ujfalvy-házaspár nyugvóhelyéhez
közel látható.

VÖRÖSMARTY ÉS UJFALVY FELÜJULT BARÁTSÁGA

Említettük, hogy Wesselényi, keresztfiának, Vörösmarty Mihály
nevű fiának egy jó csikót ajándékozott. A kis Mihály hároméves korában
meghalt, de Kelemen Benjamin, Wesselényi jó szelleme, gazdaságának és
vagyonának páratlan gondozója, Wesselényi halála után az özvegy nevé-
ben megírta Vörösmartynak, hogy a csikót gondozták, már szép ló lett
belőle és Vörösmartynak rendelkezésére áll. A költő Baracsikáról 1850
október 17-én kelt levelében válaszolt: Kelemen Benjaminszék, a zsidói
uradalom igazgatójának:

„Igen köszönöm önnek s a bárónénak szives gondoskodását a nekem
szánt lóról. Azonban ki kell jelentenem, hogy sem a lovat, sem annak árát

el nem fogadhatom. Méltóztassék arról mint az örökösök tulajdonáról, úgy intézkedni. Azon fiam, kinek keresztségi ajándéku volt e ló adva, meghalt. Megboldogult barátom ugyan ajánlkozott ezen ajándékot nagyobb fiamra átruházni, de nöm ezen átruházást akkor el nem fogadta s így a ló nem a mienk. Együttal bátor vagyok önt megkérni, méltóztassék engem pár sorral az erdélyi ismerősökről értesíteni: különösen óhajtanám tudni: él-e még *Ujfalvi Sándor barátom és neje*? S ha élnek, hova kellene írnom, hogy őket pár sor irással fölkeressem. Igen lekötelezne ön e szivességgel. A bárónénak kérem tiszteletemet kijelenteni. A kis Wesselényiket Isten oltalmába, édes anyjok s az elhunyt jó barátainak jó akaratába ajánlom, maradván tisztelettel alázatos szolgálja

Vörösmarty Mihály

A költőnek erre a levelére Ujfalvy válaszolt, mert Kelemen átküldte Kolozsvárra Ujfalvyhoz Vörösmarty levelét, melyet aztán, hatvan esztendő múlva, szintén Ujfalvy egykori leveles ládájában találtam meg. Ujfalvy ugyanazon év november 9-én kelt válaszában értesíti Vörösmartyt, hogy kétszer is írt neki. Egy év óta pedig minden Pestről Kolozsvárra jövőtől szorgalmasan tudakozódott hollétéről és hogylétéről, de senki sem tudott felőle semmit. Annyit azonban mindnyája mondott, hogy sem lefogva, sem kereset alatt nincs és hogy hihetőleg valamelyik vidéki helységben huzta meg magát. Szívéből örvend, hogy barátja, Vörösmarty, valamint neje és gyermekei megvannak. Majd áttér Ujfalvy a saját sorsának ecsetelésére, — az imént már ismertettük levelének e részét. Itt említi föl azonban Ujfalvy, hogy szívesen kibujdosnék a magyar földre, de mostani szorultabb körülményei nem engedik és kénytelen Kolozsvárt „eleven holtnak lenni”. Vajha harmadéve változtatta volna lakását Pestre, akkori terve szerint. Akkor még lett volna módja és ereje megtenni. Wesselényi Miklós barátunk, írja, *még idejében halt el Pesten*, mert ha ide megérkezik, itt sok megpróbáltatás várt volna rá. Keservesen panasolja Ujfalvy, hogy Wesselényi halála számára pótolhatatlan veszteség. Aztán megírja Vörösmartynak: senki sem tud arról, hogy az ajándéklovat felesége nem fogadta el. Itt valami félreértésnek kell lennie. A ló a mostani csekély ár mellett is valami száz pengőt ér meg. Miért maradjon a ló itt és nem Vörösmartynál, tulajdonosánál, ezt igazán nem tudja megérteni. Újabb tudósítást vár. „A ló pedig addig függőben marad.”

Vörösmartynak barátja e levelére adott eddig ismeretlen válasza, melyet Ujfalvy levéltárából most az olvasó elé viszünk, a költő életének e válságos nehézidejéről a legszebb vallomás.

Baracska. Dec. 27-én. 1850.

Kedves Barátom!

Nem bocsáthatom el az ó esztendőt anélkül, hogy neked s kedves komámasszonynak nőmmel együtt a közelebb lefolyt éveknél jobb, örvedetesebb s minden tekintetben üdvösebb évet kívánjak. A mindenható Istennek áldása legyen veletek s a szegény Erdéllyel, melyre alig lehet

VÖRÖSMARTY MIHALY Festette Agótha János 1837-ben.
(Eredetije az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdonában.)

gondolni iszony és kétségbeesés nélkül. Lehetetlen, hogy magunk és őseink összevéve annyit vétkeztünk volna, amennyit szenvedtünk. Azonban ez most már mindegy, tünnünk kell, mit a sors ránk mért s felkeresnünk egymást, kik még megmaradtunk a nagy zivatarból.

Mi engem illet, röviden értesítek hányatásaimról, melyek különben mások bajaihoz képest alig érdemelnek szót. A végső hadjárat idején én lementem Szegedig s onnan Aradra. Ott láttam az általános felfordulást s bekövetkezését annak, amit én olyan régen, de tájdalom! minden siker nélkül megjósoltam. Ekkor, (még a tegyverletétel előtt) külföldre, mint szándékom volt, nem mehetvén, elhagytam Aradot s bolyongtam az országban fel s alá, vagy tartózkodtam jó embereknél, míg végre Dec. közepe táján bejelentettem magamat Pesten s ott kihallgattatván, később amnesztáltattam. Későn jövén be Pestre, fogva nem voltam, sőt a behivatásig szabadon bocsáttatván, még Martiusban kimentem Csepre napamhoz, onnan Májusban Baracskára (tulajdonkép Szentivánra, a mi Baracskának tözsomszédja) s itt lakom azóta családotul, jelenleg türhető állapotban; de jövőre minden biztosítás nélkül. Családom most egészséges. Kis keresztleányod, Erzsike, szépen nő, igen kedves kis gyermek, most Csepen öreg anyjánál van. Még eddig csak pusztá zsellér vagyok, nem gazdálkodom. Dohányt szerettem volna termesztetni; de úgy hallom, a Monopoliumot be akarják hozni s ilyen tapasztalatlan gazda, mint én, avval nehezen fog megbirkózhatni.

Biztatsz, hogy fogadjam el a Wesselényi-féle lovat. Ezt nem tehetem; mert nőm már akkor, midőn ajánlotta, lemondott róla, azon babonás félelemből, hogy szegény megboldogult barátunknak keresztftiai mind korán elhalnak, mit nőm ugyan elein nem hitt, de miután saját fiunk, Wesselényi keresztftia, 3 éves korában elhalt, nem lehetett volna rábirni, hogy az elhaltak ígért ajándék Bélára átruháztassék.

En most úgy irom ezen levelem, mintha veled beszélgetnék, sokat elhagyok, mit elmondani, s elmondok, amit elhagyni kellene. Az irodalommal még nincs erőm foglalkozni, a legközelebbiekről nem akarok, egyébről pedig nem vagyok képes írni. Nehéz kitalálni, s hozzá lelkesedni a tárgyhöz, mellyről írni kéne.

Reménylem, még fogom gyakrabban kapni leveledet (per Pest, Martonvásár, Baracska.) ird meg kérlek, hogy éltek Kolozsvárt, kik vannak még ott az ismerősök közül?

Fogadd legszivesebb részvétünket s üdvözetünket kedves nőddel együtt s tartsd meg jó emlékezetedben

barátodat
Vörösmartyt.

Vörösmartynak nem ismerjük több Ujfalvyhoz vagy Wesselényihez irt levelét. Most közölt nevezetes levelét a következő adatok egészítik ki. A világosi tegyverletétel után a költőnek bujdosnia kellett, mert 1848-ban a kegyelmi szék bírása volt. A sok hányódás és reménytelen élet beteggétette. Ekkor Pestre utazott és följelentette magát. Kivallatták és elítéltetéséig szabadlábra helyezték. Majd kegyelmet kapott és családjával együtt

felesége szülőfalujába, Csepre költözött, itt azonban nem tudta megszokni a környezetet. Pázmándy Dénes földesur a Baracskával határos szentiványi pusztán a csinos tiszti lakot, két holdnyi kerttel, a költő egész életére átadta 1 forint bérért. Baracskán köztisztelet vette körül a költőt és családja semmiben nélkülözést nem szenvedett, mert a baracskai urak elhalmozták ajándékaikkal. Vörösmarty itt kertészkedéssel töltötte idejét. Később szülőhelyére, Nyékre költözött. Mindkét helyen jól érezte magát, csak a Bach-kormány rendszabályai nehezültek kedélyére; sokat betegeskedett és szenvedett emiatt. 1855-ben a balatoni fürdőt használta, de eredmény nélkül. Ebben az évben jelent meg a Pesti Naplóban utolsó költeménye: „A vén cigány”. E versén kívül még csak egyet írt, töredéket inkább: „Fogytán van napod” címmel.

Ez év novemberében Pestre költözött, a Váci-utcai Kappel-házba, s azon az emeleten vett lakást, ahol régebb Kistaludy Károly lakott és halt meg. Mikor Vörösmarty a házba legelőször belépett, a lépcsőn fölmenet összerogyott, agyszélhűdést kapott. Lefektették s nem is kelt föl többé. Felköltözése után két nappal, november 19-én déli 1 órakor Deák Ferenc és Kemény Zsigmond járt nála látogatóban. Alig távoztak, Vörösmarty meghalt. Temetése november 21-én ment végbe, ugyanazon a napon és órában, amikor negyedszázaddal azelőtt Kistaludy Károlyt temették. Deák Ferenc, Vörösmarty gyermekeinek gyámja, 103,000 forintot gyűjtött össze a vagyontalanul elárvult család számára. Vörösmartynak özvegyén kívül három gyermeke maradt: Béla, Ilonka és Erzsébet. A kisebbik lány volt Ujfalvyék keresztleánya.

Még annyit, hogy a nemzet, mely Deák Ferenc felhívására ezt az összeget összeadta, nagy költőjének, 1908-ban hozzá méltó, hatalmas márványszobrot emelt a Vörösmarty-téren. Kallós, Telcs és Márkus művészek alkotása a szobor. Felállításában Rákosi Jenő, a szoborbizottság elnöke, fáradozott legtöbbit. Föl kell említenem még, hogy a bizottság a szobor alsó párkányzatát erdélyi, tordavidéki zöldes márványból akarta csináltatni. Rákosi Jenő ki is küldött engem arra a vidékre, ahonnan mintát szerezhettem, de közbejött akadályok miatt, talán az anyag sem felelt meg a fagyaszító próbákon, elmaradt az a kedves szándék, hogy Erdély földjének nemes köveiből ékesítse néhány darab a szobrot.

Deák Ferenc is váltott leveleket Ujfalvyval. Kehidáról 1855 december 17-én kelt leveléből tudjuk, hogy Erdélybe Ujfalvyn kívül csak gróf Kemény Samunak és gróf Mikó Imrének írt a Vörösmarty-család segélyezése tárgyában. Az egészet ugyanis csak levelezéssel, magán uton lehetett intézni. Később, 1856 elején értesíti Deák Ujfalvyt, hogy az árvák részére küldött 303 forint 20 krajcárt megkapta. „Van okom — írja Deák Ferenc — hinni, hogy az eredmény méltó lesz a nemzethez; nemcsak az a lélek-emelő, hogy szép összegeket adnak, hanem még inkább az, hogy szívesen és meleg lelkesedéssel adnak . . . Vörösmartyné megkapta szíves leveledet. Beteg volt, azért nem válaszolhatott, de hiszen eddig megkaptad válaszát, mert egészsége helyreállt”.

Ujfalvynak Vörösmartynéhoz írt levele a hű erdélyi barátinak és feleségének őszinte részvétnyilatkozatát vitte. Közljük Ujfalvy szeretetteljes, meleghangú levelét és Vörösmartyné válaszát is.

UJFALVY RÉSZVÉTFEJELE VÖRÖSMARTYNEHOZ ÉS A VÁLASZ

Kolozsvár, 1855. november 27.

Nemzetem bánatos özvegye,
Tisztelt Komám Asszony!

A nemzeti pótolhatatlan veszteség csüggesztő bánattal árasztá el mások közt Kolozsvár minden nemesebb keblét: S azok közt különösen engemet, kit a nemzet nagy büszkesége egykor szíves és soha nem telejthető barátsága mellett azon igen nagybecsült megtiszteltetésben részesített, hogy a kis Erzsi szent keresztsége alkalmával engemet családjá szép koszorujába méltatott.

Ezen sokszoros erkölcsi köteleke nyomán csak bánattal telt lelkem sugallatát követem, midőn, bár levelem által, sietek Tisztelt Komám Asszony s kedves gyermekei ismert nagyságu fájdalmában részt venni.

A részvét, a vérző szívek e balzsama, jóltudom, hogy nem hiányzik: mert a nagy halott a nemzet halottja és gyászba borult családja a nemzet közös gyászát képviseli.

Nemzeti érzelmeink főpapja, parányi rövid örömeink, s közös nagy fájdalmaink koszorus nemzeti tolmácsa volt ő!... Kit Isten vigasztalásul, dicsőségül, világító szövetségül küldött e meglátogatott nemzetnek,

Kolozsvárt, Erdély szívében az a meggyőződés él, hogy az elhunyt nemes lélek szeretettei, mennyiben ily nagy veszteségnél az lehetséges... vigasz s részvét nélkül nincsenek. S hisszük, hogy a nemzet háláját, mit a szerény nagy ember életében tán elmulasztott, teljesíteni fogja azok iránt, kik nagy halottja sirja gyászvirágait tán a nélkülözés égető könnyűivel öntöznék.

Engedje meg Tisztelt Komám asszony, hogy nemes barátom feletti mély fájdalmamnak vigasztalóbb szavakat nem találhattam. A magyar nemzet vesztesége oly nagy, hogy csak fájdalmának érzete lehet egyedüli vigasztalása.

Hogy ha Tisztelt Komám Asszonynak bánatos szíve engedi, tegye nekem azon tisztességet; írjon családi körülményeiről, és kis Erzsinkről egy pár sort. Külgyön nékem valami gyász ravatali emléket, szomorú jelentést. Hogy a gyászemlékü napokból is birjak valamit attól, kitől míg élt, annyi magasztos emlékezettel voltam megajándékozva.

Nőmnek, kis Erzsi keresztanyjának, méltóztasson legszívesebb üdvözlétét fogadni. Megkülönböztetett tisztelettel...

Ujfalvy Sándor.

I ekintetes

Özvegy Vörösmarthy Mihályné, született Csajági Laura asszonyságnak
megkülönböztetett tisztelettel

Pesten.

Váci utca, Kappel ház.
(Fogalmazvány.)

Csakugyan, Deák Ferenc levele után néhány nappal megérkezett Ujfalvyhoz Vörösmarty özvegyének a válasza, 1856 január 7-éről keltezve, Pestről.

Igentisztelt Komám Uram!

Megbocsásson, hogy részvétteljes levelére ily későn válaszolok, de a csapás mindamelllett, hogy egy év óta már el lehettem készülve reá, nagysága miatt mégis annyira meglepett, hogy minden igyekezetem mellett sem voltam képes barátainknak köszönetemet részvétőkért nyilvánítani: azért ne vegye hidegségnek, vagy hanyagságnak eddigi hallgatásomat, mert bizonyára nem óhajtom senkinek részvétét, barátságát, melyet oly régi időktől fogva férjem iránt tanusított megérdemelhetni, mint éppen Kedves Komám uramét; ily óhajással kérem, hogy mit eddig barátja iránt érzett, ruházza ezentul annak gyermekeire, kikről van okom hinni, hogy ha egyébben nemis, de érzelemben apjokhoz fognak hasonlítani s így bizonyosan igyekezni fognak megtanulni, hogy mint lehessen nekik eléggé tisztelni apjok barátait. Érzelmeimről nem tudok írni, mert mint Komám uram is írta, a vesztesség nem a magamé. hanem az egész nemzeté, s szabadna-e panaszkodnom, mikor látom s tapasztalom, hogy a nemzet érzi mit vesztett, hiszen ez az mit óhajtott, ezért fáradt, ez az ő jutalma; Ő de neki erről nem volt hite, sejtelve, ha reménylheté, talán most is él, vagy ha isten csakugyan eddig mérte útját, hogy ezen a világon haladjon, mily nyugottan s boldogan távozott volna közülünk. De nekem mint mondok nem szabad zúgolódnom, gyermekeim apát örökölték, apjok után méltóbbat nem örökölhettek volna mint Deákot, s ily apa mellé még a nemzet elismerését s részvétét, lehet-e kívánnom egyebet mint hogy isten gyermekeimet tarcsa meg; s nevelje e két apához méltóknak, kik egy fiu és két lányból állanak, a kissebbiknek jutott az a szerencse hogy tisztelt Komám uramat keresztapjának nevezheti, istennek legyen hála egészséges lányka, mint két idősebb testvérei is, s igen kért hogy jelenteném személyesen nem ismert de tisztelve szerető keresztanyjának s apjának kézcsókolását, melyet én a legszívesebben teljesítek azon igen kedves reménnyel, hogy talán ez életbe mind őt mind két idősebb testvéreit bemutathatom szeretett apjok legjobb barátai közül egygyikének, mert azt hiszem hogy ha Pestre jön Kedves Komám, nem fog bennünket kikerülni, éppen úgy, mint eddig nem tette. A gyász emléket itt küldöm, bocsánat hogy akkor nem küldtek, de többekre volt bizva, s hihetőleg tévedésből történt. Igen jólesne ha egypár sorral tudtomra adná tisztelt Komám uram hogy megbocsájt ily sokáigi hallgatásoméért.

Fogadja legszívesebb üdvözetem, mint tisztelt komám asszony, mint kedves komám uram részéről, s engedje tisztelő barátnéának nevezni

Vörösmartynét.

A gyászemlék egy kis csokor volt, örökzöld levelekből és hervadt, de friss színű virágokból, melyeket az özvegy a ravatal virágaiból tett el kegyeletesen. Most is ott van az emlék, a kis virágcsokor, a levél mellett.

mikor már mind elporladtak: aki írta a levelet és akinek írója küldötte, csak akiről szól a levél, a költő él, halhatatlanul.

Nem egyszer megtörtént már, hogy elkeseredett állapotban, nagy bánat idején valaki az írásban talált vigasztalást. Azelőtt sohasem írt, s a maga vigasztalására munkához látva, értékes művet hagyott maga után. Ujfalvyval is így történt. Kora fájdalmas eseményei, a magyarság szenvedései közepette a maga vigasztalására tollat fogott és hozzákezdett előbb vadásztörténetek, majd emlékiratai megírásához. „Egész birtokunk az emlékezet” — így sóhajt föl 1854-ben megkezdett emlékirata bevezetésében — ...tétlenségben folydogáló napjaim a visszaemlékezésre és elmélkedésre sok szomorú órát hagytak.” Születése évétől, 1792-től fontos események vonultak el Erdély fölött, melyeknek, ha nem is tényezője, de gondolkodó tanuja volt. „A tények nyílt mozgalmait erősebb tollak följegyezték, — írja — de sehol sem látom a családi élet izgalmait s metamorphosisait ... milyen volt a családi életünk legközelebbi multja, mi változáson ment s megy át... e hiányt pótolni gyakran vágya volt lelkemnek. Főkép most, midőn a romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie multja emlékein.” A megöregedett férfi élvezettel olvasta az egyedüli erdélyi folyóiratnak, a Heti Lapnak ama számait, melyekben báró Nalácz József emlékiratai megjelentek. Szunnyadó íráskedvét fölébresztették e visszaemlékezések és főleg szeretett felesége ösztönzésére munkához látott, hogy élete tapasztalatait és a körülötte folyt eseményeket feljegyezze. Nalácz József báró emléktörődékei a Heti Lap 1853. évi számaiban jelentek meg. Ujfalvy, akit már előbb Kőváry László is biztatott, 1854—55-ben írta meg emlékiratát, sajnos, csak 1849-ig jutott el benne.

UJFALVY FELESÉGÉNEK HALÁLA

Ujfalvyt ezekben az években gyakran kinozta a maga és felesége halálának sejtelme; gróf Mikó Imréhez írt egyik levelében hangot is ad ennek az érzésnek. Felesége halála 1858-ban be is következett. Ujfalvy vigasztalanul lesujtottnak érezte magát; fájdalmát az a sirfelirat fejezi ki legszebben, amelyet Dózsa Dániel, egykori erdélyi regényíró és költő írt. Csupán négy sorát idézem itt, valóban poéta és ihletett csupa szív-ember műve. Klasszikus tolmácsa egy fájdalomtól megtört szívnek:

*Zord sziklák közt, bérczek ormán
A vadakkal harczra keltem,
S egy szelid galamb halálán
Mégis megtört szívem, lelkem.*

Ujfalvy valóban elkeseredett állapotban utazott Pestre. Onnan küldözött levelei öngyilkossági szándékot árulnak el, utolsó kérései már temetésről tesznek rendelkezést. Tetemét inasa kíséretében Kolozsvárra kívánta szállítani. Május közepe táján azonban levelet írt, — csak sejtjük, hogy

Köváry Lászlóhoz Kolozsvárra —, melyben az illetőtől kapott levél felvil-
lanyozó hatásáról ír. „Kinos álmomból fölébredésem kizárólag barátom
mive, ha még napjaim maradtak, hogy a sorstól kimért rögzös vagy enyhébb
pályámon fölemelt fővel járhasam le. Fogadja, Barátom, meleg kézszorítá-
somat! Nem azért, hogy az életbe visszavezetett: de mert elcsüggedésem
mélységiből, önállóságom hajdani terére férfias állásra fölsegített. . .”

Ez a levél elég tisztán elárulja Ujfalvy sötét szándékát, melyet egy
szerető jóbarát meleg sorai elhalasztattak vele. Sajnos, csak elhalasztattak.

Ujfalvy pár hónapos pesti időzése után visszatért Kolozsvárra. Most
kezdte meg vadász-cikkei közlését, befejezte az erdélyi vadászatokról írott
művét és résztvett a közélet mozgalmaiban, kivált az ájulásból felocsudó
művelődési törekvésekben. Politikai hitvallását is megírta Kövár vidéke
képviselő bizottmányához írott válaszában a „vészjóslatu” 1861. évben,
június 16-ról kelezve. Hivatalosan értesítették arról, hogy Kövár vidéké-
nek gyűlése márciusban az állandó bizottsági tagok sorába választotta.
Meleg és megható köszönő levélben válaszol a bizottmánynak és elveit
kifejti írásban.

UJFALVY HALÁLA

Utolsó politikai szereplése Ujfalvynak az volt, hogy királyi meghívó
levelet kapott az 1865. évi magyar országgyűlésre. Főnnmaradt egy levél-
fogalmazványa, melyben a királyi tárnoknak és felsőházi elnöknek jelenti,
hogy bár „őszinte hazafi örömmel kívánna engedelmeskedni”, de előrehaladt
kora és betegsége miatt, melyet orvosi bizonyítvánnyal igazol, fölmentést
kell kérnie a felsőház ülésain való részvétel kötelessége alól. Főnntartja
azonban magának a lehetőséget, hogy a zord tél elteltével és egészsége
helyreálltával később résztvehessen a „közös hongyülésen.” Egy későbbi
adat szerint fel is utazott Pestre és az ellenzékkal a parlamentáris kor-
mányforma mellett szavazott. Hazatérése után kinos betegség, valószínűleg
vesekő lepte meg.

Felesége után busulva, sok szenvedés után, Külmonostor-uccai házá-
ban, melyet eladott ezüstje árából vett még felesége életében, 1866. július
16-án agyonlőtte magát. A biztoskezü vadász végül önmagával végzett.
Ravatalánál Szász Gerő ref. költő-pap mondott beszédet, Köváry László
pedig a Korunk-ban írt róla megemlékezést.

Ujfalvy végrendeletét felesége halála után, már 1859-ben elkészítette,
de végső formáját Köváry László segítségével 1865-ben adta meg. Az
Erdélyi Muzeum részére 5000 ezüst forintot biztosított, 1370 holdas
szakaturai birtokát pedig a kolozsvári Nemzeti Színházra hagyta. A birtok
történetét már elbeszéltük. Emlékiratait is az Erdélyi Muzeum-Egyletnek
ajándékozta, azzal a kikötéssel, hogy 15 éven át lepecsételve, felbontatlanul
őrizze meg. 1875 júniusában adta át Bányai Vitalis, a végrendelet egyik
végrehajtója, az Emlékirat három kötetét. 1881. július 16-án telt le a 15
év és az Erdélyi Muzeum Egylet 1881. szeptember 3-án tartott választ-
mányi ülésén mutatták be a kézíratos köteteket a választmánynak, mely

Ujfalvy Sándor és nejének: Lészay Juliának sírkövei
a kolozsvári temetőben. (Jobbfelől Ujfalvy Sándoré).

olvasás és jelentéstétel végett kiadta Nagy Péter, Szabó Károly és Pinály Henrik választmányi tagoknak. Azután a kéziratárba került az Emlékirat, ahonnan — a könyveknek is meg van a maguk végzete — a második kötet eltűnt. 1906-ban Kelemen Lajos találta meg egyik kolozsvári könyvtárban.

„ERDÉLY LEGÖREGEBB VADÁSZÁ”

Ujfalvynak mint sportembernek, jellemrajzát Bérczy Károly írta meg (Vadász és Versenylap, 1863. 4. szám). Elmondja Bérczy, hogy amikor lapját megindította, Kolozsvárról Ujfalvy levelében üdvözölte és kedvre, kitartásra, munkára biztatta. 1858. tavaszán, tehát egy év múlva módjában volt Bérczynek a levél íróját az „ősz türtü, de élénkszemű férliut” személyesen megismernie. Meleg barátságot kötöttek. Bérczy épp abban az időben kezdett a „Vadász-műsótár” szerkesztéséhez és nagy segítségére volt „Erdély legöregebb vadászának” sok értékes tapasztalata és ismerete; ősi, feledésbe merült kifejezések és erdélyi vadász-műszavak egész tömegét adta a szerkesztő kezére. Ugyanakkor mutatta meg terjedelmes kéziratát, amelyet a régi erdélyi vadászatokról írt. A szerkesztő hosszas kérésére végül is beleegyezett Ujfalvy, hogy a becses műből *Öreg erdélyi vadász* aláírással töredéket közöljön Bérczy lapja.

Már gyermekkorában kitűnt Ujfalvy vadászszenvedélye. Megszokott gyermekjátékok helyett „kőcspuskával” puffogtatott, majd nyíllal lövöldözött a madarakra. 13 éves korában, midőn atyja, Belső-Szolnok alispánja és híres vadásza, egy elnyűtt, apró serétre töltött, rozsdás kis vadászfegyvert akasztott a vállára s legelőször kivitte magával nyulászni a falu alatti törökbuzák közé, a fíu előtt a szűk ösvényen megvillant valami s ő vadász-lázában odasütötte fegyverét. Lövése után nem sokkal ott termettek a kopók s a nyomon elindulva, nem nagy távolságra tőlük elhallgattak, majd „berregni” kezdtek. Apja gyorsabban odaért s mire az ifju Ujfalvy Sándor utólérte őt, izmos farkast talált apja előtt elterülve. Nyomorult kis fegyveréből két szem serét turta át a farkas szívét. Apja busan fogadta:

— Na, fickó, nagyapád is, apád is jól löttek, de te sohasem ejtesz el több vadat, mert tudd meg, hogy aki első lövésre farkast ejt el, az más vadat sohasem talál.

A fíu sértett büszkeségből mindent megtett, hogy jó lövőnek képezze ki magát. Kitűnő cseh vadászegénye tanította később. Vadász-szenvedélye egyre jobban elhatalmasodott rajta: kitűnő pisztolylövő is volt. Pompásan lovagolt, ami szintén fontos a vadászatnál. Kedvelte a halászatot is. Annál inkább élhetett e sportoknak, mert függetlenségi vágyában hivatalt nem vállalt. „Aki meglátogatta őt romladéki jószágán, — írja Bérczy — sohasem feledhette el a ritka szorgalmas gazdát, jóbarátot, szenvedélyes vadászt és művelt társalgót. Egy régebbi kor házvitele tárult itt a vendég szeme elé, de az újabb idők műveltségével egyesítve. Csinos volt Ujfalvy otthona, de nem fényűző, bőség volt benne, de semminemű pazarlás, nagy rend, de nem pedánság, némi táblabírói szeszély és vadászkülöntség, de mindig nemes indokból, — írja Bérczy Károly. Téli-nyáron falun lakott

Ujfalvy feleségével együtt, akit Kisfaludy Sándor egykor a balatoni fürdőn a magyar hölgykoszoru egyik gyöngyének nevezett.

Legteljebb csak az országgyűlésre és a megyegyűlésekre rándult Ujfalvy a városba, more patrio, lóháton. Tavasztól ősz elejéig nagyrészt gazdasága körül foglalatoskodott, vendéget fogadott és olvasott. A vadászat természetesen akkor sem maradt el. Nem mult nap, ha rosszullét vagy más komoly ok nem gátolta, hogy kopóval, vizslával egy keveset ne vadásszon vagy legalább otthon pisztollyal célba löjjön... S midőn szeptember dereka beköszöntött, fegyverrel vállán megindult s bejárta a Rezet, Bükköt, Meszest, Blozát, Ciblest, Ünököt, a borongói, görgényi, háromszéki havasokat, a Mezőseget, Máramaros, Szatmár és Bihar szomszédos bérceit. Hiven megjelent majdnem minden érdekesebb erdélyi vadászaton s egész karácsonyig csak vendégkép fordult meg néha házánál. Ötvennyolc éven keresztül vadászott, s az erdélyi és magyarországi vadak és szárnyasok csaknem minden fajtájából lőtt. Vadász-szenvedélyét leginkább a farkas- és medvevadászat elégítette ki, ha nyomára jutott egy-egy ilyen vadnak, napokig, sőt hetekig üldözte, éhséget, szomjúságot, rossz időt számba nem véve járt, míg hatalmába nem kerítette. Legszenvedélyesebben kopóval vadászott — írja Ujfalvy egy magánlevelében: „Csak úgy s csak akkor éreztem magamat egészen helyén, ha csak magamra lehettem kopómmal a rengeteg vadonában. Mert éltem fővágya volt mindig szabadságom s függetlenségem... Világi fénynek, hivatal csiklandozásainak, vagyonnak, ambiciónak nem engedtem alárendeltetni. Es szabad s független vándorlám át éltem olykor tövises pályáját, mint nagyon kevesen sorsosaim közül. A közelebbreli letolyt gyászos idők megrövidítettek vagyonomban, megtörtek szabad mozgathatóságomban, cselekvési körömet nagyon is korlátozták, de lelki szabadságomat s egyéni függetlenségemet hajsza-nyit sem rövidítették és tisztán, sértetlen viendem nemsokára síromba és szenyfolt nélkül rakom teremtem lábai elébe, mint ahogy áldást hozó kezeiből egykor átvettem volt.”

Gyönyörű himnuszt zeng levelében a természet szépségeiről a *magános* erdőben: „Itt az erdő szebbnek, haraszt és virág viritőbbnek, madárdal bájosabbnak, a kopó csaholása villanyozóbbnak, az őz rigyetezése érdekesebbnek, a dúvadak ordítása rémletesebbnek, s maga az áldott természet mégegyszer nagyobbyszerűbbnek tetszett. A magasztos látványok s időnként felmerült hangok érzékeimet tufeszítve, áhitattal borultam a százados fenyő tövére s buzgó hálát rebegtem a nagyszerű természet főalkotójához, aki így tiszta és háborítatlan örömeiket jutattott részemre. Es itt nem volt szükség magyarázatra, mert felhevült érzéseim hangosan tolmácsolák, hogy a természet bájai határtalan vadász-szenvedélyemet is tulszárnyalják és boldogságom hálás elismerése e szent kutfőből patazkik ki.”

Haszonért, vagy sikerért soha, hanem csak pusztá szenvedélyből vadászott. *Wesselényi* találóan jegyezte meg, hogy ő jobban lőtt és sokkal több vadat ejtett, mint Ujfalvy, de Ujfalvy több élvezettel vadászott, mint ő. Ezért kortársai közül Ujfalvy, de csakis egyedül ő volt nála szenvedélyesebb vadász. Sok mulatságos és veszélyes kalandja volt, melyek tenmaradtak a nép ajkán.

„Egy ötvennyolc éves vadászpálya — írja Bérczy — mindig szép, de olyan, mint az övé, kétszeresen az. Pályája korszakai nemzeti fejlődésünk korszakait jelzik. Első vadásztársai azon korszak emberei voltak, midőn még szunnyadozott nemzeti öntudatunk s a vadászkürt méla hangjai közé nem vegyültek a politikai pártok jelszavai. Később azok, kikkel leginkább szeretett vadászni, egy nagy politikai párt táborát képezték. E derék bajtársak már csaknem mind kidőlték a csatamezőn, vagy a sors csapásai alatt. De a mindinkább árván maradó öreg erdélyi vadász a közelebbi tiz év alatt is hű maradt régi szenvedélyéhez, egy pár régi és új barátjával még fel-felkereste a rengeteg vadait. Nem kísérte a vadászokat a régi kedv, éppen beillettek e szomorú korszakba, de itt az erdők szabad kebelén legalább inkább ki-ki beszélhették magokat”.

Ujfalvynak, mint vadásznak a jellemzését egy kortársnak szavaival zárom be. Gróf Lázár Kálmán, a kiváló ornithológus és író a Természetbarátok és Vadászok Évkönyvében a legnagyobb elismeréssel és csodálattal írta róla:

„Ujfalvy ma már 74 éves, de ifju erővel s ifju lélekkel bír. Ma is derekasan megüli lovát s ez év (1866) tavaszán Kolozsvárról Pestre utazva, Nagyváradig *more patrio* virgonc kis szürkéjén jött, kocsiját üresen hagyva maga után jönni; ma is szenvedéllyel vadászik és szíve minden szépért és nemesért ifju tüzzel lángol fel most is. . .”

Mire ezek a kedves, elismerő sorok napvilágot láttak, — az öreg vadász már elköltözött az élők sorából.

V É G E.

Ujfalvy Sándor kúriájának az udvarra néző része

„Romladék”-on (Szakatura)

(Gyalui Farkas felvétele)

TARTALOM

	Oldal
Bevezetés	3
Az Ujfalvy-család	4
A főbíró életének regénye	7
Új megyében új élet	9
A híres csákigorbói „várostrom”	13
A szép Nemes Zsuzsa és II. József császár	15
A nehéz eset	16
A főbíró megszőkteti szerelmét	17
Id. Wesselényi Miklós kegyetlen elfogatása	20
Száva László urfi megkéri Palatkai Esztert	23
A szerencse fia	25
Ilyen volt a régi magyar tisztviselő	26
Igy éltek a főbíróék	27
Sándor diák lesz a nagyenyedi kollégiumban	30
A régi enyedi diákokról	32
A szép Jeddi Zsuzsival történt mulatozás	32
Zendülés a kollégiumban	34
A diák köztársaság	35
A légátusok	35
A bajtársak	36
Kőrösi Csoma Sándor diákévei	37
Diákélet a kolozsvári jogakadémián (1812—13)	40
Patvaristaélet Marosvásárhelyen	41
Ujfalvy Sándor megváltozik	44
Úti viszontagságok Bécsig	45
Szolgálatban a bécsi Kancellárián	47
Éhinség Erdélyben 1814—15-ben	49
Hazatérés Erdélybe	50
Egy régi erdélyi táblabíró és házatája	53
A lakószobák	54
Az étkezés módja	56
A gazdaság	57
Keczeli uram élete, jelleme	58
A háztartás	59
A család	60
Gyászjelentés Keczeli Istvánról 1821-ben	61
Ujfalvi Sándor ismét itthon	62
A könyvolvasás bűne	64
Lakodalom az Ujfalvy-kurián	65
Utópia-állam Dobokamegyében	68
A főbíró utolsó vadászata	70

	Oldal
Az öreg főbíró lehúnya szemét	72
Utazás a Balatonon Erdélyből	73
Pest 1831-ben	74
Balatonfüreden	76
Kisfaludy Sándor látogatása	77
Utazás a Balaton vidékén	78
Kisfaludy Sándornál Sümegen	80
A református „zsina”	81
Kisfaludy Sándor Erdélyben	82
Hazatérés Erdélybe	83
Zalai emlék levelekben, Kisfaludy Sándor levele Ujfalvyhoz	85
Ujfalvy válasza Sümegre	87
Kisfaludy Sándor Ujfalvynéhoz	88
Ujfalvyné válasza Kisfaludy Sándorhoz	90
Kisfaludy Sándor válasza Ujfalvy részvétnyilatkozatára felesége elhunytakor	91
Ujfalvy a két Wesselényiről	92
Id. Wesselényi és a színház	95
Id. Wesselényi Miklós gazdasága	97
Az ifjabb Wesselényi Miklós	99
Lőfuttatás a zsigói réten	100
Wesselényi és Széchenyi	102
Ifj. Wesselényi Miklós otthonában	103
Bánffy Miklós és Wesselényi Kata esküvőjén	104
A két kolozsvári gránátos	105
A híres zsigói vadászatok	107
Wesselényi utolsó vadászatai	110
Wesselényi és a császár	111
Wesselényi híres párbaja	113
Wesselényi bujdosása és elfogatása	115
Wesselényi házassága és fiai — Az árvízi hajós — Halála	116
Ujfalvy életének további története	119
Ujfalvy és Bölöni Farkas Sándor	119
Vörösmarty barátsága az Ujfalvy-házaspárral	120
Vörösmarty levele Ujfalvyhoz — Vörösmarty keresztanyának kéri Ujfalvynét	123
Egy erdélyi család a szabadságharc alatt	124
Vörösmarty és Ujfalvy felújult barátsága	125
Ujfalvy részvétlevele Vörösmartynéhoz és a válasza	130
Ujfalvy feleségének halála	132
Ujfalvy halála	133
„Erdély legöregebb vadásza”	135

K É P E K

	Oldal
1. Ujfalvy Sándor vadászaton. Vastagh György festménye után. Eredetije az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdona. A külső címlapon (borítéklap)	
2. Ujfalvy Sándor ifjúkori képe. Egykorú festmény után, mely Kispál László úr tulajdona	18
3. Az Ujfalvy család címere	19
4. Ujfalvy Sándorné, Lészay Julia. Egykorú festmény után, mely Kispál László úr tulajdona	67
5. Ujfalvy Sándor kuriája „Romladék“-on (Szakatura). Gyalui Farkas felvétele 1910-ben	75
6. Kisfaludy Sándor. Simó Ferenc olajfestménye, melyet Kisfaludy aján- dékba adott barátjának: Ujfalvynak, akinek adományából az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdonába jutott	84
7. Kisfaludy Sándor háza, melyben született, élt és meghalt, Sümegen. Gyalui Farkas felvétele 1910-ből	89
8. Kisfaludy Sándor síremléke Sümegen. — Gyalui Farkas felvétele 1910-ből	98
9. Id. és ifj. br. Wesselényi Miklós arcképe	114
10. Vörösmarty Mihály. Festette Ágotha János 1837-ben. Az Erdélyi Múzeum-Egylet tulajdonában	127
11. Ujfalvy Sándor és nejének: Lészay Juliának sírkövei a kolozsvári temetőben (jobbfelől Ujfalvy Sándoré)	134
12. Ujfalvy Sándor kuriájának az udvarra néző része „Romladék“-on (Szakatura)	137

Javitandó sajtóhibák:

A 43-ik lapon, felülről, a 19-ik sorban *Szerdahelyi* helyett *Szereday* olvasandó.

A 47-ik lapon, alulról a 13-ik sorban 1890 helyett 1790.

